

Міністерство внутрішніх справ України
ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

**ПРАВО
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ**

Підручник

Колектив авторів

Дніпро
2025

УДК 347.77:347.9(477)(075.8)

П 68

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Дніпровського державного університету
внутрішніх справ (протокол № 10 від 27.06.2025)*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Жорнокуй Ю. М. – завідувач кафедри цивільного права та процесу
Харківського національного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор;

Потіп М. М. – професор кафедри цивільного, господарського
та екологічного права Національного технічного університету
«Дніпровська політехніка», доктор юридичних наук, професор;

Кричун Ю. А. – адвокат, керуючий АБ «Юрія Кричуна»,
кандидат юридичних наук, доцент

П 68 Право інтелектуальної власності : підруч. / О. С. Юнін,
К. Р. Резворович, М. П. Юніна та ін. Дніпро : Дніпров. держ.
ун-т внутр. справ, 2025. 148 с.

ISBN 978-617-560-082-5

Підручник підготовлено авторським колективом кафедри цивільно-правових дисциплін факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ на підставі робочої програми однойменної навчальної дисципліни і відповідає державному стандарту вищої юридичної освіти. Видання охоплює основні положення правового регулювання створення, використання та захисту об'єктів інтелектуальної власності в Україні.

Розглянуто загальні засади інтелектуальної власності, об'єкти та суб'єкти прав, джерела правового регулювання, зокрема національні та міжнародні. Окрему увагу приділено авторському праву, суміжним правам, патентному праву, а також питанням реєстрації, реалізації та захисту прав. Матеріал викладено у доступній формі з урахуванням сучасних викликів правозастосування. Підручник містить питання для самостійного опрацювання, тести для самоконтролю та перелік використаних джерел у кінці кожного розділу, що сприяє кращому засвоєнню матеріалу та розвитку практичних навичок.

Для здобувачів вищої освіти, викладачів, правників-практиків, а також усіх, хто прагне поглибити знання у сфері інтелектуальної власності та сучасного правозастосування.

ISBN 978-617-560-082-5

© Автори, 2025

© ДДУВС, 2025

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ

Юнін Олександр Сергійович – проректор Дніпровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України;

Резворович Кристина Русланівна – завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент;

Юніна Марина Петрівна – професор кафедри цивільно-правових дисциплін факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Фролов Михайло Михайлович – доцент кафедри цивільно-правових дисциплін факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук;

Логінова Марина Вікторівна – викладач кафедри цивільно-правових дисциплін факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ;

Ділігул Аліна Сергіївна – кандидат юридичних наук.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	6
Розділ 1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ.....	12
1.1. Поняття права інтелектуальної власності.....	12
1.2. Класифікація об'єктів інтелектуальної власності та система прав.....	13
1.3. Джерела правового регулювання інтелектуальної власності в Україні та міжнародно-правові акти.....	16
1.4. Суб'єкти прав інтелектуальної власності.....	20
1.5. Принципи, функції та значення інституту інтелектуальної власності.....	23
<i>Питання для самоконтролю.....</i>	<i>27</i>
<i>Тестові завдання для самоперевірки та контролю засвоєння знань до розділу 1.....</i>	<i>28</i>
<i>Рекомендовані джерела до розділу 1.....</i>	<i>30</i>
Розділ 2. АВТОРСЬКЕ ПРАВО І СУМІЖНІ ПРАВА.....	31
2.1. Авторське право: визначення та загальна характеристика. Становлення та розвиток законодавства про авторське право в Україні.....	31
2.2. Суб'єкти авторського права.....	35
2.3. Об'єкти авторського права.....	41
2.4. Зміст та умови дії суб'єктивних авторських прав. Види авторських прав.....	47
2.5. Виникнення та реєстрація авторського права. Презумпція авторства.....	56
2.6. Право особливого роду (sui generis): поняття та загальна характеристика.....	58
2.7. Суміжні права: поняття та загальна характеристика. Суб'єкти та об'єкти суміжних прав.....	60
2.8. Види суміжних прав. Межі здійснення суб'єктивних суміжних прав. Вільне використання об'єктів	

суміжних прав.....	64
2.9. Розпоряджання майновими правами на об'єкти авторського права або об'єкти суміжних прав.....	69
<i>Питання для самоконтролю.....</i>	76
<i>Тестові завдання для самоперевірки та контролю засвоєння знань до розділу 2.....</i>	76
<i>Рекомендовані джерела до розділу 2.....</i>	79
 Розділ 3. ПАТЕНТНЕ ПРАВО.....	81
3.1. Поняття та загальна характеристика патентного права.....	81
3.2. Суб'єкти патентного права.....	87
3.3. Об'єкти патентного права.....	91
3.4. Оформлення патентних прав в Україні та євроінтеграційні процеси.....	95
3.5. Договори у сфері патентного права.....	97
<i>Питання для самоконтролю.....</i>	101
<i>Тестові завдання для самоперевірки та контролю засвоєння знань до розділу 3.....</i>	101
<i>Рекомендовані джерела до розділу 3.....</i>	103
 Розділ 4. ЗАХИСТ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ.....	105
4.1. Характеристика форм захисту прав та законних інтересів суб'єктів права інтелектуальної власності.....	105
4.2. Позасудова імперативна форма захисту суб'єктів права інтелектуальної власності.....	109
4.3. Диспозитивна позасудова форма захисту прав та законних інтересів суб'єктів права інтелектуальної власності.....	113
4.4. Судова форма захисту прав та законних інтересів суб'єктів права інтелектуальної власності.....	126
<i>Питання для самоконтролю.....</i>	136
<i>Тестові завдання для самоперевірки та контролю засвоєння знань до розділу 4.....</i>	137
<i>Рекомендовані джерела до розділу 4.....</i>	140

ПЕРЕДМОВА

Право інтелектуальної власності займає важливе місце в системі права України як сукупність норм, що регулюють відносини, пов'язані з результатами творчої діяльності. Ця галузь права спрямована на охорону і захист прав творців на продукти їх інтелектуальної, творчої праці. Значення права інтелектуальної власності визначається тим, що воно стимулює науково-технічний прогрес, культурний розвиток та інноваційну діяльність, забезпечує баланс інтересів авторів, винахідників, інших правовласників і суспільства. На конституційному рівні Україні гарантовано свободу творчості та захист інтелектуальної власності. Зокрема, стаття 54 Конституції України проголошує, що громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, а держава забезпечує захист інтелектуальної власності та авторських прав громадян. Крім того, статтею 41 Конституції України встановлено, що кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності, і ніхто не може використовувати або поширювати їх без згоди творця. Таким чином, право інтелектуальної власності є невід'ємною складовою приватноправового регулювання та охороняється державою як особливий об'єкт права власності.

У системі національного права України інтелектуальна власність традиційно розглядається як підгалузь цивільного права, що має власну специфіку. Цивільний кодекс України (далі – ЦК України) (книга четверта) присвячений регулюванню відносин інтелектуальної власності, що підкреслює її значущість та самостійність. Право інтелектуальної власності відіграє подвійну роль: з одного боку, воно забезпечує особисті немайнові права творців (право авторства, недоторканність репутації автора тощо) та їх майнові права (виключне право використання, одержання винагороди тощо); з іншого – сприяє розвитку економіки та культури, оскільки ефективна охорона інтелектуальних прав є передумовою інновацій, притоку інвестицій і зростання конкурентоспроможності держави в умовах інформаційної економіки.

Становлення національного законодавства у сфері інтелектуальної власності розпочалося з відновленням незалежності України на початку 1990-х років. У цей період постала необхідність створити власну правову базу для охорони результатів творчої діяльності, оскільки дія радянських

нормативних актів стала недостатньою. Вже у 1991 році в Законі України «Про основи державної політики у сфері науки і науково-технічної діяльності» було закріплено положення про охорону прав на результати наукової та технічної творчості як важливий напрям державної політики. Наступним кроком стало запровадження тимчасових механізмів охорони промислової власності: указом Президента України від 18 вересня 1992 року № 479/92 було затверджено Тимчасове положення про правову охорону об'єктів промислової власності та раціоналізаторських пропозицій в Україні. Цей крок забезпечив правову охорону винаходів, корисних моделей, промислових зразків та інших технічних рішень на перехідний період, доки парламент готував профільні закони.

У 1993-1994 роках відбувся ключовий етап формування національного законодавства про інтелектуальну власність – було прийнято основні спеціальні закони у цій сфері. Зокрема, 23 грудня 1993 року був ухвалений Закон України «Про авторське право і суміжні права» (№ 3792-XII), який заклав фундамент правового регулювання відносин щодо творів науки, літератури і мистецтва, а також об'єктів суміжних прав (виконань, фонограм, передач організацій мовлення). Того ж місяця, 15 грудня 1993 року, прийнято пакет законів у сфері промислової власності: «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» (№ 3687-XII), «Про охорону прав на промислові зразки» (№ 3688-XII) та «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» (№ 3689-XII). Цими актами вперше в історії незалежної України було запроваджено повноцінну правову охорону винаходів, корисних моделей, промислових зразків і торговельних марок відповідно. Також у 1993 році окремим законом врегульовано охорону прав на сорти рослин. Наприкінці 1990-х років законодавство доповнилося законами про охорону географічних позначень (1999 р.) та топографій інтегральних мікросхем (1997 р.), що розширило коло об'єктів промислової власності, які отримують правову охорону.

Важливим кроком у систематизації і подальшому розвитку цієї галузі права стало прийняття Цивільного кодексу України у 2003 році (набрав чинності з 2004 р.), четверта книга якого цілком присвячена праву інтелектуальної власності. У ЦК України були кодифіковані основні положення про суб'єкти, об'єкти, зміст права інтелектуальної власності, що забезпечило єдність підходів та узгодженість з іншими інститутами цивільного права. Паралельно продовжувалося оновлення спеціального законодавства з урахуванням міжнародних зобов'язань України та європейських стандартів у сфері інтелектуальної власності. Україна приєдналася до основних міжнародних конвенцій, що вимагало

гармонізації національних норм із міжнародними.

Останні роки характеризуються динамічним оновленням законодавства про інтелектуальну власність з метою імплементації норм Європейського Союзу та реагування на новітні виклики. Зокрема, у 2020 році була проведена так звана «патентна реформа», яка внесла зміни до законів щодо винаходів, корисних моделей і промислових зразків, посиливши охорону прав і запровадивши нові процедури (наприклад, позасудове визнання недійсними прав на об'єкти промислової власності). Нова редакція Закону України «Про авторське право і суміжні права» (№2811-IX від 01.12.2022) суттєво модернізувала понятійний апарат і норми у сфері авторського права, врахувавши розвиток цифрових технологій і вимоги права Європейського Союзу. Таким чином, на 2025 рік законодавство України про інтелектуальну власність сформовано як розгалужена система актів – від Конституції України, Цивільного кодексу України, спеціальних законів (про авторське право, про різні об'єкти промислової власності, про інноваційну діяльність тощо) до підзаконних нормативно-правових актів, які регламентують окремі процедури охорони прав. Ця система продовжує вдосконалюватися відповідно до потреб часу, що свідчить про важливість і актуальність сфери інтелектуальної власності для держави і суспільства.

Для успішного опанування дисципліни «Право інтелектуальної власності» необхідно чітко розуміти основні поняття та категорії, що використовуються в цій галузі. Центральним є поняття «інтелектуальна власність», під яким розуміють результати інтелектуальної, творчої діяльності, що можуть бути об'єктом правової охорони. В українському законодавстві під цим терміном фактично розуміється сукупність різнорідних об'єктів – від творів мистецтва до технічних рішень – на які визнаються виключні права їх творців чи інших правовласників. Право інтелектуальної власності як суб'єктивне право означає закріплену законом можливість особи володіти, користуватися і розпоряджатися результатом своєї інтелектуальної творчості на власний розсуд, а також вимагати від інших утримання від неправомірного використання цього результату. Законодавство України поділяє права інтелектуальної власності на особисті немайнові та майнові. Особисті немайнові права забезпечують зв'язок творця з його творінням (право авторства, право на ім'я, право на недоторканність твору тощо) і не можуть бути відчужені, тоді як майнові права надають можливість комерційного використання об'єкту (виключне право дозволяти чи забороняти використання, одержувати винагороду і т.д.) і можуть передаватися іншим особам на підставі договору або закону.

У межах права інтелектуальної власності виділяються дві основні підгалузі – авторське право і суміжні права та промислова власність. Авторське право охоплює відносини, пов'язані зі створенням та використанням творів науки, літератури і мистецтва (літературних, художніх, музичних творів, комп'ютерних програм, баз даних тощо), а також суміжні права охороняють результати творчої діяльності виконавців, виробників фонограм і відеограм, організацій мовлення. Українське законодавство визначає, що об'єктами авторського права є оригінальні твори, виражені в об'єктивній формі, у тому числі комп'ютерні програми та інші цифрові продукти. Охорона авторського права виникає з факту створення твору і не залежить від формальностей, хоча може підтверджуватися реєстрацією. Суміжні права, своєю чергою, виникають у виконавців з моменту виконання, у виробників фонограм – з моменту фіксації виконання тощо, і надають їм схожий обсяг майнових прав на відповідні об'єкти.

Промислова власність включає права на результати технічної творчості та засоби індивідуалізації учасників цивільного обігу, товарів і послуг. До основних інститутів промислової власності належать: патентне право (винаходи та корисні моделі), право на промислові зразки, знаки для товарів і послуг (торговельні марки), географічні зазначення походження, топографії інтегральних мікросхем, селекційні досягнення (сортів рослин, породи тварин) та інші об'єкти. Перелік об'єктів права інтелектуальної власності визначено у ст. 420 ЦК України, куди, зокрема, віднесено літературні і художні твори, комп'ютерні програми, бази даних, виконання, фонограми, відеограми, програми мовлення, наукові відкриття, винаходи, корисні моделі, промислові зразки, компонування напівпровідникових виробів, раціоналізаторські пропозиції, сорти рослин, породи тварин, комерційні найменування, торговельні марки, географічні зазначення та комерційні таємниці. Як бачимо, поняття інтелектуальної власності об'єднує дуже широкий спектр об'єктів – від художніх образів до технологічних рішень і позначень для товарів. Для кожного з цих об'єктів встановлено специфічний режим правової охорони, що враховує їх природу. Наприклад, винаходи охороняються шляхом надання патенту після проходження експертизи, тоді як авторські права не потребують реєстрації; товарний знак реєструється і діє протягом 10 років з правом продовження, а авторське право діє протягом усього життя автора і 70 років після смерті. В підручнику детально розглядаються поняття кожного виду об'єктів і правові механізми набуття, здійснення та захисту прав на них.

Окремо варто звернути увагу на категорії, що не завжди прямо називаються законами «інтелектуальна власність», але тісно пов'язані з цією сферою. Зокрема, ноу-хау або комерційна таємниця – інформація, що є цінною через її невідомість третім особам і охороняється режимом секретності – також відноситься до об'єктів інтелектуальної власності (хоча режим її охорони встановлений спеціальним законом про захист від недобросовісної конкуренції). Наукові відкриття формально включені до переліку об'єктів, хоча спеціального закону про них немає, і фактично режим їх охорони зводиться до визнання авторства. Таким чином, понятійний апарат права інтелектуальної власності охоплює різні правові інститути, об'єднані спільною ознакою – наявністю нематеріального об'єкта і виключних прав на нього. Розуміння цих понять є базисом для вивчення галузі, а підручник покликаний допомогти розібратися в термінології та ключових категоріях (автор, винахідник, патентовласник, ліцензія, франчайзинг тощо).

Розвиток цифрових технологій і глобальної інформаційної мережі поставив перед правом інтелектуальної власності нові складні виклики. Одним із найвідчутніших є масштабна цифровізація контенту та його поширення через мережу Інтернет, що суттєво змінило способи створення і використання творів. Сьогодні практично будь-який твір – книга, музичний альбом, фільм чи наукова стаття – може бути відтворений у цифровій формі і миттєво розповсюджений по всьому світу. Легкий доступ до контенту спростив можливість порушення прав авторів: інтернет-піратство набуло масового характеру, а самі факти порушень стало важче виявляти і припиняти. Незаконне копіювання і розповсюдження програмного забезпечення, музики, фільмів та інших об'єктів авторського права призводить до значних збитків для правовласників та стримує розвиток креативних індустрій. Україна, як і багато інших країн, зіштовхнулася з проблемою піратства в інтернеті, що вимагає вдосконалення правових механізмів та міжнародної співпраці для її подолання. Законодавець реагує на ці виклики: запроваджено процедури блокування піратських веб-сайтів, збільшено відповідальність за порушення авторських прав. Зокрема, упродовж 2022-2023 рр. були внесені зміни до Кримінального кодексу України щодо посилення санкцій за піратство (незаконне відтворення та розповсюдження творів) – підвищено розміри штрафів, передбачено реальне позбавлення волі за грубі порушення. Водночас фахівці відзначають, що посилення покарання матиме ефект лише за умови невідворотності покарання – потрібна ефективна робота правоохоронних органів та суду, інакше навіть найсуворіші норми залишаться лише на папері.

Отже, боротьба з піратством потребує комплексного підходу: удосконалення законів, технічних заходів (наприклад, систем фільтрації контенту), просвіти споживачів і забезпечення неухильного правозастосування.

Підручник «Право інтелектуальної власності» є систематизованим навчально-методичним виданням, він побудований відповідно до робочої програми навчальної дисципліни та спрямований на формування цілісного уявлення про правові механізми створення, використання, охорони та захисту результатів творчої діяльності. Видання має чітку логіко-структурну побудову, що охоплює як базові теоретичні аспекти, так і практично-орієнтовані питання.

Особливість даного видання полягає в поєднанні теоретичного матеріалу з елементами практичної спрямованості: кожен розділ містить питання для самостійного опрацювання, тести для самоконтролю та добірку джерел, що дозволить здобувачам вищої освіти не лише закріпити отримані знання, а й опанувати навички правозастосування у сфері інтелектуальної власності.

Підручник орієнтований на здобувачів вищої освіти як класичних закладів вищої освіти, так і закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, аспірантів, викладачів юридичних факультетів, а також фахівців-практиків, які працюють у сфері інтелектуальної власності, медіа, технологій, бізнесу, стартапів чи займаються трансфером технологій. Його зміст є актуальним як з позиції навчального процесу, так і з огляду на сучасні виклики глобального правового середовища, інтеграційні процеси та розвиток інноваційної економіки в Україні.

Розділ 1

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

1.1. Поняття права інтелектуальної власності

Інтелектуальна власність – це юридичний термін, що позначає сукупність прав, які належать особі на результати інтелектуальної, творчої діяльності. Відповідно до ст. 418 ЦК України, право інтелектуальної власності – це саме право особи на результат її інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт, визначений законом. Інакше кажучи, закон захищає нематеріальні блага: продукти розумової, творчої праці людини, надаючи їх творцям певні особисті та майнові права.

Поняття права інтелектуальної власності охоплює дві основні категорії прав – *особисті немайнові та майнові (виключні) права*. Особисті немайнові права забезпечують особистий зв'язок творця з його творінням і охорону нематеріальних інтересів автора. Серед них ключовими є право бути визнаним творцем (автором, винахідником тощо) певного об'єкта, а також право протидіяти будь-якому посяганням на цей об'єкт, що може завдати шкоди честі чи репутації творця. Натомість майнові права інтелектуальної власності наділяють правоволодільца винятковими повноваженнями щодо використання результату творчої діяльності. Зокрема, це право використовувати об'єкт на власний розсуд, дозволяти або забороняти його використання іншим особам, отримувати матеріальну вигоду (винагороду) від такого використання тощо. Майнові права ще називають виключними правами, оскільки тільки правоволоділець може вирішувати долю свого твору чи винаходу, а всі інші особи виключаються з можливості використання об'єкта без його дозволу (за винятком випадків, встановлених законом).

Таким чином, *право інтелектуальної власності* як *правовий інститут* – це сукупність норм, що регулюють відносини з приводу створення, використання та охорони результатів інтелектуальної діяльності людини. Це право має подвійний характер: воно поєднує особистісний аспект (немайнові права автора) і майновий аспект (економічні права на використання об'єкта). Для виникнення прав

інтелектуальної власності зазвичай достатнім є сам факт створення об'єкта творчою працею (наприклад, авторське право на твір виникає з моменту його створення і надання об'єктивної форми). В окремих випадках закон вимагає виконання додаткових формальностей, зокрема, державної реєстрації об'єкта, щоб виникли виключні права (це стосується, наприклад, винаходів, торговельних марок тощо). Підставами набуття прав можуть бути також договір або інші юридичні факти, передбачені законом (спадкування прав, передача за договором тощо).

Варто розрізняти власне інтелектуальну власність як об'єкт (нематеріальний результат творчої діяльності) та право інтелектуальної власності як юридичне панування особи над таким результатом. Наприклад, винахід чи музичний твір існують як інтелектуальні продукти, а право інтелектуальної власності на них – це закріплена законом можливість творця чи іншого правоволодільця використовувати ці продукти на свій розсуд і вимагати того ж від інших. Отже, право інтелектуальної власності встановлює межі й правила користування нематеріальними благами, забезпечуючи баланс інтересів творців та суспільства.

1.2. Класифікація об'єктів інтелектуальної власності та система прав

Об'єкти інтелектуальної власності – це різноманітні результати інтелектуальної, творчої діяльності, а також засоби індивідуалізації учасників цивільного обороту, які охороняються законом. Стаття 420 ЦК України містить перелік об'єктів права інтелектуальної власності. До них, зокрема, належать такі основні категорії:

- *літературні та художні твори* – продукти творчості у галузі науки, літератури і мистецтва: книги, статті, музичні композиції, картини, скульптури, фільми, фотографії тощо. Комп'ютерні програми і бази даних в Україні охороняються як різновид літературних творів;

- *об'єкти суміжних прав* – результати творчої діяльності, пов'язані з використанням творів: виступи виконавців, фонограми і відеограми (звукозаписи, відеозаписи), програми організацій мовлення (хоча вони не є творами в класичному розумінні, закон надає їм близький до авторського правовий захист);

- *наукові відкриття* – встановлені раніше невідомі закономірності, властивості матеріального світу, які виступають об'єктом права інтелектуальної власності особливого роду (воно засвідчується

дипломом, хоча майнових (комерційних) прав на відкриття закон не надає, на відміну від винаходів);

– *об'єкти промислової власності* – результати технічної творчості та засоби індивідуалізації у сфері виробництва і торгівлі, до яких належать:

1) *винахід* як технічне рішення у будь-якій сфері, що відповідає вимогам новизни, рівня техніки та промислової придатності;

2) *корисна модель* – простіший у технічному сенсі об'єкт (наприклад, конструктивне виконання пристрою), що теж має бути новим і придатним до промислового використання;

3) *промисловий зразок* – результат творчості у галузі дизайну, тобто художньо-конструкторське рішення зовнішнього вигляду виробу. Для набуття правової охорони зазначені об'єкти потребують державної реєстрації (патентування);

– *компонування напівпровідникових виробів*, також відоме як *топографії інтегральних мікросхем*: унікальні планування (топології) елементів та з'єднань інтегральної мікросхеми (специфічний об'єкт промислової власності, що охороняється за умови реєстрації);

– *раціоналізаторські пропозиції* – технічні рішення локального характеру, що пропонуються працівниками для вдосконалення виробництва на конкретному підприємстві (даний об'єкт має особливий режим правової охорони відповідно до положень про раціоналізаторські пропозиції);

– *сорти рослин, породи тварин* – результати селекційної діяльності. Нові сорти рослин і тварин охороняються через механізм державної реєстрації авторства і майнових прав селекціонерів (видаються охоронні документи – патенти на сорт, свідоцтва на авторство тощо);

– *засоби індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг*: комерційні (фірмові) найменування, торговельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні зазначення походження товарів. *Комерційне найменування* є назвою юридичної особи або фізичної особи-підприємця, під якою вона здійснює діяльність, яке охороняється з моменту першого використання без обов'язкової реєстрації. *Торговельна марка (товарний знак)* – позначення, яким товари чи послуги одних осіб відрізняються від товарів/послуг інших (для набуття правової охорони товарний знак має бути зареєстрований або визнаний відомим); власник товарного знаку отримує свідоцтво і виключні права на його використання для певних класів товарів/послуг. *Географічне зазначення* – назва географічного місця (або похідна від неї), що використовується для позначення особливих властивостей товару, пов'язаних з його походженням. Право

на використання зареєстрованого географічного зазначення мають всі виробники даного регіону, чия продукція відповідає специфікаціям;

– *комерційна таємниця* – відомості комерційного характеру (технічні, організаційні тощо), що є секретними і мають цінність для підприємства. До комерційної таємниці можуть належати формули, технології, ноу-хау, дані про клієнтів тощо. Право інтелектуальної власності на комерційну таємницю виникає без спеціальної реєстрації з моменту вжиття правоволодільцем достатніх заходів для збереження її конфіденційності. Законодавство України охороняє комерційну таємницю від незаконного збирання, розголошення чи використання іншими особами.

Наведену сукупність об'єктів прийнято класифікувати за кількома критеріями. Зокрема, традиційно розрізняють дві великі групи: авторське право і суміжні права (охороняють результати творчості в літературі, мистецтві, науці, а також пов'язані з ними виконання, записи тощо) та промислова власність (охороняє результати технічної творчості і засоби індивідуалізації в промисловості і торгівлі). Такий поділ історично закріплений міжнародними конвенціями: ще Паризька конвенція 1883 р. визначила поняття промислової власності, а Бернська конвенція 1886 р. – засади охорони авторських прав. В сучасному розумінні до сфери промислової власності відносять не лише винаходи чи промислові зразки, але й торговельні марки, географічні зазначення, топографії мікросхем та інші об'єкти, пов'язані з підприємницькою діяльністю. Окремо інколи виділяють так звані об'єкти інформаційної власності, що включають комерційну таємницю, науково-технічну інформацію тощо (охорона таких об'єктів тісно пов'язана з нормами про недобросовісну конкуренцію).

Система прав інтелектуальної власності структурована за об'єктним принципом. Кожному виду об'єктів відповідає окремий інститут (підсистема) правових норм і, відповідно, спеціальний правовий режим. Наприклад, авторське право регулює відносини щодо творів і надає авторам особисті немайнові права (право авторства, ім'я, недоторканність твору тощо) та майнові права (право відтворення, публічного сповіщення, розповсюдження та інші). Патентне право регулює відносини, пов'язані з охороною винаходів, корисних моделей, промислових зразків; тут основний акцент – на майнових правах винахідників (виключне право на використання, надання ліцензій, продаж патенту тощо) при визнанні авторства моральним правом. Право на торговельні марки визначає обсяг прав власника знаку (виключне право використовувати марку і забороняти її використання іншим) і

умови набуття таких прав через реєстрацію. Хоча загальні засади для всіх об'єктів спільні, конкретний зміст прав та порядок їх здійснення різняться залежно від природи об'єкта. Сукупність усіх цих інститутів утворює єдину систему права інтелектуальної власності як підгалузі цивільного права.

Варто додати, що визначення об'єктів інтелектуальної власності не є вичерпним і може розширюватися з появою нових результатів творчої діяльності. Законодавство України реагує на науково-технічний прогрес: так, відносно новими об'єктами прав стали *комп'ютерні програми, бази даних, мультимедійні твори, топографії інтегральних схем, інтернет-домени, нові види торговельних марок* (звукові, кольорові позначення тощо). У 2022 році в Україні було оновлено законодавство про авторське право, яке врахувало появу цифрових об'єктів (наприклад, творів у цифровій формі) та гармонізувало термінологію із правом Європейського Союзу. Правова система України гнучко адаптується, включаючи до сфери інтелектуальної власності всі результати інтелектуальної творчості, що набувають значення для суспільства.

1.3. Джерела правового регулювання інтелектуальної власності в Україні та міжнародно-правові акти

Джерелами права інтелектуальної власності є нормативно-правові акти, які встановлюють норми щодо набуття, здійснення та захисту прав на результати інтелектуальної діяльності. Систему джерел можна розділити на національні (внутрішньодержавні) та міжнародні.

Основні принципи у сфері інтелектуальної власності закріплені на найвищому рівні – в *Конституції України*. Стаття 54 Конституції України проголошує свободу творчої діяльності та гарантує кожному громадянину право на результати своєї інтелектуальної, творчої праці; ніхто не може без згоди автора використовувати чи поширювати його твори, крім випадків, встановлених законом. Ця норма має фундаментальне значення, закладаючи недоторканність прав інтелектуальної власності. Стаття 41 Конституції України, у свою чергу, включає результати інтелектуальної, творчої діяльності до об'єктів права власності, якими кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися. Отже, інтелектуальна власність визначається однією з форм власності та зобов'язує державу забезпечувати її охорону.

Центральним актом, що регулює зазначені відносини, є *Цивільний кодекс України*. Книга четверта ЦК України об'єднує норми як

загального, так і спеціального характеру. Зокрема, глава 35 ЦК України містить загальні положення про право інтелектуальної власності, які стосуються всіх об'єктів: визначає коло об'єктів і суб'єктів, основні принципи охорони прав, строки чинності прав, зміст особистих немайнових та майнових прав, загальні правила використання об'єктів і порядок передачі прав, а також засади захисту порушених прав. Наступні глави (36-45) книги четвертої ЦК України присвячені окремим видам об'єктів – авторському праву, суміжним правам, праву промислової власності (патентним правам, знакам, зазначенням тощо). Крім того, у книзі п'ятій ЦК України (глави 75, 76) закріплені норми щодо регулювання договірних правовідносини щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності (ліцензійні договори, договори про передачу прав). ЦК України відіграє системоутворюючу роль, встановлюючи базові норми, які деталізуються спеціальними законами.

Для кожної категорії об'єктів інтелектуальної власності в Україні діють окремі спеціальні закони. Вони конкретизують положення ЦК України, встановлюють процедури набуття прав (особливо у випадках, де потрібна державна реєстрація), визначають повноваження державних органів тощо. Основні закони у сфері інтелектуальної власності такі:

- *Закон України «Про авторське право і суміжні права»* – регулює відносини щодо створення і використання творів науки, літератури, мистецтва, а також виконавчої діяльності, фонограм, відеогам, програм мовлення. Цей закон набув нової редакції наприкінці 2022 року з метою модернізації правового регулювання авторських і суміжних прав та гармонізації з правом Європейського Союзу. Він визначає обсяги прав авторів і виконавців, умови вільного використання творів (встановлює виключення та обмеження на кшталт випадків *fair use*, особливості колективного управління правами тощо).

- *Патентне законодавство* об'єднує декілька нормативно-правових актів, серед яких Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», Закон України «Про охорону прав на промислові зразки», а також Закон України «Про охорону прав на компонування напівпровідникових виробів» (топографії інтегральних мікросхем). Ці закони визначають, які саме об'єкти підлягають патентуванню, встановлюють критерії охороноздатності (новизна, рівень техніки, промислова придатність тощо), процедури подання заявок, експертизи в патентному відомстві, порядок оскарження рішень, обсяги прав патентовласників та винятки з них.

- *Закон України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг»*

регулює реєстрацію та використання торговельних марок (товарних знаків). Він визначає, які позначення можуть бути зареєстровані як знак, процедуру експертизи заявки в відомстві, права власника свідоцтва та підстави для відмови в реєстрації або визнання знаку недійсним.

– *Закон України «Про правову охорону географічних зазначень»* встановлює порядок державної реєстрації географічних зазначень і специфікацій товарів, а також захист прав на використання зареєстрованих назв місць походження продукції.

Серед інших можна виділити *Закон України «Про охорону прав на сорти рослин»*, *Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції»*, *Закон України «Про науково-технічну інформацію»* тощо.

Охорона прав інтелектуальної власності підкріплюється також нормами про відповідальність за їх порушення. *Кримінальний кодекс України* встановлює кримінальну відповідальність за найбільш небезпечні порушення – такі як піратство (незаконне відтворення і розповсюдження творів), привласнення авторства, незаконне використання товарного знаку чи винаходу, якщо це завдало значної шкоди, тощо. *Кодекс України про адміністративні правопорушення* передбачає адміністративну відповідальність (штрафи, конфіскацію контрафактної продукції) за порушення прав авторів, виготовлення та продаж підроблених матеріалів, незаконне використання об'єктів права інтелектуальної власності у комерційній діяльності та інші правопорушення меншої тяжкості. Наявність таких норм забезпечує примусове дотримання прав – порушники можуть бути покарані, що має превентивний ефект.

Україна є учасницею основних міжнародних договорів у сфері інтелектуальної власності, які встановлюють мінімальні стандарти охорони та сприяють співробітництву між державами. До найважливіших міжнародних актів належать:

– *Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів* (1886 р., Україна приєдналася у 1995 р.) – основоположний договір у сфері авторського права, що встановлює принцип автоматичної охорони авторських прав на твори в усіх країнах-учасниках і визначає перелік мінімальних прав автора.

– *Всесвітня конвенція про авторське право* (1952 р., приєднання України у 1993 р.) – ще один багатосторонній договір з питань авторського права, розроблений під егідою ЮНЕСКО. Він доповнює Бернську конвенцію, зокрема для держав, що не входили до Бернського союзу, хоча після широкого приєднання до Бернської конвенції значення Женевської дещо зменшилося.

– *Паризька конвенція з охорони промислової власності* (1883 р.,

Україна приєдналася у 1991 р.) – ключовий міжнародний договір, який регулює охорону винаходів, торговельних марок та інших об'єктів промислової власності; запроваджує принцип національного режиму (іноземні заявники і власники прав користуються таким самим захистом, як і вітчизняні), а також принцип пріоритету для заявок (можливість протягом визначеного строку після першої подачі подати заявки в інших країнах із збереженням дати пріоритету).

– *Договір про заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності* (1967 р., Україна – учасниця з 1970 р. як член Організації Об'єднаних Націй) – цей договір заснував спеціалізовану міжнародну організацію – Всесвітню організацію інтелектуальної власності (далі – ВОІВ), яка адмініструє більшість міжнародних договорів у сфері інтелектуальної власності та сприяє уніфікації правил. Договір містить універсальне визначення інтелектуальної власності, яке включає права на літературні, художні і наукові твори; виконавську діяльність, фонограми і радіо- і телепередачі; винаходи, відкриття, промислові зразки; товарні знаки, комерційні найменування; захист від недобросовісної конкуренції та всі інші права результатів інтелектуальної діяльності в промисловій, науковій, літературній чи художній галузях.

– *Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності* (далі – ТРІПС) (Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights, 1994 р.) укладена в рамках Світової організації торгівлі (далі – СОТ). Ця угода є надзвичайно важливою, оскільки встановлює деталізовані вимоги до охорони всіх основних видів інтелектуальної власності для країн-членів СОТ. Україна, ставши членом СОТ у 2008 році, зобов'язана дотримуватися рівня охорони не нижче, ніж вимагає ТРІПС. Серед іншого, ТРІПС встановлює мінімальні строки охорони авторських прав (не менше 50 років після смерті автора), патентів (20 років з дати подання заявки), включає норми щодо засобів правового захисту прав ІВ, боротьби з піратством тощо.

– Україна приєдналася також до численних спеціалізованих угод, серед яких: *Мадридська угода про міжнародну реєстрацію знаків*; *Гаазька угода про міжнародну реєстрацію промислових зразків*; *Будапештський договір про міжнародне визнання депонування мікроорганізмів з метою патентної процедури*; *Договір про патентну кооперацію* (Patent Cooperation Treaty); *Ніццька угода про міжнародну класифікацію товарів і послуг для реєстрації знаків*; *Віденська угода про заснування Міжнародної класифікації зображувальних елементів знаків*; *Договір Всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право*; *Договір Всесвітньої організації інтелектуальної*

власності про виконання і фонограми; Міжнародна конвенція про охорону прав артистів-виконавців, виробників фонограм і організацій мовлення та ін. Приєднання до цих актів означає, що норми національного законодавства узгоджуються з міжнародними стандартами, а права українських авторів і винахідників визнаються і охороняються за кордоном на умовах взаємності.

Таким чином, законодавче поле інтелектуальної власності є багаторівневим. В Україні сформовано достатньо розгалужену систему нормативних актів, що відповідає сучасним міжнародним вимогам. Міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою, згідно зі ст. 9 Конституції України є частиною національного законодавства, тому положення конвенцій застосовуються українськими судами та відомствами нарівні з національними законами. Пріоритет міжнародних норм у разі колізії також гарантовано (ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України»). Це забезпечує гармонійний розвиток інституту інтелектуальної власності в Україні в руслі світових тенденцій.

1.4. Суб'єкти права інтелектуальної власності

Суб'єкти права інтелектуальної власності – це особи (фізичні або юридичні), які наділені правами інтелектуальної власності. Іншими словами, це носії тих самих особистих немайнових та майнових прав на об'єкти інтелектуальної власності. Відповідно до ст. 421 ЦК України, суб'єктами права інтелектуальної власності є передусім *творці (автори, винахідники тощо) об'єктів*, а також інші особи, яким такі права належать згідно із законом чи договором.

Первинним суб'єктом є завжди творець, тобто конкретна фізична особа, яка своєю творчою працею створила той чи інший результат. Автор написав книгу: це означає, що саме цей автор стає суб'єктом авторського права на твір; винахідник створив нову технологію – він набуває права на свій винахід. Законодавство України у ряді випадків визнає творцями кількох осіб одночасно – йдеться про *співавторів*. Співавтори спільно користуються правами на створений твір чи інший об'єкт. Співавторство може бути рівним або частковим (коли вклад авторів розрізняється, наприклад, один написав текст, інший створив ілюстрації до книжки – їх права на твір поділяються відповідно).

Окрім безпосередніх творців, суб'єктами права можуть ставати й інші особи – як фізичні, так і юридичні. Це відбувається шляхом

переходу або передачі прав від творця до інших суб'єктів. Найпоширеніші серед них такі:

– **правонаступники творців** – особи, які набувають права інтелектуальної власності за законом у зв'язку з певними обставинами. Наприклад, спадкоємці автора успадковують його майнові права на твори після смерті автора (особисті немайнові права при цьому не переходять, але охорона репутації творця може здійснюватися спадкоємцями). Інший приклад – правонаступництво юридичної особи: коли підприємство – власник патенту – реорганізується або продає бізнес, права на об'єкти інтелектуальної власності переходять до правонаступника за універсальним правонаступництвом;

– **роботодавці та замовники** – у випадку створення об'єкта за трудовим договором чи за замовленням. Законодавство України передбачає особливий режим, так званих службових творів і винаходів. Якщо працівник створив у межах посадових обов'язків якийсь об'єкт (скажімо, інженер на підприємстві розробив новий прилад), то майнові права на такий об'єкт можуть належати роботодавцю, хоча авторство визнається за працівником. Аналогічно, коли твір створено за договором замовлення, майнові права переходять до замовника, якщо інше не встановлено угодою. Наприклад, дизайнер за контрактом розробив логотип для компанії – за умовами договору права на використання логотипа належать компанії-замовнику. Закон України «Про авторське право і суміжні права» визначає положення про службові твори, закріплюючи право автора на додаткову винагороду, якщо його майнові права переходять до роботодавця;

– **ліцензіати і правонабувачі за договорами** – особи, що отримують права інтелектуальної власності від творця або іншого первинного правоволодільца на підставі договору. Це можуть бути ліцензіати – ті, хто отримав дозвіл (ліцензію) на використання об'єкта (напр., видавництво отримує від автора ліцензію на видання книги); або цесіонарії – набувачі прав за договором про передачу прав (наприклад, компанія купує у винахідника патент на винахід). Після укладення відповідного договору такі особи стають законними носіями отриманих прав у визначеному обсязі;

– **держава та громада** – в окремих випадках суб'єктом може виступати держава Україна або територіальна громада. Наприклад, якщо твір переходить у публічний доступ (вичерпання строку авторського права), він стає надбанням суспільства і його може вільно

використовувати кожен без дозволу. Але це радше особливий режим, ніж суб'єкт права. Більш конкретно: державі можуть належати права на об'єкти, створені в рамках держзамовлення або передані державі. Також держава опікується управлінням колективних прав, коли неможливо ефективно індивідуально контролювати використання (для цього створені організації колективного управління, які хоча і не є власниками прав, але діють в інтересах багатьох авторів).

Слід підкреслити, що *особисті немайнові права* (право авторства, ім'я тощо) завжди залишаються закріплені за творцем і не переходять до інших осіб (вони невідчужувані). Натомість майнові права доволі вільно можуть переходити від одних суб'єктів до інших – за договором, в порядку успадкування чи іншого правонаступництва. Тому, наприклад, через десятки років після створення твору носієм майнових авторських прав може бути зовсім інша людина або навіть компанія (видавництво, студія тощо), хоча авторство залишається за конкретною історичною особою.

До суб'єктів права інтелектуальної власності в широкому розумінні можна віднести й *колективні організації та державні органи*, які здійснюють управління або захист цих прав. Так, організації колективного управління не є власниками авторських прав, але за згодою авторів збирають і розподіляють доходи від використання їх творів (наприклад, за публічне виконання музики, репродукування творів тощо). Державні установи, як-от Національний орган інтелектуальної власності – Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій (УКРНОІВІ), забезпечують реєстрацію і видачу охоронних документів, експертизу заявок, тим самим опосередковано впливаючи на набуття прав. Проте формально суб'єктом права в результаті є завжди конкретна фізична чи юридична особа, на ім'я якої зареєстровано право.

Отже, система суб'єктів прав інтелектуальної власності є досить складною: від автора – первинного носія – до багатьох інших осіб, які можуть стати носіями прав на різних етапах «життєвого циклу» інтелектуального продукту. Усі вони наділені законом правомочностями, що охороняються, і можуть вимагати від інших поваги до своїх інтелектуальних прав, а держава забезпечує їм необхідний захист.

1.5. Принципи, функції та значення інституту інтелектуальної власності

Правове регулювання інтелектуальної власності ґрунтується на ряді загальних принципів, що відображають особливості цієї сфери. До основних принципів належать такі:

1) *свобода творчості та охорона її результатів*, відповідно до чого кожна людина вільна у творчій діяльності, а держава гарантує захист створених нею результатів. Цей принцип прямо закріплений у Конституції України і означає, що творчий вклад особи непорушний, суспільство визнає цінність інтелектуальних здобутків і створює умови для їх охорони;

2) *виключність та непорушність прав* (ч. 3 ст. 418 ЦК України): лише сам правоволоділець вирішує, як використовувати свій твір чи винахід, а стороннє втручання не допускається без його згоди. Якщо ж законодавство передбачає певні обмеження (наприклад, вільне використання твору для цитування, для навчальних чи наукових цілей тощо), то вони мають чіткі межі і тлумачаться вузько, щоб не порушити сутність виключних прав;

3) *територіальність охорони*, яка полягає в тому, що права інтелектуальної власності чинні, як правило, лише в межах тієї держави (юрисдикції), де вони набуті. Це означає, що патент або свідоцтво, видане в Україні, діє лише на території України, а для охорони в інших країнах треба отримувати охоронні документи там. Винятком є випадки міжнародної реєстрації або дії договорів про взаємне визнання, але все одно реалізація прав прив'язана до конкретної країни. Територіальний характер прав інтелектуальної власності обумовлює існування національних систем охорони, об'єднаних мінімальними міжнародними стандартами;

4) *обмеженість строку дії виключних прав*: на відміну від права власності на матеріальні речі, яке може тривати необмежено, виключні майнові права на результати творчості чинні лише протягом визначеного терміну. Строки охорони різняться залежно від об'єкта: для авторського права – протягом життя автора і 70 років після смерті; для суміжних прав – 50 років від публічного виконання, створення фонограми тощо; для патентів на винаходи – 20 років від дати подання заявки; для торговельних марок – 10 років від реєстрації з можливістю продовження;

промислові зразки – 5 років з продовженнями до 25 років; сорти рослин – 30 років і т. д. Обмеженість строків є принциповою ознакою: по закінченні строку об'єкт переходить до публічного надбання і може вільно використовуватися всіма. Це забезпечує баланс інтересів – автор (винахідник) отримує винагороду і переваги протягом певного часу, після чого суспільство в цілому може користуватися здобутком;

5) *комбінація особистих і публічних інтересів (баланс інтересів)* полягає в тому, що право інтелектуальної власності покликане знайти розумний компроміс між заохоченням творців (наданням їм монопольних прав) та інтересами суспільства в доступі до результатів творчості. Цей принцип виявляється, зокрема, через установлення виключень і обмежень майнових прав (так званих «лімітацій») – дозволених випадків використання об'єктів без згоди автора, але з дотриманням умов (як-от згадані цитування, приватне копіювання, використання для освіти, у бібліотеках, для людей з вадами зору тощо). Інший приклад – примусова ліцензія на патент, коли держава може дозволити використання винаходу без дозволу патентовласника в інтересах суспільства (наприклад, для виготовлення життєво необхідних ліків), виплативши відповідну компенсацію. Такі механізми покликані не допустити, щоб виключні права надмірно гальмували науково-технічний і культурний прогрес.

Інтелектуальна власність як правовий інститут виконує в суспільстві низку важливих **функцій**:

– *стимулююча (інноваційна) функція*, яка полягає в тому, що однією з головних цілей правової охорони інтелектуальної власності є заохочення творчої та інноваційної діяльності. Надаючи авторам і винахідникам виключні права на результати їхньої праці, держава створює матеріальний стимул: можливість отримати винагороду, прибуток, визнання. Це спонукає до створення нових творів, технологій, брендів. Як відзначають дослідники, інтелектуальна власність забезпечує винагороду творцям та стимулює їхній креативний і інноваційний потенціал, сприяючи загальному прогресу суспільства;

– *соціально-культурна функція* полягає в тому, що охорона прав авторів та виконавців призводить до розвитку культури, мистецтва, науки: коли творець впевнений, що його права захищені, він має мотивацію публічно представити свій твір. В результаті суспільство збагачується новими книгами, фільмами, музичними творами, науковими знаннями. Інститут права інтелектуальної власності також охороняє культурну спадщину, традиційні вирази культури, фольклор від

незаконного використання, тим самим зберігаючи різноманіття культур;

– *економічна функція*: для підприємств права інтелектуальної власності на бренди, патенти, ноу-хау стали важливими нематеріальними активами, що збільшують вартість бізнесу. Патенти сприяють впровадженню нових технологій у виробництво, торговельні марки – розвитку ринків і конкуренції за якість, географічні зазначення – просуванню унікальної місцевої продукції. Інвестиції в дослідження і розробки багато в чому залежать від можливості захистити результати патентами. Таким чином, інтелектуальна власність стимулює економічний розвиток, технологічний прогрес і підвищує конкурентоспроможність національної економіки;

– *охоронна (правозахисна) функція* розкривається в установленні правових механізмів захисту від копіювання та піратства, інститут інтелектуальної власності забезпечує справедливість і порядок у відносинах між творцями та користувачами. Законодавство України надає правоволодільцям інструменти захисту – можливість звернутися до суду, вимагати відшкодування збитків, вилучення контрафактної продукції, припинення порушень. Це гарантує, що права будуть не просто декларовані, а реально забезпечені. Охоронна функція також полягає у попередженні правопорушень через загрозу санкцій (штрафів, кримінальної відповідальності). Загалом дієва охорона прав інтелектуальної власності сприяє утвердженню принципу верховенства права і довіри до правової системи;

– *інформаційна функція* знаходить свою реалізацію поряд із охоронною функцією, особливо у сфері промислової власності, щоб заохотити розкриття інформації про нові досягнення. Наприклад, щоб отримати патент, винахідник має публічно розкрити суть свого винаходу (у формулі та описі патенту). Патентна документація стає доступною для всіх і збагачує світовий фонд технічних знань. Це дозволяє іншим винахідникам вчитися на досягненнях, уникати дублювання досліджень і будувати подальші удосконалення. Таким чином, інтелектуальна власність сприяє поширенню знань, створює базу даних технічної та наукової інформації.

На сучасному етапі розвитку суспільства інтелектуальна власність набуває стратегічного значення. Від рівня розвитку творчої сфери, науки, технологій значною мірою залежать економічний поступ і добробут нації. Не випадково підкреслюється, що інтелектуальна власність є одним із найбільших людських капіталів. Охорона інтелектуальної

власності забезпечує творцям заслужену винагороду і стимулює їхню подальшу діяльність. Для держави міцна система інтелектуальної власності – це залучення інвестицій, розвиток високотехнологічних галузей, конкурентоспроможність продукції на світових ринках.

Українські науковці звертають увагу, що успіх розв'язання багатьох важливих політичних, економічних і соціальних проблем залежить від інтелектуального потенціалу суспільства та рівня його культурного розвитку. Саме ефективний інститут права інтелектуальної власності є тим механізмом, який дозволяє конвертувати інтелектуальний потенціал нації в реальні суспільні блага. Через нього держава може стимулювати інновації (надаючи податкові пільги або гранти авторам винаходів), захищати національний культурний продукт, підтримувати стартапи і наукові дослідження.

Для окремої особи, будь то письменник, артист чи інженер-винахідник, наявність охорони їх прав означає впевненість у тому, що плоди їхньої праці не будуть незаконно привласнені іншими. Це сприяє творчій свободі, появі нових геніальних творів літератури і мистецтва, відкриттів та інновацій. З іншого боку, споживачі отримують доступ до ширшого асортименту якісних товарів і культурних продуктів, оскільки правова охорона стимулює конкуренцію і розвиток ринку інтелектуальної продукції (наприклад, вихід нових фільмів, музики, гаджетів тощо).

Для України, яка обрала євроінтеграційний курс, імплементація високих стандартів захисту інтелектуальної власності є однією з умов успішної інтеграції у світову економіку і науково-технологічний простір. Вступ до міжнародних угод, співпраця з ВОІВ, адаптація законодавства до права Європейського Союзу (зокрема, виконання зобов'язань за Угодою про асоціацію з ЄС) – все це підвищує авторитет держави та довіру інвесторів.

Таким чином, інститут інтелектуальної власності має мультиефект: він охороняє права особистості, стимулює прогрес і креативність, сприяє культурному збагаченню, прискорює економічний розвиток. Його принципи і норми покликані встановити справедливу рівновагу між інтересами творців і суспільства, забезпечити, щоб мозок і талант стали рушійною силою позитивних змін. У сучасному світі інтелектуальний продукт часто цінніший за матеріальні ресурси, тому право інтелектуальної власності займає важливе місце в правовій системі та набуває все більшої актуальності з розвитком інформаційної ери.

Питання для самоконтролю

1. У чому полягає поняття права інтелектуальної власності та які особливості характеризують цю галузь права?

2. Які права та обов'язки становлять зміст права інтелектуальної власності та як вони відображають мету й цінності цього правового інституту?

3. Які основні категорії об'єктів права інтелектуальної власності виокремлюють у сучасному праві (зокрема об'єкти авторського права та об'єкти промислової власності) та чому таке розмежування є важливим?

4. За якими критеріями здійснюється класифікація об'єктів інтелектуальної власності та яке практичне значення вона має? Як поява нових видів творчих результатів може ускладнювати традиційну класифікацію?

5. Які основні джерела правового регулювання інтелектуальної власності в Україні та яку роль вони відіграють у формуванні національної системи охорони ІВ?

6. Як міжнародні договори та угоди впливають на національне законодавство у сфері інтелектуальної власності? Наведіть приклади міжнародних стандартів захисту інтелектуальної власності та поясніть, з якими викликами стикається Україна при їх імплементації.

7. Хто належить до суб'єктів права інтелектуальної власності та чим відрізняється правовий статус різних категорій цих суб'єктів (авторів, винахідників, роботодавців, правонаступників)? Як розподіляються права й обов'язки між ними у процесі створення та використання об'єктів ІВ?

8. Які принципи лежать в основі права інтелектуальної власності та як вони відображаються у законодавстві, забезпечуючи баланс інтересів творців і суспільства?

9. Які основні функції виконує інститут права інтелектуальної власності в сучасному суспільстві та наскільки ефективно він реалізує ці функції у контексті розвитку інновацій і культури?

10. В чому полягає значення інституту права інтелектуальної власності для держави і суспільства та як розвиток системи ІВ впливає на економічний прогрес і конкурентоспроможність країни?

Тестові завдання для самоперевірки та контролю засвоєння знань до розділу 1

1. Що є визначальною характеристикою інтелектуальної (творчої) діяльності?

- а) завжди пов'язана з творчістю;
- б) не вимагає творчого підходу;
- в) зводиться лише до фізичної праці;
- г) обмежується сферою мистецтва.

2. Згідно з міжнародними конвенціями результати інтелектуальної діяльності традиційно поділяються на:

- а) дві групи: літературно-мистецьку власність і промислову власність;
- б) три групи: об'єкти авторського права, об'єкти патентного права та об'єкти суміжних прав;
- в) три групи: літературно-художні твори, об'єкти промислової власності та засоби індивідуалізації;
- г) чотири групи: твори, винаходи, комерційні позначення, секрети виробництва.

3. Оберіть всі правильні твердження щодо літературно-мистецької (літературно-художньої) творчості:

- а) охоплює результати у сфері науки, літератури і мистецтва, що охороняються нормами авторського права;
- б) вимагає обов'язкової державної реєстрації для виникнення правової охорони твору;
- в) не потребує новизни змісту або технічного рішення для набуття охорони твору;
- г) винаходи та промислові зразки належать до літературно-мистецьких творів.

4. Оберіть всі правильні твердження щодо засобів індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг:

- 1) вимагають проведення державної експертизи та реєстрації для набуття правової охорони;
- 2) охороняються шляхом видачі патентів аналогічно винаходам;
- 3) служать для розрізнення виробників, товарів чи послуг (мають суто ідентифікаційне призначення);
- 4) право на використання географічного зазначення походження товару може належати одночасно кільком особам.

5. Установіть відповідність між видом творчої діяльності та його характеристикою:

а) літературно-мистецька творчість (літературно-художня)	1. полягає у внесенні корисних змін до вже існуючих технічних рішень, спрямованих на підвищення ефективності, якості або зниження витрат; результати можуть охоронятись як об'єкти інтелектуальної власності, зокрема як раціоналізаторські пропозиції або корисні моделі
б) науково-технічна творчість (технічна)	2. охоплює результати творчості, що виражені у формах літератури чи мистецтва і охороняються без необхідності державної реєстрації (за нормами авторського права)
в) творчість, спрямована на засоби індивідуалізації	3. вимагає створення якісно нового технічного рішення (рівня світової новизни) та юридичного захисту шляхом патентування результату
г) раціоналізаторська діяльність	4. спрямована на створення позначень для ідентифікації виробників, товарів чи послуг; результати потребують державної реєстрації і підтверджуються свідоцтвом

6. Установіть відповідність між об'єктом інтелектуальної власності та способом його правової охорони:

а) винахід	1. охороняється на підставі державної реєстрації та патенту (патентне посвідчення)
б) торговельна марка (знак для товарів і послуг)	2. охороняється на підставі державної реєстрації та отриманого свідоцтва
в) літературний твір	3. охороняється автоматично нормами авторського права з моменту створення, без вимоги реєстрації
г) корисна модель	4. охороняється на підставі патенту, видається за спрощеною процедурою порівняно з винаходом

7. Марія самотійно створила оригінальну пісню (музичний твір) і сконструювала новий кухонний пристрій. Як вона може забезпечити

охорону прав на ці результати творчої діяльності?

а) зареєструвати свої права на пісню в державному реєстрі авторських прав і отримати патент на пристрій;

б) скористатися автоматичною охороною авторських прав для пісні, а для пристрою – подати заявку та отримати патент;

в) отримати патент як на пісню, так і на пристрій, оскільки обидва результати належать до промислової власності;

г) не вчиняти додаткових дій, оскільки і пісня, і пристрій охороняються з моменту їх створення без формальностей.

8. Дизайнер створив оригінальний графічний логотип для компанії. Компанія бажає ексклюзивно використовувати цей логотип як позначення для своїх товарів на ринку. Яким чином найкраще забезпечити правову охорону цього логотипа?

а) посилатися на автоматичну охорону авторським правом, адже логотип – це художній твір, який і так захищений без реєстрації;

б) зареєструвати цей логотип як торговельну марку (знак для товарів і послуг) та отримати свідоцтво на нього;

в) подати заявку на патент – запатентувати логотип як винахід або промисловий зразок для отримання монополії;

г) нічого не робити: достатньо того, що компанія першою почала використовувати логотип, і це автоматично дає їй усі права на нього.

Рекомендовані джерела до розділу 1

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

2. Про охорону прав на знаки для товарів і послуг: Закон України від 15.12.1993 р. № 3689-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3689-12>.

3. Богатирьова О. С. Право інтелектуальної власності: навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2017. 336 с.

4. Верещака В. М. Інтелектуальна власність : навч. посіб. Харків : Фінн, 2021. 248 с.

5. Дяченко Л. М. Інтелектуальна власність : навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2020. 214 с.

6. Жарій А. П. Право інтелектуальної власності України : навч. посіб. Київ : Істина, 2022. 312 с.

7. Кириченко О. А. Право інтелектуальної власності: теорія і практика. Київ. : Право, 2018. 296 с.

8. Підпригора О. А. Інтелектуальна власність в Україні: правове регулювання. Харків : Право, 2019. 284 с.

9. Савченко Л. А. Інтелектуальна власність у правовій системі України. Київ : Юрінком Інтер, 2020. 256 с.

Розділ 2 АВТОРСЬКЕ ПРАВО І СУМІЖНІ ПРАВА

2.1. Авторське право: визначення та загальна характеристика. Становлення та розвиток законодавства про авторське право в Україні

У сучасному світі, особливо в умовах цифрової трансформації, авторське право виконує ключову роль у регулюванні відносин у сфері створення та використання результатів творчої діяльності людини. Авторське право є складовою частиною права інтелектуальної власності, метою якої є забезпечення балансу між інтересами авторів (які мають право на винагороду та визнання) і суспільства (яке має право на доступ до культурних благ). Однак, у першу чергу, авторське право захищає інтереси творців – письменників, художників, музикантів, розробників програмного забезпечення, режисерів, фотографів та багатьох інших. Воно гарантує їм право на визнання авторства, контроль над використанням своїх творів та отримання справедливої винагороди. Це стимулює творчість і дозволяє митцям отримувати дохід від своєї інтелектуальної праці. Саме тому розуміння сутності авторського права є необхідним для будь-якого фахівця, який працює у творчих, інформаційних або юридичних сферах.

У теорії права загальноприйнятим є поділ дефініції «право» на **об'єктивне** та **суб'єктивне**. Цей поділ повністю зберігає своє значення і в межах інституту авторського права. Його розуміння дозволяє точніше визначити природу правовідносин, що виникають у сфері інтелектуальної творчості, та ефективніше реалізовувати і захищати права учасників цих відносин.

Об'єктивне авторське право – це системна сукупність загальнообов'язкових норм, які встановлюють правила створення, використання, передачі та захисту творів науки, літератури і мистецтва. До джерел об'єктивного авторського права належать національні акти (наприклад, глава 36 Цивільного кодексу України, Закон України «Про авторське право і суміжні права»), міжнародні договори (Бернська конвенція від 9 вересня 1886 р., Договір ВОІВ про авторське право, прийнятий Дипломатичною конференцією 20 грудня 1996 р., Всесвітня

(Женевська) конвенція про авторське право 1952 р.) та судова практика. Ці норми застосовуються до всіх авторів і користувачів творів без винятку, регламентуючи публічний порядок у сфері інтелектуальної власності.

Суб'єктивне авторське право – це конкретна юридична можливість певної особи (зазвичай автора чи правовласника) використовувати твір певним чином: публікувати його, передавати права іншим особам, отримувати винагороду тощо. Тобто це певна сукупність прав щодо твору, що належать його автору, та які він реалізовує у межах, визначених нормами об'єктивного права. Наприклад, поет має право видати свою збірку в друкованому вигляді або дозволити іншій особі зробити це за договором.

Як вказують автори наукової праці «Інтелектуальна власність в Україні: правові засади та практика», «одним із головних завдань авторського права є сприяння розвитку культурної спадщини суспільства. Це завдання реалізується шляхом надання авторам виключного права вирішувати, як саме їхні твори можуть використовуватись іншими, що дозволяє їм отримувати з цього матеріальну вигоду. Проте, на відміну від звичайного права власності на фізичні речі, інтелектуальна власність, зокрема твори мистецтва, літератури й науки, підпорядковується певним обмеженням. Це стосується як тривалості дії прав, так і обсягу можливостей автора. Такий підхід дозволяє встановити необхідний баланс між особистими інтересами творців та потребами суспільства у вільному доступі до культурного надбання».

На нашу думку, до завдань авторського права також можна віднести забезпечення охорони прав авторів на створені ними твори, створення умов для справедливої винагороди творцям, регламентація порядку передачі прав та укладення ліцензійних договорів, створення ефективних механізмів захисту прав автора у разі їх порушення.

Авторське право, як право інтелектуальної власності в цілому, виконує низку функцій, що забезпечують його нормам значущу роль у правовій системі. Зокрема, до функцій авторського права відносять:

1) *охоронна функція*, сутність якої полягає у тому, що існування норм авторського права дозволяє авторам почуватися впевнено щодо збереження свого авторства та контролю за подальшим використанням їх творів, а за наявності загроз порушення прав автора, захищати їх інтереси. Наприклад, це може бути вимоги щодо недопущення плагіату, незаконного відтворення, копіювання чи іншого неправомірного використання творів без згоди їх творця;

2) *мотиваційна функція*, сутність якої полягає у створенні для

авторів умов, що мотивують до творчості, зокрема, щодо матеріальної винагороди за створення твору або надання дозволу на його використання;

3) *економічна функція*, сутність якої полягає у наданні авторам можливості отримувати прибуток від використання їхніх творів (продажу, ліцензування тощо), що сприяє створенню робочих місць, формуванню прибутків та підтриманню економічного зростання;

4) *регулятивна функція* полягає в існуванні чітких правил поведінки, за допомогою яких регулюються відносини між різними суб'єктами: авторами, користувачами, правовласниками. Тобто в процесі реалізації даної функції встановлюються правові механізми реалізації, передачі, обмеження та захисту прав та визначається порядок взаємодії суб'єктів у сфері авторського права.

Автори навчального посібника «Актуальні проблеми права інтелектуальної власності» також зазначають, що «авторському праву як інституту цивільного права притаманні суто галузеві функції цивільного права: відновлювальна, уповноважувальна та компенсаційна функції. *Відновлювальна функція* виявляється у здатності цивільно-правових механізмів забезпечити належну компенсацію у разі порушення чи заперечення суб'єктивного авторського права або іншого охоронюваного інтересу. *Уповноважувальна функція* виявляється у визнанні за суб'єктами авторських прав широких можливостей на самостійне регулювання своїх відносин, зокрема через інструменти договорів, ліцензійних угод, передання прав тощо. Така диспозитивність дозволяє максимально гнучко реалізовувати права автора з урахуванням його інтересів. *Компенсаційна функція* виконує роль гаранта ефективного захисту, передбачаючи можливість стягнення грошового відшкодування в обсязі, що відповідає масштабам заподіяної шкоди. Її призначення полягає в забезпеченні балансу інтересів і справедливому реагуванні на порушення авторських прав у межах цивільно-правового регулювання».

Також вчені виділяють спеціальні функції авторського права, до яких відносять заохочувальну функцію, функцію прогресу, поширення і збереження культурних цінностей, та економічну функцію. *Заохочувальна функція* спрямована на стимулювання інтелектуальної активності та творчої самореалізації особи. Її реалізація не зводиться виключно до створення комерційно привабливих чи соціально значущих об'єктів авторського права. Навпаки, правова охорона може поширюватися і на твори, які не мають економічної мети чи не передбачають публічного розповсюдження (так звані *never-in-commerce works*). Такий підхід відповідає загальному принципу визнання творчості як одного з виявів особистої свободи. Водночас *функція прогресу*, яку виконує авторське

право, є концептуально пов'язаною з еволюцією сучасних технологій. У наш час значна частина інноваційного потенціалу людства втілюється у формі комп'ютерного програмного забезпечення, цифрових графічних моделей, мультимедійного контенту та інших продуктів креативної індустрії.

У цілому, всі перелічені функції взаємопов'язані й у комплексі створюють умови, за яких розвиток творчості, культурний прогрес та економічна вигода не суперечать один одному, а навпаки – доповнюють і підсилюють.

Авторське право в Україні має тривалу та складну історію становлення, яка пов'язана як з європейськими традиціями, так і з радянським правовим спадком. Його розвиток супроводжувався адаптацією до міжнародних стандартів та необхідністю захисту інтересів творців в умовах цифровізації та глобалізації.

Перші спроби правового регулювання авторських прав на українських землях датуються ще ХІХ століттям. У цей період територія України перебувала під юрисдикцією Російської імперії та Австро-Угорщини, де існували різні підходи до охорони прав інтелектуальної власності. Зокрема, в Австро-Угорщині діяли закони, що визнавали авторське право на літературні, музичні та художні твори, тоді як в Російській імперії правове регулювання було менш системним.

У радянський період питання авторського права регулювалися загальносоюзним законодавством. Основними актами були Цивільні кодекси СРСР та союзних республік, а також спеціальні нормативні акти, як-от Основи цивільного законодавства СРСР 1961 року. Тоді авторське право мало колективістське забарвлення: особлива увага приділялась правам держави як «головного користувача» результатів творчості, а права авторів у багатьох випадках обмежувались. Водночас були закладені базові поняття авторського права, які пізніше стали основою для сучасного українського законодавства.

З проголошенням незалежності України у 1991 році виникла нагальна потреба створити національну систему правового захисту авторських прав. Одним з перших важливих кроків стало прийняття у 1993 році Закону України «Про авторське право і суміжні права». Цей закон закріпив основні поняття, права авторів, порядок використання творів, а також запровадив інститут суміжних прав. Він став основою для гармонізації українського законодавства з нормами міжнародного права.

Наступним етапом розвитку стало приєднання України до відповідних міжнародних договорів, зокрема Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів (1995), Всесвітньої конвенції про

авторське право, Договору ВОІВ про авторське право (WCT) та Договору ВОІВ про виконання і фонограми (WPPT). Це зобов'язало Україну вдосконалювати законодавство з урахуванням вимог цих актів.

У 2001 році Закон «Про авторське право і суміжні права» було суттєво оновлено. Зміни торкнулись тривалості охорони прав, визначення об'єктів авторського права, механізмів колективного управління, впровадження ефективніших способів захисту прав авторів, зокрема через судові механізми та систему штрафних санкцій.

Останніми роками, у зв'язку з цифровізацією культурного контенту та поширенням Інтернету, актуальним стало питання адаптації авторського права до нових умов. У грудні 2022 року Верховна Рада ухвалила нову редакцію закону, яка відповідає європейським стандартам та Угоді про асоціацію з ЄС. Було деталізовано права авторів у цифровому середовищі, розширено перелік об'єктів авторського права, удосконалено процедури реєстрації та захисту прав.

Таким чином, українське законодавство про авторське право пройшло значний шлях трансформації: від фрагментарних підходів імперського та радянського періодів – до сучасної комплексної системи, що інтегрується у міжнародну правову спільноту. Пріоритетом залишається захист інтересів авторів, забезпечення належного використання творів та боротьба з порушеннями авторських прав у цифровому середовищі.

2.2. Суб'єкти авторського права

Суб'єкти авторського права – це особи, які на законних підставах можуть реалізовувати ті чи інші правомочності щодо твору.

Первинним суб'єктом авторського права є *автор* – фізична особа, яка своєю творчою працею створила оригінальний твір (ст. 1 Закону України «Про авторське право та суміжні права»). Це може бути письменник, художник, фотограф, композитор, програміст тощо. Саме з моменту створення твору, незалежно від його публікації або реєстрації, автор набуває як особистих немайнових, так і майнових прав щодо твору.

Чинне законодавство України не містить вимог щодо віку та обсягу дієздатності автора, однак реалізація авторських прав малолітніми та неповнолітніми особами та особами з обмеженою дієздатністю або недієздатними має певні особливості.

Для захисту інтересів вказаних осіб у законодавстві передбачені правові механізми у вигляді представництва, опіки та контролю з боку держави чи законних представників. Це дозволяє досягати балансу між

правами автора та безпекою його економічних і юридичних інтересів.

Так, відповідно до ст. ст. 31-32 Цивільного кодексу України особи, що не досягли 18-річного віку, мають право здійснювати особисті немайнові права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом, зокрема визнаватись та бути авторами творів літератури, науки, мистецтва. Тобто закон не обмежує людину у праві на авторство залежно від віку. Отже, якщо дитина, наприклад, написала вірш або створила малюнок, вона визнається автором і має повний комплекс особистих немайнових прав (право на ім'я, недоторканність твору тощо).

Однак для здійснення майнових прав (право на використання твору, одержання винагороди, передача прав іншим особам тощо) такі особи потребують допомоги законних представників. Якщо автором є малолітня особа, яка не досягла 14 років, то від її імені діють батьки або опікуни. У віці від 14 до 18 років підлітки можуть самотійно здійснювати права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом (ст. 32 Цивільного кодексу України).

Також, зважаючи на те, що законодавство не містить вимог щодо певного обсягу дієздатності, недієздатні та обмежено дієздатні особи можуть визнаватись авторами, якщо фактично здійснили творчу діяльність. Вони мають **особисті немайнові права автора** (зокрема, право вважатися автором твору, право на ім'я, право на недоторканність твору), які є невід'ємними та належать їм незалежно від рівня дієздатності. У випадках, коли такі особи не можуть реалізовувати свої права самотійно, цим займаються їхні опікуни або піклувальники. Так, опікун представляє інтереси недієздатного автора в юридичних і майнових питаннях: отримує авторську винагороду, укладає договори щодо використання творів тощо. При цьому особисті немайнові права, такі як право на визнання авторства, не можуть бути відчужені або передані навіть опікуну – вони лишаються за автором назавжди. Також майнові права обмежено дієздатних осіб (тобто право дозволяти використання твору, отримувати винагороду, укладати ліцензійні договори тощо) реалізуються за допомогою законного представника (піклувальника) або з дозволу органу опіки та піклування.

Автори можуть як самотійно працювати над майбутніми творами, так і робити це разом з іншими. Особи, які спільно створили твір, називаються **співавторами** (ст. 13 Закону України «Про авторське право та суміжні права»). Співавторство виникає лише тоді, коли внески кожного автора є творчими, тобто результатом інтелектуальної діяльності. Співпраця, наприклад, у формі лише технічної допомоги,

консультування або наукового керівництва, не передбачає співавторства.

Авторське право на результати спільної творчості належить усім співавторам, які брали участь у його створенні, незалежно від того, чи є він цілісним і нероздільним продуктом (нероздільне співавторство), чи складається з окремих частин, кожна з яких має потенційну можливість самостійного використання (роздільне співавторство). Якщо окрема частина такого твору може бути використана незалежно від інших елементів і має самостійне значення, вона може бути визнана самостійним об'єктом авторського права. У такому випадку за кожним із співавторів зберігається право на власний творчий внесок, який може бути використаний незалежно від спільного твору, за умови, що це не порушує прав інших учасників авторського процесу. Кожен із співавторів зберігає своє авторське право на створену ним частину твору, яка має самостійне значення (ст. 13 Закону України «Про авторське право та суміжні права», ст. 436 Цивільного кодексу України).

У процесі правового аналізу творів, що створюються кількома особами, необхідно чітко розмежовувати *спільну творчість співавторів і створення складених творів*, які мають відмінні юридичні ознаки та природу.

Складеним твором визнається єдине ціле, утворене шляхом об'єднання окремих, змістовно самостійних творів, що не є результатом спільної творчості, але сформовані в одне видання задля досягнення певної редакційної, наукової чи освітньої мети. На відміну від спільного твору, в якому автори разом працюють над єдиним результатом, у складеному творі кожен компонент має власне авторство і юридичну самостійність.

Основні ознаки складеного твору можна визначити таким чином:

- до його складу входять самостійні твори, що не утворюють єдиного змістовного цілого;
- авторська цілісність кожного окремого твору зберігається і після включення до складу колективного твору;
- об'єднання відбувається з урахуванням спільної мети (інформаційної, пізнавальної, науково-освітньої тощо);
- кількість учасників значно перевищує кількість співавторів, притаманну для індивідуального співтворення.

Відповідно до чинного законодавства, авторське право на складений твір належить суб'єкту, який організував створення такого твору, зазвичай – це редакція, видавництво або замовник, що здійснив підбір і компонування окремих творів.

До складених творів належать енциклопедії, енциклопедичні

словники, наукові збірники, періодичні видання (газети, журнали тощо). Їх юридична природа визначається як колективна форма реалізації права на творчість, де право на весь твір належить укладачу чи замовнику, водночас автори окремих матеріалів не втрачають свого авторського статусу і мають право на незалежне використання своїх творів.

Таким чином, правова конструкція складеного твору суттєво відрізняється від інституту співавторства. Якщо перше базується на компіляції завершених індивідуальних результатів творчої праці, то друге передбачає безпосередню спільну участь у створенні єдиного об'єкта авторського права.

Також суб'єктами авторського права, крім безпосередніх творців, можуть бути інші особи, які називаються *похідними суб'єктами авторського права*. Наприклад, **правонаступники**, які набувають авторських прав у випадках, передбачених законом або договором (наприклад, шляхом спадкування або укладення договору купівлі-продажу, дарування, ліцензії тощо). Після смерті автора чи передачі прав іншій особі за життя саме правонаступники стають новими суб'єктами авторського права. Це забезпечує збереження інтересів як самого автора, так і його родини. Правонаступниками можуть бути: **спадкоємці автора** – у разі смерті автора, його майнові права переходять до спадкоємців за заповітом або за законом; **юридичні або фізичні особи**, яким автор передав майнові авторські права за договором (наприклад, видавництво, продюсерська компанія, колекціонер тощо); **організації**, яким було передано права внаслідок правонаступництва юридичної особи (наприклад, злиття компаній).

Правонаступникам передаються майнові права автора (право на відтворення, публікацію, переклад, розповсюдження, показ тощо). Що стосується особистих немайнових прав автора, то правонаступники їх не отримують, але у разі їх порушення – їх захищають. Права, що отримують правонаступники, діють обмежений період у часі – відповідно до ст. 31 Закону України «Про авторське право та суміжні права» вони є чинними протягом 70 років після смерті автора. Після цього твір стає суспільним надбанням, тобто ним може користуватися будь-хто без дозволу правонаступників.

Ще одним похідним суб'єктом авторського права можуть бути **замовники**, тобто особи, які замовили створення об'єкта авторського права на підставі цивільно-правового договору. Такими особами можуть бути як фізичні, так і юридичні особи. На створені на замовлення твори особисті немайнові права інтелектуальної власності залишаються за автором. Що стосується майнових прав, то за ст. 15 Закону України «Про

авторське право та суміжні права» такі права переходять до замовника з моменту створення твору у повному складі, якщо інше не передбачено договором замовлення. Водночас щодо творів образотворчого мистецтва*, створених за замовленням (крім випадків, коли твір створено як складова частина комп'ютерної програми), майнові права за загальним правилом залишаються за автором. Лише договір або спеціальна норма закону можуть передбачати інший порядок розподілу таких прав. Такий підхід демонструє прагнення законодавця до збереження балансу інтересів між творцем і замовником, а також врахування особливостей творчого процесу в галузі образотворчого мистецтва.

Також до похідних або вторинних суб'єктів авторського права належать **роботодавці**, якими також можуть бути як фізичні, так і юридичні особи. Роботодавці можуть виступати суб'єктами авторських прав щодо творів, які були створені працівником під час виконання ним трудових обов'язків за умови, що створення таких творів входило до трудових обов'язків працівника. Твори, що були створені автором у процесі виконання ним своїх посадових або трудових обов'язків згідно з положеннями трудового договору (контракту), укладеного з роботодавцем, вважаються службовими.

Особисті немайнові права на службовий твір завжди залишаються за його автором. Натомість виключні майнові права, якщо інше не зазначено в умовах трудового чи цивільно-правового договору, переходять до роботодавця. Автор має право на винагороду за створення й використання такого твору, а розмір цієї винагороди та порядок її виплати визначаються домовленостями між автором і роботодавцем, зафіксованими у відповідному договорі. Ці положення закріплені у статтях 1 та 16 Закону України «Про авторське право і суміжні права».

Особисті немайнові права на службовий твір зберігаються за його творцем, незалежно від характеру відносин з роботодавцем. У свою чергу виключні майнові права інтелектуальної власності на такий твір, створений у межах трудових функцій, як правило, переходять до роботодавця – якщо інше не передбачено умовами укладеного між сторонами трудового або цивільно-правового договору. За фактом створення та подальшого використання службового твору автор має право на відповідну винагороду, обсяг і порядок виплати якої визначаються договірними засадами між автором і роботодавцем

* Відповідно до п. 58 ст. 1 Закону України «Про авторське право та суміжні права» твір образотворчого мистецтва – скульптура, картина, малюнок, гравюра, літографія, твір художнього дизайну (у тому числі сценічного дизайну, накреслення (дизайну) шрифтів) тощо.

(ст. 14 Закону України «Про авторське право і суміжні права»).

Також до вторинних суб'єктів авторського права належать *автори похідних творів*. За ст. 17 Закону України «Про авторське право та суміжні права» «похідні твори – це твори, що є результатом творчої переробки іншого твору без завдання шкоди його охороні чи його творчим перекладом на іншу мову. До похідних творів не належать аудіовізуальні твори, одержані шляхом озвучення (зокрема дублювання), субтитрування іншими мовами інших аудіовізуальних творів».

Автори таких творів – це особи, які на основі вже існуючого твору створюють *новий, творчо переосмислений продукт*. Їхні твори визнаються авторськими лише в тій мірі, в якій вони містять **оригінальні творчі елементи**. До таких осіб належать перекладачі, аранжувальники, редактори, сценаристи, які пишуть сценарії по книзі, укладачі антологій, збірок.

Перекладачам, авторам збірників та авторам інших похідних творів належить авторське право на здійснені ними переклад, адаптацію, аранжування або іншу переробку твору, а також на упорядкування (підбір та/або розташування) творів. Свої права автори похідних творів здійснюють за умови дотримання ними прав суб'єкта авторського права на твір, що зазнав переробки або став частиною складеного твору (ст. ст. 17-18 Закону України «Про авторське право та суміжні права»).

Суб'єкт авторського права для повідомлення про свої майнові права може використовувати знак охорони авторського права. Цей знак складається з таких елементів:

- латинська літера «с», обведена колом – ©;
- ім'я (найменування) особи, яка має авторське право;
- рік першої публікації твору.

Знак охорони авторського права проставляється на оригіналі і кожному примірнику твору.

Специфічними суб'єктами авторського права визнаються **організації колективного управління**, які відповідно до ст. 1 Закону України «Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав» визначаються як «громадські об'єднання зі статусом юридичної особи, зареєстровані в установленому законом порядку, що не мають на меті отримання прибутку, засновані виключно правовласниками, діяльність яких спрямована на колективне управління майновими правами на об'єкти авторського права і (або) суміжних прав». В Україні діють, наприклад, Українська агенція з авторських та суміжних прав (далі – УААСП), яка представляє інтереси авторів, композиторів, виконавців, продюсерів; Український музичний

альянс (далі – УМА), який представляє інтереси правовласників у сфері музики; Українська ліга авторських і суміжних прав (далі – УЛАСП), діяльність якої спрямована на захист прав виконавців, виробників фонограм, та інші.

Основними функціями організацій колективного управління закон визначає наступне: укладення договорів з користувачами про надання дозволів на використання об'єктів авторського права і (або) суміжних прав та договорів про виплату винагороди (відрахувань) за використання об'єктів авторського права і (або) суміжних прав (зокрема, з підприємствами громадського харчування, торговельно-розважальних центрів, теле- та радіокомпаніями тощо); представництво інтересів правовласників у судах, перед державними органами, в міжнародних структурах; здійснення моніторингу використання творів та виявлення фактів порушень авторських прав; міжнародне співробітництво у сфері використання об'єктів авторського права і суміжних прав.

Таким чином, суб'єктами авторського права є не лише ті, хто безпосередньо створює твори, а й ті, хто набуває права на їх використання законним шляхом. Від розуміння прав та обов'язків таких суб'єктів залежить ефективний захист інтелектуальної власності, розвиток культурного середовища та дотримання справедливого балансу інтересів творців і суспільства.

2.3. Об'єкти авторського права

У науковій літературі *об'єкти авторського права* визначаються як результати інтелектуальної (творчої) діяльності автора, що набули об'єктивної форми вираження незалежно від того, були вони оприлюднені чи зареєстровані у встановленому порядку. При цьому правовий захист не залежить від рівня завершеності твору, його естетичної або наукової цінності, обсягу, функціонального призначення, жанрової належності чи мети створення. Такий підхід дозволяє забезпечити охорону широкого спектру творчих результатів – за умови їх фіксації у формі, доступній для сприйняття іншими особами.

Таке визначення повністю корелюється з нормами чинного законодавства. Так, у п. 1 ст. 2 Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів надається перелік літературних і художніх творів та зазначається, що цей перелік охоплює всі твори в галузі літератури, науки і мистецтва, яким би способом і в якій би формі вони не були виражені.

Це правило конкретизується у ст. 7 Закону України «Про авторське право і суміжні права», відповідно до якої «правовій охороні підлягають усі оригінальні твори – оприлюднені та неоприлюднені, завершені та незавершені, незалежно від їх призначення, жанру, обсягу, а також способу вираження».

При цьому для правової охорони твору немає жодного значення його форма вираження, цільове призначення чи художня або наукова цінність, яка у свою чергу є суб'єктивною категорією. Визначальною ознакою об'єкта авторського права є його творче походження та індивідуальний характер.

Водночас правова охорона надається лише тим творам, які набули об'єктивної форми, що дозволяє їх сприйняття іншими особами та потенційне відтворення. Абстрактні ідеї, образи чи задуми, що існують винятково у свідомості автора, не є самостійними об'єктами правової охорони через відсутність їх зовнішнього прояву. Відповідно, твір має бути матеріалізованим у спосіб, що забезпечує його відокремленість від особи автора та самостійне існування. Саме такий підхід закріплено у ст. 433 Цивільного кодексу України та ст. 6 Закону України «Про авторське право та суміжні права».

Також чинне законодавство, зокрема ст. 7 Закону України «Про авторське право та суміжні права», не вимагає завершеності твору як передумови для набуття правової охорони. Захист поширюється як на завершені твори, так і на їх незавершені форми – ескізи, плани, чорнові варіанти або інші проміжні результати, що виникають у процесі творчої діяльності. Частина твору, яка може використовуватись самостійно, також розглядається як твір та охороняється у тому самому порядку (наприклад, оригінальна назва твору, персонаж, стаття, розділ тощо).

Тож можна стверджувати, що найголовнішими **ознаками твору**, які роблять його об'єктом охорони нормами авторського права є, по-перше, його творчий характер, наявність якого означає, що твір є новим у порівнянні з раніше відомими (причому новизна може бути як в новому змісті, так і в новій формі відображення), а по-друге, об'єктивна форма існування твору, тобто така форма вираження твору, яка робить його доступним для людського сприйняття.

Таким чином, авторське право охороняє саме форму, в якій автор виразив свої ідеї, теорії або методи, а не самі ідеї (методи) як такі. Наприклад, якщо автор у науковій статті викладає свої міркування щодо конструкції радіоприймача, будь-хто може скористатися цими ідеями для їх практичного втілення. Водночас відтворення тексту статті без дозволу автора буде порушенням його авторських прав. Сам же

технічний задум, викладений у статті, не охороняється авторським правом, але може бути предметом захисту у сфері промислової власності. Отже, ключовим принципом є те, що авторське право не поширюється на ідеї, а лише на їх творче втілення.

Перелік об'єктів авторського права міститься як у міжнародних, так і в національних джерелах: ст. 2 Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів, ст. 433 Цивільного кодексу України та ст. 6 Закону України «Про авторське право і суміжні права».

Відповідно до ст. 2 Бернської конвенції *літературними та художніми творами визнаються всі твори в галузі літератури, науки і мистецтва, як-то: книги, брошури та інші письмові твори, лекції, звертання, проповіді та інші подібного роду твори; драматичні і музично-драматичні твори; хореографічні твори і пантоміми, музичні твори з текстом або без тексту; кінематографічні твори, до яких прирівнюються твори, виражені способом, аналогічним кінематографії; малюнки, твори живопису, архітектури, скульптури, графіки і літографії; фотографічні твори, до яких прирівнюються твори, виражені способом, аналогічним фотографії; твори прикладного мистецтва; ілюстрації, географічні карти, плани, ескізи і пластичні твори, що відносяться до географії, топографії, архітектури або наук.*

Стаття 433 Цивільного кодексу України до об'єктів авторського права відносить «літературні та художні твори, зокрема: романи, поеми, статті та інші письмові твори; лекції, промови, проповіді та інші усні твори; драматичні, музично-драматичні твори, пантоміми, хореографічні, інші сценічні твори; музичні твори (з текстом або без тексту); аудіовізуальні твори; твори живопису, архітектури, скульптури та графіки; фотографічні твори; твори ужиткового мистецтва; ілюстрації, карти, плани, ескізи і пластичні твори, що стосуються географії, топографії, архітектури або науки; переклади, адаптації, аранжування та інші переробки літературних або художніх творів; збірники творів, якщо вони за добором або упорядкуванням їх складових частин є результатом інтелектуальної діяльності; комп'ютерні програми; компіляції даних (бази даних), якщо вони за добором або упорядкуванням їх складових частин є результатом інтелектуальної діяльності; інші твори».

До об'єктів авторського права за ст. 6 Закону України «Про авторське право і суміжні права» належать:

– «твори у сфері літератури, мистецтва, науки, зокрема літературні твори белетристичного, публіцистичного, наукового, технічного або іншого характеру (книги, брошури, статті тощо) у письмовій, електронній (цифровій) чи іншій формі;

- виступи, лекції, промови, проповіді та інші усні твори; музичні твори з текстом і без тексту;
- драматичні, музично-драматичні твори, пантоміми, музично-світлові шоу, циркові вистави, хореографічні та інші твори, створені для сценічного показу, та їх постановки;
- театральні постановки, сценічні переробки творів і обробки нематеріальної культурної спадщини, придатні для сценічного показу;
- аудіовізуальні твори; тексти перекладів для озвучення (зокрема дублювання), субтитрування аудіовізуальних творів іншими мовами;
- твори образотворчого мистецтва;
- фотографічні твори;
- твори ужиткового мистецтва, зокрема твори декоративного ткацтва, кераміки, різьблення, ливарства, з художнього скла, художня ковка, ювелірні вироби тощо;
- твори архітектури, містобудування, садово-паркового мистецтва та ландшафтних утворень;
- твори художнього дизайну;
- похідні твори (твори, що є результатом творчої переробки іншого твору без завдання шкоди його охороні (анотація, адаптація, аранжування, кавер-версія, обробка нематеріальної культурної спадщини тощо) чи його творчим перекладом на іншу мову);
- збірки творів, збірки обробок нематеріальної культурної спадщини, енциклопедії та антології, збірки звичайних даних, інші складені твори, за умови що вони є результатом творчої діяльності за доббором або упорядкуванням змісту;
- ілюстрації, карти, плани, креслення, ескізи, пластичні твори, що стосуються географії, геології, топографії, техніки, будівництва та інших сфер діяльності;
- комп'ютерні програми;
- бази даних (компіляції даних), якщо вони за доббором або упорядкуванням їх складових частин є результатом інтелектуальної діяльності;
- інші твори».

Всі вказані об'єкти можна класифікувати за різними підставами. Наприклад:

1. За видом творчості твори можна класифікувати наступним чином: літературні твори (романи, вірші, оповідання, статті, сценарії), музичні твори (пісні, музика без слів, ноти), художні твори (картини, графіка, ілюстрації), архітектурні твори (проекти будівель, ескізи фасадів),

фотографічні твори (художні та документальні фото), аудіовізуальні твори (фільми, телепередачі, відеокліпи), твори прикладного мистецтва (дизайнерські вироби, предмети побуту), комп'ютерні програми (програмне забезпечення, комп'ютерні ігри).

2. За способом створення: оригінальні твори (створені автором уперше, без запозичень), похідні твори (створені на основі інших творів (переклади, аранжування), складені твори (антології, бази даних, збірники).

3. За формою вираження: письмові (книги, статті, нотні записи), усні (публічні виступи, лекції), звукові чи візуальні (записи музики, фільмів, фото), електронні (цифрові): (файли, програми, електронні книги).

4. За призначенням: наукові твори (дисертації, статті, дослідження), навчальні твори (підручники, посібники), розважальні твори (літературна художня творчість, музика, відеоігри), інформаційні та технічні (інструкції, довідники, технічні описи).

Також окремою категорією творів об'єктів авторського права є службові твори, тобто твори, створені автором у межах виконання ним службових (трудових) обов'язків або на замовлення роботодавця. Такі твори мають особливий правовий режим.

Відповідно до ст. 429 Цивільного кодексу України та ст. 14 Закону України «Про авторське право і суміжні права», **службовий твір** – це «твір, створений у зв'язку з виконанням трудового договору (контракту) між автором і роботодавцем». Прикладами службових творів є методичні рекомендації для написання курсових робіт, підготовлені викладачем університету, програмне забезпечення, створене ІТ-фахівцем, рекламний текст, підготовлений копірайтером, тощо.

Ознаки службового твору:

1. Автор твору – працівник, який створює твір у межах своїх посадових обов'язків.

2. Між автором та роботодавцем існують договірні (трудові або цивільно-правові) відносини.

3. Твір створюється з ініціативи або за завданням роботодавця.

4. Використання праці, ресурсів або майна підприємства (установи, організації) для створення твору.

Особливостями правового режиму службових творів є те, що особисті немайнові права (право авторства, на недоторканність твору тощо) на службовий твір завжди належать автору і не можуть бути передані іншим особам. У той же час майнові права інтелектуальної власності на службовий твір, якщо інше не передбачено договором, належать роботодавцю. За цих обставин за автором залишається право на винагороду, порядок і розмір якої визначаються трудовим договором,

контрактом або окремим цивільно-правовим договором.

При цьому, якщо працівник створив твір не в межах трудових обов'язків, такий твір не є службовим, і всі права належать автору. Також службовий твір не вимагає окремої реєстрації, але наявність договору та посадової інструкції може бути важливою у разі спору щодо прав на нього.

Перелік об'єктів, які не охороняються авторським правом, міститься у ст. 434 Цивільного кодексу України, ст. 8 Закону України «Про авторське право та суміжні права».

Об'єкти, що не охороняються авторським правом, мають **загальнодоступний або службовий характер** і не містять творчої новизни. Це забезпечує **баланс між правом на інтелектуальну власність та правом суспільства на вільний доступ до інформації**.

До таких об'єктів належать:

- повідомлення про новини або інші факти, що мають характер звичайної прес-інформації;
- вираження народної творчості (фольклор);
- акти органів державної влади, органів місцевого самоврядування, офіційні документи політичного, законодавчого, адміністративного і судового характеру (закони, укази, постанови, рішення, державні стандарти тощо), а також їх проекти та офіційні переклади;
- державні символи, державні нагороди;
- державні знаки, емблеми, символи і знаки органів державної влади, Збройних Сил України та інших військових формувань України, затверджені органами державної влади;
- символіка територіальних громад України, затверджена відповідними органами місцевого самоврядування;
- грошові знаки;
- розклади руху транспортних засобів, розклади телерадіопередач, телефонні довідники та інші аналогічні бази даних, що не відповідають критеріям оригінальності і на які поширюється право особливого роду (*sui generis*);
- аббревіатури;
- фотографії, що не мають ознак оригінальності (не є фотографічними творами).

2.4. Зміст та умови дії суб'єктивних авторських прав.

Види авторських прав

Як вказувалось у попередніх підрозділах, *суб'єктивне авторське право* — це право конкретної особи (автора чи правовласника) на твір. Таке право являє собою певну сукупність прав автора щодо твору, які він реалізує у межах, визначених нормами об'єктивного авторського права, та яке виникає внаслідок створення особою результату творчої діяльності у сфері науки, літератури або мистецтва.

Ключовою характеристикою авторських прав є їх виключність — інші особи не можуть правомірно використовувати твір без згоди автора. Саме ця виключність, що надає автору повну свободу дозволяти або забороняти використання створеного ним об'єкта, формує підґрунтя для їх визначення **як абсолютних прав**. У цьому контексті авторське право постає не лише як механізм захисту результатів творчості, а й як засіб реалізації свободи самовираження та визнання інтелектуальної самобутності особи.

Зміст суб'єктивного авторського права охоплює як право автора самостійно використовувати твір у будь-якій формі, так і право надавати дозвіл іншим особам на його використання, визначаючи умови такого використання. При цьому зміст авторського права складають особисті немайнові та майнові права.

Перелік особистих немайнових прав міститься у ст.ст. 423, 438, 439 Цивільного кодексу України та у ст. 11 Закону України «Про авторське право і суміжні права».

До основних особистих немайнових прав належать:

1. **Право авторства** — право визнаватися творцем відповідного твору. Зміст цього права полягає у можливості для творця визнавати своє авторство шляхом зазначення належним чином імені автора в оригіналі і копіях твору і за будь-якого використання твору, якщо це практично можливо. Воно захищає індивідуальність автора та його творчу ініціативу, а також запобігає неправомірному привласненню результатів інтелектуальної діяльності іншими особами.

2. **Право на ім'я** — право на використання твору під власним іменем, під псевдонімом (вигаданим ім'ям, вибраним автором для позначення свого авторства) або анонімно (право автора забороняти під час будь-якого використання твору згадування свого імені). Це право відображає свободу самовираження автора і його бажання асоціювати (або не асоціювати) себе з певним твором.

3. Право на недоторканність твору передбачає можливість автора наполягати на збереженні первісної редакції створеного ним твору, заперечуючи будь-які сторонні втручання у його змістову або композиційну структуру. Йдеться, зокрема, про заборону змін, викривлень, додаткових супроводжувальних елементів (таких як ілюстрації, передмови, післямови чи коментарі), які без попередньої згоди автора можуть вплинути на сприйняття твору, знизити його естетичну або етичну цінність і в такий спосіб завдати шкоди особистій та професійній репутації творця. Це право є однією з ключових гарантій недоторканності творчого самовираження.

4. Право на найменування твору полягає у виключному праві автора самостійно обрати назву свого твору або, за власним розсудом, залишити його без назви. Це право тісно пов'язане з творчою індивідуальністю автора, оскільки назва виконує не лише ідентифікаційну, а й смислову функцію – вона може відображати ідею, настрій або концептуальне спрямування твору. Надання назви є вираженням авторської волі й інтелектуального бачення змісту твору. Будь-яке несанкціоноване використання іншої назви або зміна авторської назви без його згоди розглядається як посягання на особисті немайнові права, зокрема на право недоторканності твору.

5. Право присвяти твір певній особі, події або даті є ще одним проявом духовного зв'язку автора з його творчим результатом. Через присвяту автор має змогу персоналізувати твір, надати йому додаткового сенсового навантаження, вшанувати осіб, які мали значення у його житті або творчому процесі, або зафіксувати важливі соціальні чи історичні обставини. Це право не створює юридичних наслідків для осіб, яким твір присвячено, але воно відіграє значну роль у символічному та етичному вимірах. Присвята є елементом внутрішньої структури твору й не може бути змінена або вилучена без згоди автора.

6. Право на оприлюднення твору – означає, що саме автор визначає, коли, де і в якій формі твір буде доведений до загального відома. Оприлюднення без згоди автора вважається порушенням його особистих немайнових прав.

Спосіб доведення твору до загального відома залежить від його форми та специфіки. Зокрема, письмові твори набувають публічного характеру через їх опублікування або інше тиражування. У випадку творів образотворчого мистецтва актом оприлюднення визнається їх демонстрація на публічних виставках чи розміщення в експозиційних просторах – музеях, галереях тощо. Що стосується скульптурних композицій, то їх представлення широкому загалу зазвичай здійснюється

через встановлення в публічному просторі – на відкритих майданчиках, вулицях або місцях культурного відпочинку, що дає змогу забезпечити доступність для необмеженого кола осіб.

Особисті немайнові права автора виникають з моменту створення твору і не залежать від факту його оприлюднення чи реалізації майнових прав.

На відміну від майнових, особисті немайнові права є невіддільними від особистості автора, не підлягають передачі, відчуженню чи спадкуванню (за винятками, визначеними законом) і зберігаються навіть після смерті автора. Тобто особисті немайнові права автора охороняються безстроково (ст. 31 Закону України «Про авторське право та суміжні права»).

Таким чином, особисті немайнові права забезпечують цілісність творчого акту, охороняючи не лише правовий, а й етичний зв'язок між автором і результатом його інтелектуальної діяльності. Вони є проявом визнання гідності творця в юридичній площині та служать важливою гарантією духовної автономії особи в умовах правової держави.

Перелік майнових прав автора визначений у ст. ст. 424, 440, 445, 448 Цивільного кодексу України та ст. ст. 12 і 30 Закону України «Про авторське право і суміжні права».

До **майнових авторських прав** належать: право на використання твору (дозволяє використовувати твір у будь-якій формі та будь-яким способом), право дозволяти використання твору іншими особами, право перешкоджати неправомірному використанню твору та забороняти таке використання, а також інші права, встановлені законом. Згідно з чинним законодавством, використання твору може набувати різних форм, залежно від характеру правомірних дій із ним. До таких способів, зокрема, належить: відтворення твору будь-якими засобами і в будь-якій формі; включення його до збірників або інших творів, що не утворюють цілісного складеного об'єкта; розповсюдження матеріальних носіїв із твором; ввезення таких примірників на митну територію України; надання їх у тимчасове користування (зокрема, через оренду або позику); публічне виконання, демонстрація, показ, інше доведення змісту до широкого кола осіб; створення перекладів і похідних творів, зокрема шляхом адаптації, аранжування тощо. Таким чином, спектр дозволених дій із твором охоплює як безпосереднє використання первинного об'єкта, так і його перетворення у нові форми вираження.

При цьому у ст. 12 Закону України «Про авторське право і суміжні права» міститься вказівка на те, що **право дозволяти або забороняти іншим особам використання твору має виключно суб'єкт авторського права (тобто автор або інша особа, якій передані права)**. Це

монопольне право – ніхто інший не може використовувати твір у спосіб, на який не надано прямої згоди правовласника.

Майнові права можуть бути класифіковані за різними критеріями. Найбільш розповсюдженими є такі:

1. За характером та обсягом повноважень, які надаються автором іншим особам, та можливістю їх одночасного використання автором та іншими особами, майнові права поділяються на виключні та невиключні.

Виключні майнові права передбачають **монопольне право дозволяти чи забороняти** іншим особам будь-яке використання твору. Відповідно до ст. 440 Цивільного кодексу України автору належить виключне право дозволяти використання твору. Передання таких прав, як правило, оформлюється **договором про передачу виключних прав**.

Наприклад, автор дозволяє лише одній особі надрукувати його книгу, правовласник укладає ліцензійний договір, який дає виключне право на екранізацію твору, тощо. Тобто після передання виключних прав жодна інша особа, включно з автором, **не може використовувати твір у той спосіб, право на який передано автором**. Всім іншим особам автор забороняє використовувати твір у вказаний спосіб.

Невиключні майнові права передбачають дозвіл автора на використання твору на певних умовах без передачі виключних прав, тобто інші особи, включно з автором, теж можуть використовувати твір аналогічним способом. На відміну від виключних прав, надання невиключного права **не створює монополії** на використання об'єкта авторського права і, відповідно, **не позбавляє автора чи правовласника права укладати аналогічні договори з іншими користувачами**. Такий підхід дозволяє ефективно поширювати твір у публічному просторі без втрати контролю з боку власника прав. Наприклад, автор дозволяє кільком вебсайтам розмістити його статтю або автор дав дозвіл на переклад свого твору кільком перекладачам.

2. В залежності від юридичної природи зв'язку між автором і правом (наявності або відсутності **можливості передачі іншій особі без втрати їх юридичної природи та функції**) майнові права автора **можуть бути відчужуваними та невідчужуваними**.

Під відчужуваними майновими правами розуміються такі повноваження автора, які він може передавати (відчужувати) іншим особам – фізичним або юридичним – на підставі договору, що укладається відповідно до норм цивільного законодавства. До них належать, зокрема, право на відтворення твору (копіювання), право на розповсюдження примірників твору, право на переклад, адаптацію, інші переробки.

Такі права становлять економічну основу авторського права, адже саме завдяки їх реалізації (зокрема, через ліцензії, видавничі договори) автор або правовласник має можливість отримувати матеріальну вигоду від комерційного використання свого твору. У цьому сенсі відчужуваність означає можливість передачі виключних майнових прав в обсязі, визначеному договором (ст. 427, 1107 Цивільного кодексу України).

Невідчужувані майнові права автора тісно пов'язані з особистістю автора і не можуть бути передані без шкоди правовому статусу останнього.

Так, відповідно до ст. 12 Закону України «Про авторське право і суміжні права», до майнових прав автора належить також право на справедливу винагороду за відповідні способи використання твору, визначену Законом України «Про авторське право і суміжні права» і Законом України «Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав». Вказане право автор має незалежно від передання ним права на використання твору іншим особам. Таке право належить лише автору, переходить лише до його спадкоємців і не може бути передано (відчужено) іншим особам.

Право слідування, яке закріплено в статті 30 Закону України «Про авторське право і суміжні права», є особливою формою немайнового права, що належить виключно автору оригінального твору образотворчого мистецтва – графіки, живопису, скульптури, а також рукопису літературного чи музичного твору. Його суть полягає в можливості автора отримувати винагороду з кожного подальшого відчуження (продажу) оригіналу твору, яке має місце після першого продажу, здійсненого ним особисто. Зазначене право не підлягає відчуженню впродовж життя автора, однак передається у спадщину та зберігає чинність протягом усього строку дії майнових авторських прав. У такий спосіб забезпечується економічна участь автора або його правонаступників у комерційному обігу створеного твору, що зумовлює соціальну справедливість та правову визначеність у сфері авторського права.

Також класифікація майнових прав автора може бути здійснена і за іншими критеріями.

На відміну від немайнових прав, майнові права автора (чи іншої особи, яка має авторське право) мають строковий характер. Відповідно до ст. 31 Закону України «Про авторське право і суміжні права» майнові права автора на твір є чинними з моменту створення твору протягом життя автора та 70 років після його смерті. Сімдесят років обчислюються

з 1 січня року, наступного за роком смерті автора.

У випадку, коли твір був оприлюднений без зазначення імені автора, або ж під псевдонімом, що не дає змоги ідентифікувати особу творця, тривалість дії майнових прав інтелектуальної власності визначається строком у сімдесят років. Відлік цього строку розпочинається з першого січня року, що настає після року фактичного оприлюднення твору.

Для творів, створених у результаті спільної творчої діяльності кількох осіб, тобто у співавторстві, відповідний строк охорони також становить сімдесят років. Однак його обчислення починається з першого січня року, наступного за роком смерті того із співавторів, хто пережив інших, тобто останнього з них, що залишився живим. Такий підхід дозволяє належним чином захистити інтереси кожного із співавторів і їхніх правонаступників.

Існує також ще один спеціальний строк, який застосовується для захисту майнових прав осіб, які вперше правомірно оприлюднили неоприлюднений твір після закінчення строку чинності майнових прав інтелектуальної власності на нього. Права таких осіб охороняються так само, як і майнові права автора. Строк чинності таких прав становить 30 років від дати першого правомірного оприлюднення – для творів науки та творів критичного характеру, 25 років від дати першого правомірного оприлюднення – для всіх інших творів.

Закінчення строку чинності майнових прав на твір означає перехід твору у суспільне надбання. Твори, які стали суспільним надбанням, можуть вільно, без сплати винагороди, використовуватися будь-якою особою, за умови дотримання особистих немайнових прав автора.

Закон України «Про авторське право і суміжні права» у ст. ст. 22-29 допускає також досить широкий перелік способів вільного використання творів. Таке використання може відбуватись без згоди автора як без зазначення імені автора, так і з обов'язковим зазначенням його імені та джерела запозичення. При цьому таке використання може відбуватись до закінчення строку чинності майнових прав автора на твір. Такий підхід відповідає міжнародним стандартам, зокрема положенням **Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів**, яка визнає право держави-учасниці вводити обмеження в межах так званого «трикратного тесту» (тричі перевіреного критерію):

- 1) обмеження має бути спеціальним випадком,
- 2) не має порушувати нормальне використання твору,
- 3) не повинне невинуватно шкодити законним інтересам автора.

Так, у ч. 1 ст. 22 Закону України «Про авторське право і суміжні

права» зазначається, що без дозволу суб'єктів авторського права, безоплатно та без зазначення імені автора і джерела запозичення допускається технічне або функціональне відтворення твору, коли це є обов'язковою умовою для демонстрації, налаштування чи ремонту обладнання, і за умови, що обсяг такого відтворення обмежений виключно необхідною метою. Також дозволяється створення копій творів, зокрема у вигляді креслень, макетів або планів, коли це потрібно для реконструкції будівель чи інших об'єктів нерухомості, якщо масштаб такого використання не перевищує меж, зумовлених поставленим завданням. Окремо безоплатне відтворення допускається з метою забезпечення належного здійснення судового чи іншого провадження: кримінального, адміністративного, а також у сфері нормотворчої діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, або при вчиненні нотаріальних дій – з дотриманням пропорційності між обсягом використання і досягненням публічної мети. Крім того, чинне право визнає правомірним виконання музичних творів у публічному просторі в межах офіційних державних або релігійних церемоній, а також під час поховань, за умови, що обсяг такого виконання співвідноситься із характером заходу.

У ч. 2 ст. 22 Закону України «Про авторське право і суміжні права» зазначено вичерпний перелік можливостей вільного використання твору без дозволу автора, але з обов'язковим зазначенням його імені та джерела запозичення. Так, у разі наукової, інформаційної або критичної мети допускається використання цитат, зокрема у перекладі, з уже опублікованих творів, за умови чіткого визначення меж цитування. У сфері освіти та наукових досліджень дозволяється обмежене відтворення та надання доступу до творів або їх фрагментів, включаючи цифрову форму, що не мають самостійного економічного значення, і які використовуються виключно у межах захищених середовищ освітніх або наукових установ.

Аналогічно допускається репрографічне копіювання коротких статей, уривків із текстів, що вже були правомірно оприлюднені, з дотриманням принципу неприбутковості та одиницності такого використання. Подібні правила застосовуються і до дистанційного навчання, за умови запровадження відповідних технічних засобів захисту інформації.

Крім того, у пресі дозволяється без згоди автора відтворювати вже опубліковані статті з актуальних суспільно важливих тем, якщо інше прямо не заборонено. У контексті висвітлення поточних подій можливо також передавати до загального відома твори, які стали відомими

громадськості під час таких подій.

Допускається створення зображень об'єктів архітектури та образотворчого мистецтва, що знаходяться у публічному просторі, а також фіксація творів у каталогах виставок тощо, якщо при цьому відсутній комерційний інтерес.

Окремо передбачено можливість використання публічно виголошених виступів, промов, звернень – в межах, що відповідають визначеній меті.

Закон також дозволяє створення похідних творів, зокрема попури, пародій, карикатур, за умови, що вони не шкодять інтересам первинного автора.

Додатково варто відзначити право створювати адаптивні версії творів (наприклад, тифлокоментування для осіб з порушеннями зору), короткострокове записування для потреб організацій мовлення, архівне збереження документальних записів, відтворення з метою індексування або пошуку наукових даних тощо.

Застосування кожного з таких винятків повинно відповідати принципу пропорційності та не може завдавати шкоди законним інтересам автора. Такий підхід забезпечує баланс між правами суб'єктів авторського права та суспільною потребою у доступі до культурної і наукової інформації.

Також законом допускається вільне безоплатне використання без згоди автора, але з обов'язковою вказівкою на нього творів в інтересах особи з обмеженими можливостями сприйняття друкованої інформації через інвалідність (ст. 23 Закону України «Про авторське право і суміжні права»), використання творів бібліотеками, музеями з відкритим доступом для відвідувачів, архівами або організаціями із збереження фондів аудіо-, відеозаписів (ст. 24 Закону України «Про авторське право і суміжні права»), використання комп'ютерних програм (ст. 25 Закону України «Про авторське право і суміжні права»), використання баз даних (ст. 26 Закону України «Про авторське право і суміжні права»).

Особливим випадком вільного використання твору без згоди його автора є використання так званих сирітських творів. **Сирітські твори** – це твори, які охороняються авторським правом, але автора (або іншого правовласника) неможливо встановити чи знайти, щоб отримати дозвіл на використання твору. Згідно з європейською Директивою 2012/28/ЄС та у контексті міжнародної практики сирітським твором вважається твір, щодо якого здійснено добросовісний пошук правовласника, але його не вдалося ідентифікувати або знайти, щоб отримати дозвіл на використання. Прикладами таких творів можуть бути книги, чий автори

невідомі або зникли безвісти; фотографії, листи, щоденники, знайдені в архівах, без підпису.

Відповідно до ст. 29 Закону України «Про авторське право і суміжні права» використання сирітських творів дозволяється бібліотекам, музеям з відкритим доступом для відвідувачів, архівам чи організаціям із збереження фондів аудіо-, відеозаписів способами відтворення з метою оцифрування, індексації, каталогізації, збереження або відновлення копії після вжиття заходів із ідентифікації та належного розшуку авторів, інших суб'єктів авторського права, що не призвели до ідентифікації відповідних суб'єктів авторського права або віднайдення ідентифікованих суб'єктів.

Статус «сирітського» може бути надано лише таким творам, які були правомірно оприлюднені на території України, і за умови неможливості ідентифікації або встановлення місцезнаходження правовласника після проведення добросовісного пошуку.

До цієї категорії, зокрема, можуть бути віднесені літературні твори, оприлюднені шляхом їх публікації у друкованих виданнях, таких як книги, періодика (газети, журнали тощо), що зберігаються у фондах бібліотек, музеїв з відкритим відвідуванням, архівних установ чи спеціалізованих організацій, які здійснюють збереження аудіо- та відеофондів.

Також у зазначений перелік включаються аудіовізуальні твори, розміщені у подібних фондах, зокрема тих, які належать до публічних установ культурного чи архівного профілю.

Таким чином, коло творів, здатних набути статусу сирітських, обмежене не лише типом носія чи способом оприлюднення, але й місцем зберігання, а також безрезультатністю спроб ідентифікувати суб'єкта авторського права, що є ключовою умовою застосування відповідного правового режиму.

Твір може втратити статус сирітського на підставі заяви особи, яка (заява) міститиме докази наявності у заявника майнових прав на твір, а також підстави виникнення у нього авторського права на твір. У такому випадку твір, що втратив статус сирітського, охороняється відповідно до норм чинного законодавства.

Таким чином, вільне використання творів без згоди автора є важливою складовою правового механізму авторського права, яка забезпечує баланс між приватними інтересами автора та публічними інтересами суспільства. Цей правовий інститут є юридично виваженим інструментом, що дозволяє реалізовувати принцип **інформаційної відкритості, культурної доступності та освітньої функції права**, не

нівелюючи при цьому фундаментального значення інтелектуальної власності. Саме завдяки цим виняткам можлива інтеграція авторського права в суспільну практику – через бібліотеки, освітні платформи, цитування в наукових публікаціях, а також створення нових форм художнього осмислення реальності.

2.5. Виникнення та реєстрація авторського права. Презумпція авторства

Відповідно до статті 9 Закону України «Про авторське право і суміжні права» авторське право **виникає внаслідок факту створення твору** і не вимагає жодних формальностей, зокрема його реєстрації чи депонування. Тобто виникнення авторського права базується на **презумпції авторства, сутність якої полягає в тому, що особа, зазначена як автор на примірнику твору або у реєстраційних документах, вважається автором**, якщо не доведено інше.

Таким чином, презумпція авторства являє собою **юридичний механізм**, що спрощує визнання авторських прав (авторство не потрібно додатково доводити, якщо особа вказана на творі), сприяє **передбачуваності** правовідносин у сфері інтелектуальної власності та забезпечує швидкий та адекватний **захист авторів від неправомірного присвоєння результатів їх творчості**.

Цей підхід відповідає міжнародно-правовим стандартам, закріпленим, зокрема, у Бернській конвенції про охорону літературних і художніх творів. Відповідно до її положень, охорона не залежить від формальних вимог, таких як реєстрація, депонування або оприлюднення. Таким чином, право на твір виникає на підставі закону і забезпечує автору комплекс особистих немайнових та майнових прав, що діють із моменту створення твору в будь-якій об'єктивній формі.

Водночас українське законодавство передбачає можливість державної реєстрації авторського права. Така реєстрація відбувається на підставі норм Закону України «Про авторське право і суміжні права», Порядку державної реєстрації авторського права і договорів, що стосуються права автора на твір, затвердженого наказом Міністерства економіки України від 16.08.2023 № 11319 та постанови Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2001 року № 1756 «Про державну реєстрацію авторського права і договорів, які стосуються права автора на твір».

Відповідно до п. 1 вказаного Порядку реєстрація авторського права відбувається шляхом подання відповідної заявки до державної

організації «Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій» (далі – УКРНОІВІ), що визначена Кабінетом Міністрів України як така, що виконує функції Національного органу інтелектуальної власності.

Етапи реєстрації авторського права:

1. Подання заявки. Заявка подається заявником (автором, спадкоємцем або правовласником) в паперовій або електронній формі до УКРНОІВІ. Згідно з пунктом 2.8 розділу II Порядку державної реєстрації авторського права і договорів, що стосуються права автора на твір, заявка в електронній формі подається через інформаційно-комунікаційну систему УКРНОІВІ, доступ до якої забезпечується через вебсайт УКРНОІВІ.

Заявка складається із таких документів: заява (заява на державну реєстрацію авторського права на твір або заява на державну реєстрацію договору, який стосується майнових прав на твір), яка викладається українською мовою; копія твору; документ, що свідчить про факт і дату оприлюднення твору (за наявності); документ про сплату збору; документ, що підтверджує повноваження представника (якщо заявка подається за участю представника заявника) та інших документів.

2. Розгляд заявки. УКРНОІВІ здійснює перевірку документів поданої заявки на відповідність вимогам, визначеним чинним законодавством. Розгляд заявки здійснюється протягом двох місяців з дати надходження заявки.

За результатом розгляду заявки УКРНОІВІ може ухвалити наступні висновки: про наявність підстав для внесення відомостей про державну реєстрацію авторського права до Державного реєстру свідоцтв про реєстрацію авторського права на твір; про відсутність підстав для внесення відомостей про державну реєстрацію авторського права до Державного реєстру свідоцтв про реєстрацію авторського права на твір.

3. Внесення до Реєстру відомостей про державну реєстрацію авторського права та видача свідоцтва про реєстрацію.

На підставі висновку про наявність підстав для внесення відомостей про державну реєстрацію авторського права до Державного реєстру свідоцтв про реєстрацію авторського права на твір відповідна реєстраційна інформація вноситься до Реєстру протягом 10 робочих днів та заявнику видається свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір.

Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір, рішення про реєстрацію договору, що стосується майнових прав на твір, оформлюються в електронній та/або паперовій формі із застосуванням

кваліфікованого електронного підпису відповідно до вимог Законів України «Про електронні документи та електронний документообіг» та «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги».

Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір, рішення про реєстрацію договору, що стосується майнових прав на твір, видаються в електронній або паперовій формі відповідно до відомостей про форму та порядок їх отримання, зазначених у заяві.

У випадку винесення висновку про відмову у державній реєстрації авторського права відповідна інформація надсилається заявнику.

Таким чином, реєстрація авторського права в Україні має **декларативний, а не правовстановлюючий характер**. Вона є корисною правовою презумпцією у випадках судового захисту, але **не є умовою чинності прав**. Хоча реєстрація авторських прав в Україні не є обов'язковою, її практична цінність очевидна. В умовах цифрової економіки, масового контенту, використання творів у соцмережах, на платформах (YouTube, Spotify тощо) реєстрація твору дозволяє авторам і правовласникам швидше та ефективніше захищати свої інтереси.

Отже, вітчизняна модель виникнення авторського права відображає сучасний підхід, орієнтований на захист творчої особистості без зайвих бюрократичних процедур, при цьому надаючи можливість добровільної реєстрації як засобу доказування та забезпечення правової визначеності.

2.6. Право особливого роду (*sui generis*): поняття та загальна характеристика

Право особливого роду (*sui generis*) – це правова конструкція, яка застосовується у випадках, коли об'єкт правовідносин не може бути належно врегульований класичними інститутами приватного права, зокрема авторським, патентним або речовим правом. Такий підхід ґрунтується на необхідності юридичного захисту нових категорій результатів інтелектуальної чи інформаційної діяльності, які мають економічну або соціальну значущість, але не відповідають формальним ознакам об'єктів традиційної правової охорони.

У сучасному правовому полі термін *sui generis* (з латини – «свого роду», «особливий вид») використовується для визначення самостійних правових інститутів, які не є похідними ані від авторського права, ані від патентного чи суміжних прав. Одним із прикладів такої правової моделі є право на бази даних, яке не захищає творчу форму або оригінальний зміст, а охоплює інвестиції у збір, структурування та підтримку масиву

інформації. Іншим прикладом є охорона об'єктів, створених за участю штучного інтелекту, коли неможливо встановити особистість автора – тоді вдаються до *sui generis* для охорони майнових інтересів розробників.

В українському законодавстві концепція *sui generis* закріплена у статті 33 Закону України «Про авторське право і суміжні права», в якій йдеться про охорону творів, створених за допомогою комп'ютерних програм без безпосередньої участі людини. У таких випадках правова охорона не ґрунтується на класичних авторських правах, а забезпечується особливим правом – правом *sui generis*, яке захищає інвестиції, вкладені у створення об'єкта, а не саму творчу діяльність.

Об'єктом права особливого роду визнається неоригінальний об'єкт, згенерований комп'ютерною програмою, який являє собою об'єкт, що відрізняється від існуючих подібних об'єктів та утворений у результаті функціонування комп'ютерної програми без безпосередньої участі фізичної особи в утворенні цього об'єкта. Тож якщо твір за допомогою комп'ютерних технологій створила людина, то такий твір не визнається об'єктом *sui generis*.

Суб'єктами права особливого роду (*sui generis*) можуть виступати особи, які володіють майновими правами на зазначене програмне забезпечення або користуються ним на правових засадах. До таких осіб належать автори програм, їхні правонаступники, а також треті особи, які набули відповідні права на підставі договору від авторів чи їх спадкоємців або є правомірними ліцензіатами.

Право *sui generis* у цій сфері надається не автоматично, а може визначатися через договірні механізми. Це дає змогу сторонам заздалегідь врегулювати належність відповідних прав щодо результатів, які виникають унаслідок функціонування програмного продукту, навіть якщо ці результати не мають ознак творчої оригінальності. Такий підхід дозволяє адаптувати правове регулювання до реалій цифрового середовища та врахувати інтереси як розробників, так і користувачів програмних рішень.

Особливістю права ***sui generis*** є також те, що до його змісту не входять особисті немайнові права, тобто такі права не виникають в результаті створення неоригінального об'єкта, згенерованого комп'ютерною програмою.

Що стосується майнових прав, то їх обсяг є таким самим, як і обсяг майнових прав автора та визначається відповідно до ст. 12 Закону України «Про авторське право і суміжні права». Право особливого роду (*sui generis*) на об'єкт, згенерований комп'ютерною програмою, може бути відчужено на користь іншої особи.

Підстави та порядок вільного використання неоригінального об'єкта, згенерованого комп'ютерною програмою, співпадають з порядком вільного використання об'єктів авторського права та відповідають вимогам ст. ст. 22-28 Закону України «Про авторське право і суміжні права».

Право особливого роду (*sui generis*) виникає внаслідок факту створення об'єкту, згенерованого комп'ютерною програмою, і починає діяти з моменту генерування такого об'єкту.

Таке право має свій термін чинності, який складає 25 років, що обчислюються з 1 січня року, наступного за роком, в якому згенеровано неоригінальний об'єкт.

Юридично право *sui generis* не є правом авторства у вузькому сенсі, а правом економічної прив'язаності до об'єкта – його може мати особа, яка фінансувала, організувала або володіє інфраструктурою створення такого результату. Право особливого роду **не вимагає доведення творчого внеску**, а лише підтвердження **факту інвестування зусиль і ресурсів** у створення об'єкта. Це надзвичайно актуально для таких галузей, як ІТ, аналітика, маркетинг, де результати роботи часто не є оригінальними творами, але мають значну **економічну цінність**. Отже, право особливого роду розширює рамки правового захисту у сфері інтелектуальної діяльності, адаптуючи правову систему до викликів цифрової епохи та динамічного розвитку технологій.

Таким чином, право *sui generis* у сучасній юриспруденції – це гнучкий правовий інструмент, який дає змогу охопити нові форми результатів людської (та не тільки людської) діяльності, забезпечуючи баланс між стимулюванням інновацій та захистом інтересів користувачів. Його значення зростатиме зі зростанням ролі цифрових технологій, штучного інтелекту та новітніх форм інформаційного обміну.

2.7. Суміжні права: поняття та загальна характеристика.

Суб'єкти та об'єкти суміжних прав

Незважаючи на те що суміжні права тісно пов'язані з авторськими, вони являють собою самостійний правовий інститут, підставою для виокремлення якого є необхідність правового захисту результатів творчої діяльності виконавців, виробників фонограм, відеограм та організацій мовлення.

Суміжні права як правовий інститут (тобто **суміжні права в об'єктивному розумінні**) являють собою системну сукупність

загальнообов'язкових норм, які регулюють відносини, що виникають в процесі створення, використання та охорони результатів творчої діяльності виконавців, виробників фонограм, відеограм та організацій мовлення, а також встановлюють механізми захисту прав вказаних суб'єктів від неправомірного посягання.

У суб'єктивному ж розумінні суміжні права – це визначені законом можливості конкретного суб'єкта (виконавця, виробника фонограми, відеограми чи організації мовлення) володіти, користуватися і розпоряджатися результатами своєї творчої чи технічної діяльності, що пов'язані з використанням творів, які є об'єктами авторського права.

Незважаючи на те, що об'єкти суміжних прав мають вторинний, тобто похідний характер відносно об'єктів авторського права, це не позбавляє їх творчого характеру та інтелектуальної і суспільної цінності, а тому й можливості правової охорони та захисту.

Поява суміжних прав була обумовлена необхідністю правового регулювання публічного доведення творів до споживача, зокрема шляхом виконання, технічного фіксування (фонозапису) чи трансляції через засоби мовлення. Саме тому законодавством передбачені **інструменти правового захисту**, що запобігають незаконному використанню результатів творчої діяльності виконавців, виробників фонограм, відеограм та організацій мовлення. Вони визнаються суб'єктами суміжних прав, оскільки результати їхньої діяльності – попри те, що не є оригінальними творами – становлять значну інтелектуальну, організаційну та технічну цінність.

Водночас реалізація суміжних прав не повинна порушувати авторських прав, на основі яких вони виникають. Так, виконавці можуть здійснювати свої права, лише дотримуючись прав автора виконуваного твору. А виробники фонограм та організації мовлення набувають свої права на підставі договорів з авторами й виконавцями, твори яких записуються або транслюються. Це дозволяє забезпечити юридичну збалансованість між первинним авторським правом і похідним суміжним правом, не допускаючи неправомірного використання творчих результатів.

Становлення та розвиток законодавства України у сфері суміжних прав відбувалося під впливом міжнародних конвенцій, до яких Україна приєдналася. До таких нормативних актів належать:

1. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів (1886 р.), яка встановлює базові принципи захисту авторських творів, на яких ґрунтуються й суміжні права. Наприклад, принцип національного режиму та мінімального рівня охорони.

2. Римська конвенція про охорону прав виконавців, виробників фонограм та організацій мовлення (1961 р.) є першою міжнародною угодою, яка прямо встановила перелік прав суміжних суб'єктів. Зокрема, вона гарантує виконавцям право на заборону фіксації та відтворення їх виступів, виробникам фонограм – право на дозвіл публічного використання записів, а мовним організаціям – право контролю за ретрансляцією.

3. Договір Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ) про виконання і фонограми (WPPT, 1996 р.), який розширив і деталізував норми Римської конвенції, зокрема щодо цифрових прав. WPPT надав виконавцям та виробникам фонограм нові ексклюзивні права, серед яких: право на розповсюдження; право на доступ до твору з будь-якого місця та у будь-який час (on-demand access); право на інтерактивне надання в користування.

Саме норми вказаних міжнародних нормативних актів стали основою для національного законодавства України щодо інтелектуальної власності в цілому та суміжних прав зокрема (наприклад, закріплене у ст. 45 Закону України «Про авторське право і суміжні права» правило щодо строку чинності суміжних прав у 50 років прямо імплементоване з відповідної норми WPPT щодо строку охорони суміжних прав).

Сьогодні норми, присвячені правовому регулюванню відносин, що виникають в процесі створення, використання та охорони результатів творчої діяльності виконавців, виробників фонограм, відеограм та організацій мовлення містяться у Главі 37 Цивільного кодексу України та у Розділі III (ст.ст. 34-46) Закону України «Про авторське право і суміжні права», Законі України «Про медіа» від 13.12.2022 р.

Саме вказані нормативні акти визначають правовий статус суб'єктів суміжних прав та закріплюють перелік результатів творчої діяльності, що належать до об'єктів суміжних прав.

Так, ст. 450 Цивільного кодексу України та ч. 2 ст. 35 Закону України «Про авторське право і суміжні права» **суб'єктами суміжних прав** визнають виконавців, виробників фонограм, виробників відеограм, організації мовлення, а також спадкоємців або правонаступників вказаних суб'єктів та інших фізичних або юридичних осіб, які набули майнові права на виконання, фонограму, відеограму, програму організації мовлення на підставі договору або закону.

Так само як і суб'єкти авторських прав, суб'єкти суміжних прав поділяються на дві групи: первинні, результатом творчої праці яких і є об'єкти суміжних прав, та похідні, права яких виникають на підставі прав первинних суб'єктів.

Первинними суб'єктами суміжних прав є виконавець (фізична особа (актор, співак, музикант, танцюрист, диригент музичних і музично-драматичних творів або інша фізична особа), яка виконує роль, читає, декламує, співає, грає на музичному інструменті, танцює, інтерпретує, будь-яким іншим способом виконує музичні, драматичні, літературні, хореографічні, інші подібні твори, фольклор або інші художні образи), виробник фонограми (фізична та/або юридична особа, яка бере на себе ініціативу і несе відповідальність за вироблення фонограми), виробник відеограми (фізична та/або юридична особа, яка бере на себе ініціативу та несе відповідальність за вироблення відеограми), організація мовлення (особа, яка здійснює добір радіо- або телевізійних програм та надає їх для одночасного масового та індивідуального приймання користувачами на основі створеного нею розкладу програм). На відміну від авторів, які є першоавторами твору, суб'єкти суміжних прав не створюють первинного твору, а забезпечують його **виконання, відтворення або доведення до публіки**. Їхній правовий статус має **вторинний характер відносно авторського права, але водночас має первинний характер відносно об'єкта суміжних прав (тобто безпосередньо виконання, відтворення або доведення до публіки об'єкта авторського права)**.

До **похідних суб'єктів суміжних прав** відносять правонаступників, які набувають суміжні права у випадках, передбачених законом або договором (наприклад, шляхом спадкування або укладення відповідного договору). правонаступниками можуть бути: спадкоємці (наприклад, в разі смерті виконавця), організації, яким було передано права внаслідок правонаступництва юридичної особи, юридичні або фізичні особи, яким виконавець або виробник фонограми або відеограми передав майнові права за договором (наприклад, продюсерська компанія тощо). Також до похідних або вторинних суб'єктів суміжних прав можуть належати роботодавці у випадках, коли виконавець, звукорежисер або інша особа, діяльність якої пов'язана з об'єктами суміжних прав, **створює виконання, фонограму чи відеограму в межах трудових відносин**.

Якщо не надано доказів, що свідчать про інше, то презюмується, що виконавцем, а також виробником фонограми, відеограми чи програми (передачі) організації мовлення є та особа (фізична або юридична), ім'я або найменування якої вказано безпосередньо на самій фонограмі, відеограмі, її копіях, пакуванні або озвучено під час трансляції програм. Така презумпція авторства чи належності прав діє до моменту її спростування належними доказами.

Особа, якій належать суміжні майнові права на виконання, фонограму або відеограму, має право на вжиття заходів для їх публічного

позначення шляхом використання спеціального знака правової охорони. Такий знак охорони складається з літери «Р» у колі (®) і розміщується поруч із зазначенням імені (найменування) правоволодільця та року першого оприлюднення відповідного об'єкта. Вказаний знак повинен бути нанесений на саму фонограму, відеограму, кожен її копію або на відповідну упаковку, яка містить примірник. Таким чином, він засвідчує наявність охоронюваних майнових прав і слугує засобом інформування третіх осіб про правовий режим відповідного результату суміжної творчої діяльності (ст. 36 Закону України «Про авторське право і суміжні права»).

Що стосується **об'єктів суміжних прав**, то в науковій літературі вони визначаються як нематеріальні результати творчої або організаційно-технічної діяльності, які не є творами у розумінні авторського права, але тісно пов'язані з ними та забезпечують їх доступність для публіки або мають самостійну культурну цінність. Такі об'єкти визнаються самостійними об'єктами правової охорони відповідно до законодавства про суміжні права.

За ст. 449 Цивільного кодексу України, ст. ст. 1, 34 Закону України «Про авторське право і суміжні права» об'єктами суміжних прав є: виконання (результат індивідуальної чи колективної діяльності з артистичного представлення музичних, драматичних, літературних, хореографічних або подібних творів, фольклору чи інших художніх образів); фонограма (вироблений (кінцевий) звукозапис виконання або інших звуків, або відображень звуків, крім звукозапису, що використовується у складі аудіовізуального твору); відеограма (вироблений (кінцевий) відеозапис виконання або інших зображень (із звуковим супроводом або без нього), крім відеозапису, що використовується у складі аудіовізуального твору); програма організації мовлення (поєднана єдиною творчою концепцією сукупність передач (телерадіопередач), інших творів та/або об'єктів суміжних прав, яка має постійну назву і транслюється радіомовником чи телемовником за певною сіткою мовлення).

Правова охорона вказаних об'єктів не залежить від призначення, змісту, способу і форми їх вираження.

2.8. Види суміжних прав. Межі здійснення суб'єктивних суміжних прав. Вільне використання об'єктів суміжних прав

Як було вказано у попередньому підрозділі, **суб'єктивне суміжне право** – це сукупність належних конкретному суб'єкту повноважень, що впливають із закону та забезпечують йому контроль над використанням створених ним або зафіксованих об'єктів (виконань, фонограм, відеограм, програм мовлення).

Суб'єктивне суміжне право виникає внаслідок факту здійснення виконання, вироблення фонограми або відеограми та першої трансляції програми організації мовлення. Тобто для виникнення і здійснення суміжних прав не вимагається виконання будь-яких формальностей.

Суміжні права і право власності на матеріальний чи цифровий носій, на якому розміщено об'єкт суміжних прав, не залежать одне від одного. Тобто якщо, наприклад, людина продає диск, флешку або інший носій із записом, це не означає, що вона передає разом з ним і майнові права на об'єкт суміжних прав (виконання, фонограму, програму мовлення тощо). І навпаки – перехід майнових прав на об'єкт суміжних прав не передбачає автоматичну передачу права власності на фізичний чи цифровий носій, на якому цей об'єкт зафіксований.

Зміст суб'єктивних суміжних прав складається з особистих немайнових та майнових прав суб'єктів суміжних прав.

Перелік **особистих немайнових прав** міститься у ст. 37 Закону України «Про авторське право і суміжні права». У вказаній статті зазначається, що до особистих немайнових прав виконавця належить право на визнання його особистості як виконавця конкретного виконання, право на зазначення його імені (або псевдоніма) під час кожного використання виконання за умови технічної можливості, а також право на захист цілісності виконання (тобто можливість заперечення проти будь-яких змін, спотворень чи викривлень запису виконання, які можуть негативно вплинути на честь, гідність або професійну репутацію виконавця). Також виконавець має право вимагати усе вищезазначене від інших осіб.

Так само й виробники фонограм і відеограм мають право вимагати зазначення свого імені (найменування) в оригіналі та кожному примірнику фонограми, відеограми або на її (їх) упаковці поряд із

зазначенням назви твору, імені (імен) автора (авторів), виконавця (виконавців); зазначення свого імені (найменування) в оригіналі та кожному примірнику фонограми, відеограми або на її (їх) упаковці поряд із зазначенням назви твору, імені (імен) автора (авторів), виконавця (виконавців); згадування свого імені (найменування) у процесі використання фонограми, відеограми (у разі, якщо це практично можливо).

Аналогічні права мають й організації мовлення, які можуть вимагати зазначення свого найменування у зв'язку з використанням створеної нею програми.

Зазначені особисті немайнові права суб'єктів суміжних прав підлягають правовій охороні безстроково, а також не можуть бути передані (відчужені) іншим особам і не переходять у спадщину. Однак спадкоємці мають право захищати права суб'єкта суміжних прав та протидіяти будь-якому перекрученню, спотворенню чи іншій зміні виконання, фонограми та програми мовлення або будь-якому посяганню на об'єкт, що може зашкодити честі та репутації виконавця, виробника фонограми чи організації мовлення.

Що стосується **майнових прав суб'єктів суміжних прав**, то їх загальний перелік міститься у ст. 452 Цивільного кодексу України. До них належать:

- право на використання об'єкта суміжних прав;
- виключне право дозволяти використання об'єкта суміжних прав;
- виключне право перешкоджати неправомірному використанню об'єкта суміжних прав, у тому числі забороняти таке використання;
- інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом.

Конкретизовані переліки майнових прав для кожного суб'єкта закріплені у відповідних статтях Закону України «Про авторське право і суміжні права». Зокрема, в ст. 38 цього Закону міститься перелік майнових прав на виконання, у ст. 39 – майнових прав на фонограму, у ст. 40 – майнових прав на відеограму, у ст. 41 – майнові права на програму організації мовлення.

Кожна зі вказаних статей містить невичерпний перелік способів використання відповідних об'єктів суміжних прав. Так, ст. 38 Закону України «Про авторське право і суміжні права» визначає, що способами використання виконання є, зокрема: публічне сповіщення незафіксованого виконання (прямий ефір); фіксування у фонограмі чи відеограмі;

відтворення запису виконання; включення зафіксованого виконання до складу іншого об'єкта авторського права або суміжних прав; розповсюдження примірників запису виконання, зафіксованого у фонограмі чи відеограмі; здавання в найм чи в позичку примірників запису виконання, зафіксованого у фонограмі, відеограмі, аудіовізуальному творі; інтерактивне надання доступу до зафіксованого виконання; імпорт оригіналу чи примірників запису виконання. У ст. 39 Закону України «Про авторське право і суміжні права» розміщений перелік способів використання фонограм, до яких належать: відтворення у будь-якій формі і будь-яким способом; включення до аудіовізуального твору, відеограми, іншої фонограми; розповсюдження примірників фонограми; здавання в найм чи позичку примірників фонограми; інтерактивне надання доступу; будь-яка видозміна; публічне сповіщення; імпорт примірників фонограми. Ст. 40 цього Закону визначає способами використання відеограм відтворення у будь-якій формі і будь-яким способом; включення до аудіовізуального твору, відеограми, іншої відеограми; розповсюдження примірників відеограми; здавання в найм чи позичку примірників відеограми; інтерактивне надання доступу; будь-яку видозміну; публічне сповіщення; публічне демонстрування; імпорт примірників відеограми. У ст. 41 Закону України «Про авторське право і суміжні права» визначено, що способами використання програми організації мовлення є, зокрема: публічне сповіщення; ретрансляція; фіксування; відтворення запису програми організації мовлення; розповсюдження примірників запису програми організації мовлення; публічне демонстрування запису програми організації мовлення; інтерактивне надання доступу.

Суб'єкт суміжних прав на вказані об'єкти має право на їх використання будь-яким із вказаних способів та виключне право дозволяти або забороняти їх використання іншими особами.

На відміну від немайнових прав **майнові права суб'єктів суміжних прав мають строковий характер**. Відповідно до ст. 45 Закону України «Про авторське право і суміжні права» майнові права на виконання є чинними з моменту здійснення виконання протягом 50 років, що обчислюються з 1 січня року, наступного за роком здійснення виконання. Строк чинності майнових прав на фонограму та відеограму спливає через 50 років, що обчислюються з 1 січня року, наступного за роком вироблення фонограми або відеограми. Майнові права на програму організації мовлення є чинними з моменту першої

трансляції програми протягом 50 років, що обчислюються з 1 січня року, наступного за роком першої трансляції програми організації мовлення незалежно від використаних технічних засобів.

Закінчення строку чинності майнових прав об'єктів суміжних прав означає перехід вказаних об'єктів у суспільне надбання. Об'єкти суміжних прав, які стали суспільним надбанням, можуть вільно, без сплати винагороди, використовуватися будь-якою особою за умови дотримання особистих немайнових прав відповідних суб'єктів.

Закон України «Про авторське право і суміжні права» допускає також досить широкий перелік способів вільного використання об'єктів суміжних прав (так само, як і вільне використання об'єктів авторського права). Таке використання може відбуватись без згоди відповідного суб'єкта як без зазначення його імені, так і з обов'язковим зазначенням його імені.

Перелік способів такого вільного використання міститься у ст. 43 Закону України «Про авторське право і суміжні права». До таких способів належать: використання зазначених об'єктів у межах судового, адміністративного або кримінального провадження, а також з метою забезпечення громадської безпеки – за умови, що обсяг такого використання в обсязі, що відповідає зазначеній меті; публічне виконання чи сповіщення відповідних виконань, фонограм і відеограм під час офіційних заходів, організованих державними чи муніципальними органами, а також під час релігійних обрядів і поховань – у межах, що відповідають характеру цих подій.

Окремо слід згадати можливість технічного відтворення об'єктів суміжних прав у зв'язку з демонстрацією, перевіркою або ремонтом обладнання, якщо таке відтворення є необхідним для реалізації відповідної мети і не виходить за її межі. Також допускається тимчасове, транзитне відтворення суміжних об'єктів у цифровому середовищі, за умови, що таке відтворення є технічно обумовленим і не має самостійної комерційної цінності, а є лише складовою частиною технологічного процесу, пов'язаного з передачею контенту через мережу.

Крім того, правомірним визнається особисте, некомерційне копіювання оприлюднених виконань, зафіксованих у фонограмах або відеограмах, а також копій таких фонограм і відеограм, що здійснюється виключно для приватного користування.

Також у вказаній статті міститься перелік способів вільного використання об'єктів суміжних прав без отримання попереднього дозволу відповідних суб'єктів та безоплатно, за умови **обов'язкового**

зазначення імені виконавця, а також найменування виробника фонограми чи відеограми. До таких способів, зокрема, належать: цитування фрагментів виконань, фонограм, відеограм або програм мовлення, ілюстративне використання фрагментів об'єктів суміжних прав у межах освітньої або наукової діяльності, яке не має самостійного комерційного значення та застосовується винятково для досягнення навчальної або дослідницької мети, фіксація та публічне сповіщення коротких уривків виконань чи передач (зокрема за допомогою фото-, аудіо- чи відеозасобів), які спостерігаються під час перебігу суспільно значущих подій, за умови дотримання інформаційної мети їх подальшого висвітлення, використання фонограм з метою забезпечення доступу до інформації для осіб з інвалідністю, що відповідає положенням статті 23 Закону України «Про авторське право і суміжні права» щодо вільного використання творів зазначеною категорією осіб, створення аудіодискрипції (тифлокоментування) як форми адаптації відеограм для осіб з порушеннями зору, використання об'єктів суміжних прав бібліотеками, архівами, музеями та іншими інституціями, які забезпечують відкритий доступ до фондів аудіо- та відеозаписів із метою збереження та культурного поширення.

Особливим випадком вільного використання об'єктів суміжних прав без згоди його творця, так само як і об'єктів авторського права, є використання так званих сирітських об'єктів суміжних прав. **Сирітські об'єкти суміжних прав** – оприлюднені в Україні фонограма, відеограма (у тому числі, що входить до складу аудіовізуального твору або іншої фонограми, відеограми), зафіксоване виконання, щодо яких жоден із суб'єктів майнових прав за результатами ретельного пошуку не ідентифікований, а в разі ідентифікації такого суб'єкта (включаючи об'єкти, оприлюднені анонімно чи під псевдонімом) – його місцезнаходження не встановлене (ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права»). Використання сирітських об'єктів суміжних прав дозволяється за ст. 44 Закону України «Про авторське право і суміжні права» бібліотекам, музеям з відкритим доступом для відвідувачів, архівам або організаціям із збереження фондів аудіо-, відеозаписів.

Таким чином, охарактеризована вище можливість вільного використання об'єктів суміжних прав є необхідним для збереження балансу між інтересами правовласників та суспільною необхідністю в доступі до культурного продукту в окремих соціально вагомих сферах, не порушуючи при цьому прав суб'єктів суміжних прав.

2.9. Розпорядження майновими правами на об'єкти авторського права або об'єкти суміжних прав

У більшості випадків автор створює об'єкт інтелектуальної власності з метою отримання від цього певної користі для задоволення власних потреб або потреб своїх близьких. Законодавство України, як і правові системи інших держав, надає автору право на вільне розпорядження результатами своєї інтелектуальної діяльності. Так, Конституція України проголошує, що кожний має право володіти, користуватися і розпоряджатися належним йому майном, в тому числі результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Автор має право розпоряджатись створеним ним об'єктом авторського права будь-яким незабороненим законом способом, зокрема, шляхом укладення цивільно-правових договорів, які мають забезпечити правомірне використання творів третіми особами та належний захист інтересів творця.

Норми цивільного права передбачають досить велику кількість договорів, за допомогою яких автор може розпорядитись своїми майновими правами на твір. Так, за ст. 48 Закону України «Про авторське право і суміжні права» розпорядження майновими правами на об'єкти авторського права або об'єкти суміжних прав може здійснюватися на підставі:

- 1) трудового договору (контракту) – в частині умов щодо розподілу майнових прав на службовий твір або службове виконання, службову фонограму, службову відеограму;
- 2) договору про створення за замовленням і використання об'єкта авторського права або об'єкта суміжних прав;
- 3) договору про передання (відчуження) майнових прав на об'єкт авторського права або об'єкт суміжних прав;
- 4) ліцензійного договору на використання об'єкта авторського права або об'єкта суміжних прав;
- 5) публічної ліцензії на використання об'єкта авторського права або об'єкта суміжних прав;
- 6) іншого правочину щодо розпорядження майновими правами на об'єкт авторського права або об'єкт суміжних прав.

Для договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності на об'єкти авторського права чи суміжних прав законодавець встановлює обов'язкову вимогу дотримання письмової

(зокрема електронної) форми договору. Водночас зазначені правочини не потребують державної реєстрації для набуття чинності.

Разом із тим закон передбачає відступ від загального правила стосовно недотримання письмової форми для договорів: недотримання встановленої письмової форми для аналізованих договорів тягне за собою не просто втрату можливості посилатися на нього як доказ у разі спору, а визнає такий договір нікчемним, тобто таким, що не створює жодних юридичних наслідків від моменту його укладення (ч. 2 ст. 1107 Цивільного кодексу України).

Винятком з цього правила є договори про використання твору в періодичних виданнях (газетах, журналах, електронних засобах масової інформації тощо), які можуть укладатися в усній формі.

За загальним правилом, **до істотних умов договорів** про розпоряджання майновими правами на об'єкт авторського права або об'єкт суміжних прав належать: предмет договору (відомості, що дозволяють ідентифікувати відповідний об'єкт (назва та/або інші характерні ознаки); обсяг майнових прав на відповідний об'єкт, що передаються (надаються) за договором; розмір чи спосіб визначення плати (винагороди), порядок її виплати або вказівка на безвідплатний характер договору.

При цьому умова щодо заборони автору на створення такого самого об'єкта, щодо якого укладено відповідний договір, або інших об'єктів авторського права або суміжних прав є нікчемною.

Характеристика окремих видів договорів розпоряджання майновими правами на об'єкти авторського права або об'єкти суміжних прав:

1. **Договір про створення за замовленням і використання об'єкта авторського права або об'єкта суміжних прав** – це договір, за яким одна сторона – **виконавець (автор)** зобов'язується створити об'єкт авторського права (наприклад, художній, літературний або музичний твір) чи об'єкт суміжних прав (наприклад, фонограму, аудіовізуальний запис, постановку), а інша сторона – **замовник** бере на себе зобов'язання прийняти і оплатити створений твір.

Юридична природа цього договору ґрунтується на поєднанні елементів договору підряду та договору про надання послуг. Особливість цього договору полягає в тому, що твір створюється не за власною ініціативою автора, а **відповідно до технічного завдання замовника**. До змісту цього договору **включається**: технічне (або творче) завдання;

строки виконання; форма здачі-прийняття твору; винагорода та порядок її виплати; способи та умови використання об'єкта, створеного на замовлення, замовником обсяг переданих прав; регулювання питань конфіденційності, добросовісного використання та відповідальності сторін.

На практиці цей договір найчастіше застосовується у сфері дизайну, архітектури, написання програмного коду, створення рекламної продукції, пісень, відео тощо.

Юридична характеристика договору: він є двостороннім, консенсуальним та відплатним.

2. Договір про передачу (відчуження) майнових прав на об'єкт авторського права або об'єкт суміжних прав – це договір, за яким одна сторона (особа, що є суб'єктом майнових прав на об'єкт авторського права або об'єкт суміжних прав) передає іншій стороні повністю чи частково ці права відповідно до закону та на визначених договором умовах.

Суб'єкт авторського права або суміжних прав може передати свої майнові права на об'єкт авторського права або об'єкт суміжних прав, будь-якій іншій особі у повному обсязі на території всіх держав світу; частково (тобто окремі способи використання) на території окремих держав світу; повністю всі способи використання майнових прав на території окремих держав світу.

Предметом договору про передання майнових прав не можуть бути об'єкти і майнові права, яких не існувало на момент укладання договору. Тож якщо за цим договором автор (виконавець, виробник фонограми, виробник відеограми та організація мовлення) повністю передає свої майнові права іншій особі та після укладення такого договору втрачає можливість самостійно використовувати твір у спосіб, який був предметом договору, і не може дозволяти іншим особам використовувати твір на тих самих умовах.

Юридична характеристика договору: він є двостороннім, консенсуальним та, як правило, відплатним.

3. Ліцензійний договір на використання об'єкта авторського права або об'єкта суміжних прав – договір, за яким одна сторона (ліцензіар) надає другій стороні (ліцензіату) дозвіл на використання об'єкта авторського права або об'єкта суміжних прав визначеним способом (способами) протягом певного строку на певній території, а ліцензіат зобов'язується вносити плату за використання об'єкта, якщо

інше не встановлено договором (ст. 50 Закону України «Про авторське право і суміжні права»).

На відміну від договору про передання майнових прав на об'єкт авторського права або об'єкт суміжних прав, ліцензійний договір передбачає надання дозволу на використання твору, але не передає авторських прав. Автор лишається володільцем прав, однак дозволяє іншій особі користуватись певними правами відповідно до обумовлених умов.

Предметом ліцензійного договору виступає дозвіл (ліцензія), що фіксує обсяг наданих прав, тоді як безпосереднім **об'єктом** є конкретний твір або інший результат інтелектуальної діяльності, який охороняється чинним законодавством, зокрема, об'єкт суміжних прав.

У ліцензійному договорі обов'язково має бути конкретизовано вид ліцензії (найчастіше йдеться про надання невиключної ліцензії), перелік способів використання об'єкта авторського або суміжних прав, територіальні межі використання (якщо умова про територію відсутня, то вважається, що дія ліцензії поширюється на територію України), строк дії ліцензії, порядок та умови виплати винагороди. Якщо платіж має фіксований характер, в договорі також встановлюється і граничний тираж твору.

Додатково сторони можуть включати до договору інші положення, які вважають істотними для своїх правовідносин. Водночас предметом ліцензійного договору не можуть бути права, що ще не набрали чинності на момент його укладення, що обумовлено принципом визначеності та чинності прав, які передаються за ліцензією (ст. 1109 Цивільного кодексу України).

Ліцензіат не має права використовувати об'єкт авторського права або об'єкт суміжних прав способами, прямо не передбаченими ліцензійним договором.

Строк чинності ліцензійного договору повинен спливати не пізніше спливу строку чинності виключного майнового права на визначений у договорі об'єкт авторського права або об'єкт суміжних прав.

Якщо в тексті ліцензійного договору сторони не погодили конкретного строку дії наданої ліцензії, такий договір вважається укладеним на період, що залишився до закінчення строку чинності відповідного виключного майнового права на об'єкт права інтелектуальної власності, але цей строк не може перевищувати п'яти років.

За умови, що жодна із сторін не виявить письмово свого наміру

припинити договірні відносини щонайменше за шість місяців до завершення п'ятирічного періоду, договір автоматично продовжується на невизначений строк. У такому випадку кожна сторона зберігає право на одностороннє припинення зобов'язання, за умови попереднього письмового повідомлення іншої сторони не менш ніж за шість місяців, якщо інше не передбачено домовленістю між ними.

Ліцензійний договір може передбачати можливість надання ліцензіатом дозволу третій особі (субліцензіату) на використання відповідного об'єкта права інтелектуальної власності. Такий правовий механізм реалізується шляхом укладення субліцензійного договору, в межах якого ліцензіат виступає як особа, що передає визначений обсяг прав на використання об'єкта інтелектуальної власності іншому суб'єкту.

Важливим є те, що відповідальність за належне виконання субліцензіатом умов субліцензійного договору, зокрема щодо дотримання прав та інтересів ліцензіара, несе ліцензіат. Винятки з цього правила допускаються лише у випадку, коли інше встановлено безпосередньо в ліцензійному договорі (ч. 2 ст. 1109 Цивільного кодексу України).

Юридична характеристика договору: він є двостороннім, реальним та, як правило, відплатним (але за домовленістю сторін може бути і безоплатним).

Дозвіл на використання об'єкта авторського права або об'єкта суміжних прав оформлюється у вигляді ліцензії, яка може бути оформлена як окремий документ або бути складовою частиною ліцензійного договору.

Ліцензія на використання об'єкта авторського права або об'єкта суміжних прав – це письмове повноваження, видане особою, яка має виключне право дозволяти використання вказаного об'єкта (ліцензіара) іншій особі (ліцензіату), яке надає їй право на використання цього об'єкта в певній обмеженій сфері.

Ліцензії можуть бути класифіковані за різними критеріями. Так, за **обсягом прав**, що надаються, розрізняють обмежені й повні ліцензії. Зміст **повної ліцензії** полягає у тому, що ліцензіар надає ліцензіату повністю усі права на використання об'єкта інтелектуальної власності протягом всього терміну її дії. У даному випадку ліцензія видається без будь-яких обмежень, тобто ліцензіат фактично займає місце ліцензіара протягом строку дії ліцензії.

Обмежені ліцензії в залежності від наявності або відсутності

можливості у ліцензіара користуватись об'єктом авторського права або об'єктом суміжних прав відповідно до ст.1108 Цивільного кодексу України можуть бути трьох видів: виключна, одинична, невиключна.

Виключна ліцензія передбачає, що ліцензіар (автор або інший правовласник) надає лише одному ліцензіату виключне право на використання твору в певний спосіб, на визначеній території і протягом встановленого строку. При цьому сам ліцензіар втрачає можливість використовувати об'єкт у межах наданої ліцензії та не має права надавати аналогічну ліцензію іншим особам.

Невиключна ліцензія не виключає можливості використання ліцензіаром об'єкта права інтелектуальної власності у сфері, що обмежена цією ліцензією, та видачі ним іншим особам ліцензій на використання цього об'єкта у зазначеній сфері. Отже, повноваження власника охоронного документа чи особи, яка має майнові права на об'єкт авторського права, ні за змістом, ні за обсягом не зменшуються. У цивілістичній літературі **невиключну ліцензію** ще називають **простою**.

Особливим видом невиключної ліцензії є **публічна ліцензія**, яка відповідно до ст. 51 Закону України «Про авторське право і суміжні права» є дозволом на використання об'єкта авторського права або об'єкта суміжних прав будь-якою особою на визначених суб'єктом авторського права або суб'єктом суміжних прав умовах. Сутність такої ліцензії полягає в тому, що її визначені заздалегідь умови адресовані необмеженому колу осіб, які можуть ознайомитись з ними, а також з відповідним об'єктом авторського права або об'єктом суміжних прав, дистанційно з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем.

На відміну від звичайного договору, який укладається між конкретними контрагентами, публічна ліцензія не потребує письмового підписання. Вона вважається прийнятою з моменту вчинення особою дії, що свідчить про її згоду з умовами ліцензії (наприклад, початок використання твору відповідно до умов, викладених у ліцензії). Дотримання умов, визначених в ліцензії, для користувача є обов'язковим. Публічна ліцензія, як правило, є безоплатною, якщо в ній не передбачена умова щодо сплати винагороди за використання об'єкта авторського права та/або об'єкта суміжних прав.

Найбільш відомими у світі моделями публічних ліцензій є Creative Commons (CC), які використовуються також і в Україні, зокрема, в наукових виданнях, електронних бібліотеках, освітніх онлайн-платформах. Наприклад, автор розміщує наукову статтю у відкритому доступі з

позначкою CC BY-SA, що дозволяє будь-кому вільно поширювати й адаптувати статтю з умовою зазначення авторства та поширення на тих самих умовах.

Одинична ліцензія видається лише одному ліцензіату і виключає можливість видачі ліцензіаром іншим особам ліцензій на використання об'єкта права інтелектуальної власності у сфері, що обмежена цією ліцензією, але не виключає можливості використання ліцензіаром цього об'єкта у зазначеній сфері.

У цивілістичній літературі **ліцензії також поділяють в залежності від умов надання на:** субліцензії (ліцензія, яку ліцензіат надає третій особі за згодою ліцензіара), перехресні (ліцензії, які передбачають взаємний обмін правами на використання залежних результатів інтелектуальної власності, які доповнюють один одного), зворотні (ліцензія, яку ліцензіат надає ліцензіару на використання результату творчої діяльності, розробленого ліцензіатом на підставі отриманих від ліцензіара знань в результаті поліпшення і вдосконалення предмета основної ліцензії) і відкриті ліцензії (або ліцензія «по праву», яку ліцензіар надає будь-якому суб'єкту за умови виплати винагороди за використання результату творчої діяльності).

Таким чином, ліцензії – це один із основних механізмів **розпорядження майновими авторськими та суміжними правами, що дозволяє ефективно врівноважити інтереси автора і суспільства, а також організувати правовий обіг творів в умовах інформаційної економіки.**

Питання для самоконтролю

1. Що таке авторське право?
2. Хто є первинним суб'єктом авторського права?
3. Чи містить чинне законодавство України вимоги щодо віку та обсягу дієздатності автора? Якщо так, то які саме?
4. Що є об'єктом авторського права?
5. Який строк чинності майнових прав автора встановлений чинним законодавством?
6. Що таке презумпція авторства?
7. Що таке службовий твір?
8. Що таке суміжні права?
9. Хто є суб'єктами суміжних прав?
10. Що є об'єктом суміжних прав?

Тестові завдання для самоперевірки та контролю засвоєння знань розділу 2

1. Підставою для виникнення авторського права на твір є:
 - а) факт створення твору;
 - б) державна реєстрація факту створення твору;
 - в) нотаріальне посвідчення факту створення твору;
 - г) отримання авторського свідоцтва на твір.
2. Майнові суміжні права виконавця охороняються ...
 - а) протягом життя виконавця;
 - б) протягом п'ятдесяти років, що обчислюються від 1 січня року, наступного за роком здійснення виконання;
 - в) протягом життя виконавця та тридцять років після його смерті;
 - г) протягом життя виконавця та десять років після його смерті.
3. Які з перелічених об'єктів не охороняються авторським правом?
 - а) повідомлення про новини;
 - б) символи і знаки Збройних Сил України;
 - в) енциклопедії;
 - г) грошові знаки;
 - д) твори образотворчого мистецтва;

- е) комп'ютерні програми;
- ж) аббревіатури.

4. Що з переліченого належить до ознак службового твору?

- а) автор твору створює твір у межах своїх посадових обов'язків;
- б) наявність у автора трудової книжки, в якій підтверджуються трудові відносини між ним та роботодавцем;
- в) між автором та роботодавцем укладений договір, за умовами якого роботодавцеві переходять всі авторські права на твір;
- г) між автором та роботодавцем існують договірні відносини;
- д) твір створюється з ініціативи автора, але за наявності письмової згоди роботодавця;
- е) твір створюється з ініціативи або за завданням роботодавця;
- ж) використання праці, ресурсів або майна підприємства (установи, організації) для створення твору.

5. Визначте послідовність етапів реєстрації авторського права:

- а) внесення до Реєстру відомостей про державну реєстрацію авторського права;
- б) розгляд заявки;
- в) видача свідоцтва про реєстрацію;
- г) подання заявки.

6. Установіть відповідність між поняттями:

а) право на найменування твору	1. право автора самостійно визначати коли, де і в якій формі твір буде доведений до загального відома
б) право авторства	2. виключне право автора самостійно обрати назву свого твору або, за власним розсудом, залишити його без назви
в) право на оприлюднення твору	3. право автора наполягати на збереженні первісної редакції створеного ним твору, заперечуючи будь-які сторонні втручання у його змістову або композиційну структуру
г) право на недоторканність твору	4. право визнаватися творцем відповідного твору

7. Сергієнко уклав з видавництвом «Атланта» договір про написання за замовленням роману. Після виконання обов'язку за договором Сергієнко отримав авторську винагороду. Однак дізнався про те, що видавництво опублікувало твір під авторством Іванченка, який був головним редактором і власником видавництва. На претензії Сергієнка щодо авторства представник видавництва заявив, що Іванченко виконав свій обов'язок за договором, за що отримав винагороду, а тому наразі не має жодних прав на твір.

Визначте, як розподіляються авторські права на об'єкт інтелектуальної власності, створений за замовленням відповідно до Закону України «Про авторське право і суміжні права».

а) і особисті немайнові, і майнові права на твір, створений за замовленням, залишаються за автором, замовник має право лише на публікацію твору та отримання прибутку від цього;

б) особисті немайнові авторські права на твір, створений за замовленням, належать автору, а майнові права на твір, створений за замовленням, переходять до замовника з моменту створення твору у повному складі, якщо інше не передбачено договором замовлення;

в) питання з приводу розподілу між автором та замовником особистих немайнових та майнових прав на твір, створений за замовленням, вирішується між ними в договірному порядку;

г) і особисті немайнові, і майнові права на твір, створений за замовленням, переходять до замовника з моменту створення твору, а автор має право лише на авторську винагороду.

8. Під час перевірки тез доповідей, що були подані здобувачами вищої освіти як самостійна робота, викладач виявив, що тези Шевченка на тему «Захист права інтелектуальної власності в мережі Інтернет» є копією статті здобувача вищої освіти другого курсу Степанова. Викладач звернувся до Шевченка з проханням пояснити чи дійсно він є автором тез доповіді. Шевченко відповів, що він є автором тез, тому що його ім'я зазначено на початку тез, а отже – застосовується презумпція авторства. Однак, на думку Шевченка, до нього не можуть бути застосовані покарання за подання начебто під своїм іменем чужої праці.

Визначте, чи можна вважати Шевченка автором тез доповіді відповідно до Закону України «Про авторське право і суміжні права».

а) Шевченко не є автором тез, якщо вони були скопійовані без

дозволу з роботи Степанова. Його дії можна розглядати як плагіат;

б) Шевченко може вважатись автором тез за умови, що він домовиться про це зі Степановим;

в) Шевченко може бути визнаний автором тез, якщо викладач прийме ці тези як самостійну роботу, тобто визнає авторство Шевченка;

г) Шевченко правий, адже зазначення його імені на примірнику тез є доказом його авторства.

Рекомендовані джерела до розділу 2

1. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів від 24.07.1971 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_051#Text.

2. Директива Європейського Парламенту і Ради 2012/28/ЄС від 25.10.2012 про певні дозволені способи використання сирітських творів. URL : <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/2012-28-es.pdf>.

3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

4. Про авторське право та суміжні права: Закон України від 01.12.2022. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_051#Text.

5. Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав: Закон України від 15.05.2018. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2415-19#n404>.

6. Про медіа: Закон України від 13.12.2022 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>.

7. Порядок державної реєстрації авторського права і договорів, що стосуються права автора на твір : наказ Міністерства економіки України від 16.08.2023 № 11319. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1760-23#Text>.

8. Аксютіна А. В., Межевська Л. В., Нестерцова-Собакарь О. В. та ін. Право інтелектуальної власності : підруч. Дніпро : ДДУВС, 2022. 336 с.

9. Дахно І., Алієва-Барановська В. Право інтелектуальної власності: навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2024. 550 с.

10. Довгий С. О., Дроб'язко В. С., Жаров В. О. та ін. Інтелектуальна власність в Україні: правові засади та практика : наук.-практ. вид. : у 4-х т. Київ : ВД «Ін Юре», 1999. Т. 2. 460 с.

11. Кирилюк А. В. Теоретичні положення захисту авторських прав у мережі Інтернет. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права): матер. Міжнар. наук.-практ.*

конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.): у 2-х т. Одеса : ВД «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 731-735.

12. Матвійчук В. К., Пилипенко С. А., Устименко Т. П. та ін. Актуальні проблеми права інтелектуальної власності: навч. посіб. Київ : НАУ, 2014. 352 с.

13. Права інтелектуальної власності та їх захист: навчально-метод. посібник для здобувачів вищої освіти галузі знань 08 «Право» / за заг. ред. О. І. Харитонові. Одеса : Вид-во «Юридика», 2024. 120 с.

14. Право інтелектуальної власності: підручник / за заг. ред. О. І. Харитонові. К. : Юрінком Інтер, 2019. 539 с.

15. Семків В. О., Шандра Р. С. Інтелектуальна власність: підручник для студ. неюрид. факульт. Львів : Галицький друкар, 2015. 280 с.

16. Сорока Н. Авторське право і суміжні права в інформаційному суспільстві: європейський досвід. Харків : Право, 2019. 334 с.

17. Тарасенко Л. Л. Новий закон про авторське право (2022): виклики та перспективи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 12. С. 171-174. URL : http://lsey.org.ua/12_2022/36.pdf.

18. Харитонов Є. О., Харитонova О. І., Некіт К. Г. та ін. Проблеми здійснення та захисту цивільних прав в умовах воєнного стану: монографія. Одеса : Фенікс, 2023. 336 с.

19. Харитонova О. І. Правове регулювання відносин інтелектуальної власності під час війни. *Римське право і сучасність: цивільне право в умовах війни*: матер. Всеукр. наук. конф. (м. Одеса, 24 травня 2022 р.). Одеса : Фенікс, 2022. С. 16-20.

Розділ 3

ПАТЕНТНЕ ПРАВО

3.1. Поняття та загальна характеристика патентного права

У сучасних умовах стрімкого розвитку науки, техніки та інформаційних технологій інтелектуальна власність набула особливого значення як один із ключових чинників інноваційного поступу суспільства та економічного зростання держави. Однією з основних складових інституту інтелектуальної власності є **патентне право** – галузь права, що регулює правові відносини, пов'язані із створенням, оформленням, використанням та охороною технічних рішень, які визнаються об'єктами патентних прав.

Патентне право виконує важливу соціально-економічну функцію, адже воно забезпечує правову охорону результатів науково-технічної діяльності, стимулює винахідництво, трансфер технологій та комерціалізацію інновацій. Правове регулювання у цій сфері є не лише засобом гарантування прав винахідників і власників патентів, а й необхідною умовою для формування конкурентоспроможного національного ринку, привабливого для інвестицій та міжнародного науково-технічного співробітництва.

У контексті євроінтеграційних процесів та імплементації норм міжнародного права у національне законодавство України проблема вдосконалення патентного законодавства набуває дедалі більшої актуальності. Важливим орієнтиром у цьому процесі слугують міжнародні договори, зокрема Паризька конвенція про охорону промислової власності, Договір про патентну кооперацію (РСТ), Угода ТРІПС та положення законодавства Європейського Союзу. Українська правова система активно адаптує свої норми до світових стандартів, що зумовлює потребу в глибокому теоретико-прикладному осмисленні ключових категорій та інститутів патентного права.

Особливої уваги потребує питання суб'єктного складу патентних правовідносин, адже правовий статус винахідника, заявника, роботодавця та інших осіб, які залучені до процесу створення та реалізації об'єктів патентного права, істотно впливає на порядок набуття та здійснення прав на відповідні об'єкти. Не менш значущим є визначення кола об'єктів, що

можуть отримати патентну охорону, з урахуванням особливостей їх правової природи, технічного рівня та новизни.

З огляду на зазначене, актуальним є також аналіз процедури оформлення патентних прав, яка передбачає дотримання ряду формальних вимог, проходження експертизи, сплати відповідних зборів та внесення даних до державного реєстру. Ця процедура відіграє вирішальну роль у підтвердженні законності та обґрунтованості заявлених прав, а також у забезпеченні їх публічної достовірності та правової визначеності.

Окремим аспектом патентного права виступає договірне регулювання відносин щодо розпорядження виключними правами. Укладення ліцензійних договорів, договорів про передання прав, франчайзингових угод тощо є засобом економічної реалізації патентних прав та важливим інструментом комерціалізації інтелектуальної власності. Зважаючи на складність таких правовідносин, їх належне правове оформлення потребує чіткого нормативного врегулювання та глибокого розуміння специфіки правового статусу сторін.

Метою цього розділу підручника є комплексне дослідження сутності та змісту патентного права як інституту інтелектуальної власності, аналіз його ключових категорій, суб'єктів і об'єктів, розгляд процедур набуття патентних прав та правових засад укладення договорів у сфері патентного регулювання. Завданням дослідження є також виявлення сучасних тенденцій розвитку патентного законодавства України у контексті міжнародної інтеграції та окреслення перспектив його вдосконалення з урахуванням потреб практики та наукових підходів.

Патентне право становить одну з ключових галузей інтелектуального права, яка відіграє визначальну роль у правовому регулюванні відносин, пов'язаних зі створенням, використанням та охороною результатів технічної творчості. Його розвиток зумовлений необхідністю юридичного захисту об'єктів промислової власності та забезпечення умов для ефективного впровадження інновацій у суспільно-економічне життя. З погляду сучасного правознавства патентне право поєднує у собі приватно-правові та публічно-правові елементи, оскільки охоплює як індивідуальні права винахідників, так і загальні механізми правового регулювання інноваційної діяльності.

Патентне право в Україні є частиною національної системи охорони інтелектуальної власності, у межах якої функціонують законодавчі, адміністративні та судові інститути. Його норми регулюють як процес виникнення прав на об'єкти патентного права (винаходи, корисні моделі, промислові зразки), так і механізми реалізації цих прав, їх передання, ліцензування та захист. Відповідно до ст. 420 Цивільного кодексу

України, об'єктами права інтелектуальної власності визнаються, зокрема, права на винаходи, корисні моделі та промислові зразки, які охороняються на підставі видачі патентів.

Патентне право характеризується кількома фундаментальними властивостями. По-перше, це галузь, що ґрунтується на принципі виключності: суб'єкт патентного права наділяється монопольним правом на використання відповідного об'єкта протягом визначеного строку. По-друге, реалізація патентного права передбачає формалізовану процедуру – реєстрацію патенту у компетентному органі (в Україні – це Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій, далі – УНІОІ). По-третє, охороні підлягають лише такі об'єкти, які відповідають встановленим критеріям патентоспроможності: новизні, винахідницькому рівню та промисловій придатності.

Правове регулювання патентного права в Україні є багаторівневим. Основу складають положення Цивільного кодексу України (книга четверта), профільні закони, підзаконні акти, а також міжнародні договори, учасником яких є Україна. Серед останніх слід виділити Паризьку конвенцію про охорону промислової власності 1883 року, Договір про патентну кооперацію (РСТ) 1970 року та Угоду про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності.

Патентне право, як частина права інтелектуальної власності, виконує важливі функції, зокрема, *стимулювальну* – заохочення науково-дослідної та технічної діяльності через можливість отримання виключних прав; *охоронну* – забезпечення юридичного захисту інтересів правовласника; *регулятивну* – встановлення правил оформлення, передання та використання прав; а також *інформаційну* – забезпечення доступу до технологічної інформації через систему патентних публікацій.

В умовах сучасної трансформації економіки, заснованої на знаннях, патентне право виступає ефективним інструментом захисту інновацій. Воно дозволяє власнику патенту отримати ринкову перевагу, комерціалізувати результати творчої діяльності через укладення ліцензійних договорів, франшиз або відчуження прав на об'єкт інтелектуальної власності. Водночас законодавство встановлює чіткі межі здійснення патентних прав з метою недопущення зловживання ними. Наприклад, недопустимим є використання патенту для обмеження конкуренції чи створення **патентного тролінгу**.

Одним з викликів, із якими стикається система патентного права в Україні, є проблема ефективного забезпечення правової охорони в умовах глобалізації. Часто українські розробники стикаються з

труднощами при патентуванні за кордоном, що зумовлено як процедурними складнощами, так і відсутністю належної державної підтримки. У цьому контексті важливим завданням є гармонізація національного патентного законодавства з європейським правом, зокрема із положеннями Європейської патентної конвенції 1973 року.

Окрім того, слід зазначити, що патентне право в Україні поступово переходить від суто формального до функціонального підходу, де акцент зміщується з процедури реєстрації на ефективність реалізації патентних прав. Це проявляється у зростанні кількості судових справ щодо порушення патентних прав, розвитку інститутів альтернативного вирішення спорів (медіація, арбітраж), активізації діяльності патентних повірених та адвокатів у сфері інтелектуальної власності.

Отже, патентне право є динамічним і складним інститутом, який потребує постійного оновлення з урахуванням викликів сучасності, зокрема цифровізації, глобальної конкуренції, технологічного буму. Його подальший розвиток в Україні має бути спрямований на забезпечення правової визначеності, доступності патентних процедур, ефективного захисту прав винахідників та створення умов для комерціалізації об'єктів патентного права в межах інноваційної економіки.

Таким чином, однією з особливостей патентного права є те, що воно не охороняє саму ідею чи наукове відкриття, а лише конкретне технічне рішення, що може бути реалізоване на практиці. Саме тому правова охорона не надається абстрактним поняттям або теоретичним моделям, якщо вони не мають практичного втілення. У цьому полягає ключова відмінність патентного права від авторського права, яке охоплює результати творчої діяльності незалежно від їх технічної реалізації.

Ще одним важливим аспектом є обмеженість строку дії патентного права. Наприклад, згідно із законодавством України строк дії патенту на винахід становить 20 років, на корисну модель – 10 років, а на промисловий зразок – 15 років із можливістю продовження. Така обмеженість пов'язана з балансом приватних і публічних інтересів: з одного боку, автор отримує можливість комерціалізувати свій винахід, з іншого – по завершенні дії патенту об'єкт переходить у публічне користування, що сприяє загальному технічному прогресу.

Особливу увагу у патентному праві приділяють процедурі набуття правової охорони. Вона включає подання заявки до компетентного органу, проходження формальної та експертної перевірки, публікацію відомостей про заявку та, за позитивного результату, видачу патенту. У цьому контексті важливою є діяльність патентних повірених, які

супроводжують процес оформлення прав, представляють інтереси заявників і забезпечують відповідність документів чинному законодавству. Без якісного юридичного супроводу патентування ймовірність відмови у видачі патенту істотно зростає.

У зв'язку з розвитком цифрових технологій і штучного інтелекту постають нові виклики для патентного права. Зокрема, активно дискутується питання щодо можливості визнання автором винаходу не людини, а комп'ютерної системи. Поки що чинне законодавство України визнає суб'єктом лише фізичну або юридичну особу, однак у найближчій перспективі можливі зміни у зв'язку зі світовими тенденціями. У ЄС та США також ведуться судові процеси щодо визнання «машинної творчості» як об'єкта патентного захисту, однак позитивних рішень поки не досягнуто.

Патентне право виконує не лише охоронну функцію, а й стратегічну. Власник патенту може використовувати його як інструмент у конкурентній боротьбі, залучати інвесторів, підвищувати капіталізацію підприємства. У цьому контексті патенти стають активами, які можуть бути предметом застави, оцінки або продажу. Відомі випадки, коли вартість портфеля патентів перевищувала ринкову вартість самої компанії, що свідчить про їхнє стратегічне значення.

Водночас патентне право не є всесильним і не може автоматично гарантувати комерційний успіх винаходу. Реалізація виключних прав вимагає наявності ринку, виробничих потужностей, маркетингової стратегії та правової підтримки. У зв'язку з цим патентування повинно розглядатися не як самоціль, а як один із етапів інноваційного процесу, спрямованого на впровадження технічних рішень у господарську діяльність.

У підсумку слід зазначити, що патентне право є гнучким і еволюційним інструментом правової охорони інтелектуального продукту, здатним адаптуватися до нових економічних, технологічних та правових реалій. Його розвиток в Україні залежить як від вдосконалення національного законодавства, так і від ефективного правозастосування, рівня обізнаності суспільства та підтримки науково-технічної творчості.

Патентне право виступає фундаментальною складовою системи правового регулювання інтелектуальної власності, відіграючи ключову роль у забезпеченні правового захисту результатів наукової, технічної та інноваційної діяльності. Його основна мета полягає у встановленні юридично закріпленого порядку набуття, використання і захисту прав на технічні рішення, що мають новизну, винахідницький рівень і промислову придатність. Патентне право покликане не лише забезпечити

автору (винахіднику) виключне право на свій об'єкт, а й стимулювати подальші наукові розробки, розвиток інноваційної діяльності, технічного прогресу і водночас – сприяти загальному розвитку економіки.

Згідно з чинним законодавством України, насамперед з Цивільним кодексом України та Законом України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», патентне право охоплює відносини, що виникають у зв'язку зі створенням, правовим оформленням, використанням і захистом прав на об'єкти промислової власності – винаходи, корисні моделі, промислові зразки. Центральним правомочністю власника патенту є виключне право на дозвіл чи заборону використання запатентованого об'єкта, що дозволяє ефективно управляти результатами інтелектуальної діяльності, зокрема через ліцензування, відчуження, спільне використання.

У межах даного питання проаналізовано характерні **ознаки патентного права**, серед яких основними є: обмеженість у часі (строк дії патенту), територіальність дії прав, формальна процедура реєстрації, публічний характер інформації про об'єкт охорони, виключність права та можливість цивільно-правового захисту. Важливим аспектом є те, що патентне право є інститутом приватного права, адже воно забезпечує майнові права особи й охороняє її інтереси в індивідуальному порядку. Однак воно має і суспільну функцію, оскільки заохочує розкриття технологічної інформації для суспільства, сприяє науковому прогресу та загальному розвитку економіки.

Аналіз наукових джерел засвідчив, що патентне право в Україні поступово гармонізується із правом Європейського Союзу, що зумовлено міжнародними зобов'язаннями нашої держави у сфері охорони інтелектуальної власності. У цьому контексті особливе значення мають міжнародні договори, які встановлюють міжнародно визнані стандарти охорони, до яких зобов'язана адаптуватися Україна.

Окрім цього, актуальним питанням є ефективне функціонування системи охорони патентних прав на практиці: вдосконалення експертизи заявок, підвищення прозорості у сфері патентування, оперативність розгляду спорів, удосконалення правозастосовної діяльності судів. Водночас потрібно підвищувати рівень патентної культури серед науковців, підприємців та інноваторів, що дозволить уникати типових помилок при оформленні патентів та ефективно захищати свої права.

У результаті проведеного аналізу можна впевнено стверджувати, що патентне право є складною, проте надзвичайно важливою галуззю, яка має значний вплив на економічну і науково-технічну політику держави. Його ефективне функціонування забезпечує формування конкурентоспроможної інноваційної економіки, сприяє залученню

інвестицій, комерціалізації розробок та підвищенню престижу національної науки.

Завданням майбутніх реформ має стати подальше вдосконалення національного законодавства у відповідності до європейських стандартів, розширення практики цивільно-правового регулювання відносин у сфері патентного права, а також підвищення ролі судового та адміністративного захисту патентних прав. Лише за умови ефективної законодавчої бази, належного правозастосування та розуміння сутності патентного права усіма учасниками інноваційної діяльності можна досягти повноцінного правового регулювання у цій важливій сфері.

3.2. Суб'єкти патентного права

Патентне право як галузь інтелектуальної власності включає в себе кілька основних суб'єктів, кожен з яких відіграє важливу роль у створенні, захисті та використанні об'єктів патентування. Від ефективності взаємодії цих суб'єктів залежить успішність патентної системи в Україні. Основними **суб'єктами патентного права** є *автори, патентовласники, патентні повірені*, а також *органи, які здійснюють патентування і контроль за виконанням патентного законодавства*.

Автор є першочерговим суб'єктом патентного права, оскільки саме він створює інноваційний продукт, який може бути об'єктом патентування. В Україні **автором** є фізична особа, яка має право на створений нею винахід, корисну модель чи промисловий зразок. Право автора є безстроковим в частині його моральних прав, таких як визнання авторства. Однак матеріальні права, пов'язані з патентом, можуть бути передані іншій особі або організації, наприклад, у випадку укладення ліцензійної угоди чи продажу патенту.

Патентовласник є особою, яка отримала право на використання патенту після того, як патент на винахід був зареєстрований в державному реєстрі. Патентовласник має виключне право на використання свого патенту, яке може передавати іншій особі через ліцензійні угоди або продаж патенту. Патентовласник може бути як фізичною, так і юридичною особою, і в разі порушення його прав він має можливість звернутися до суду для захисту своїх інтересів.

Суб'єктами патентного права є також **патентні повірені** – спеціалісти, які допомагають у процесі подання патентних заявок, консультують з правових питань, пов'язаних з патентуванням, а також представляють інтереси клієнтів у державних органах. Статус патентного

повіреного в Україні регулюється відповідним законодавством, що визначає вимоги до кваліфікації осіб, які мають право займатися цією діяльністю. Патентні повірені є важливими учасниками правовідносин у сфері інтелектуальної власності, оскільки вони допомагають забезпечити правильність оформлення патентних прав та захисту інтересів клієнтів.

Державні органи також є важливими суб'єктами патентного права, здійснюючи реєстрацію патентів, проводячи експертизи та надаючи консультації з питань інтелектуальної власності, гарантуючи належне патентування об'єктів інтелектуальної власності в Україні та здійснюючи контроль за їх використанням, що є важливою умовою для належного функціонування патентної системи в країні.

До кола суб'єктів також відносяться **судові органи**, які вирішують спори, пов'язані з порушенням патентних прав. Це може бути, наприклад, оскарження неправомірно виданих патентів, захист прав патентовласників від контрафакції або недобросовісного використання їх патентів. Судові органи забезпечують ефективний механізм правового захисту, що дозволяє підтримувати стабільність і прозорість патентної системи.

Однією з особливих категорій суб'єктів є **порушники патентних прав**, до яких належать особи чи організації, які неправомірно використовують об'єкти патентування без дозволу патентовласника. Для таких порушників передбачено цивільно-правову відповідальність, яка включає вимогу про припинення порушення, а також відшкодування збитків. Захист патентних прав на національному рівні є ключовим аспектом підтримки інновацій та боротьби з контрафакцією.

Таким чином, суб'єкти патентного права відіграють вирішальну роль у забезпеченні ефективного функціонування патентної системи в Україні. Взаємодія між авторами, патентовласниками, патентними повіреними, державними органами та судовими органами має забезпечити ефективний захист прав інтелектуальної власності та стимулювати розвиток інновацій.

У межах патентного права важливою є роль **ліцензіатів** та **правонаступників**, адже саме через ліцензійні угоди чи інші юридичні механізми можуть передаватися права на використання патентів. Ліцензії дозволяють тримати патенти в обігу без передачі власності на сам об'єкт патентування. Ліцензіар передає ліцензіатам право використання своїх патентів, при цьому, згідно з умовами ліцензійної угоди, може бути встановлено обмеження на територію, строк чи специфіку використання. Право використання може бути передано виключно або невиключно, в залежності від угоди між сторонами. Ліцензії можуть бути передані за принципом «по всьому світу» або лише на певних територіях, що має

велике значення для міжнародних корпорацій і науково-дослідницьких організацій.

Існують також групи патентовласників, які об'єднуються для захисту своїх прав та колективного управління патентами. Це може бути особливо корисно для стартапів та невеликих інноваційних компаній, які через фінансові чи організаційні труднощі не можуть здійснити належний захист своїх прав без залучення сторонніх ресурсів. Такі об'єднання надають значну допомогу в обміні досвідом, консалтингу і фінансовій підтримці. У деяких випадках групи патентовласників можуть створювати спеціалізовані компанії, які здійснюють моніторинг порушень патентних прав на міжнародному рівні, пропонуючи колективний захист своїх членів.

Згідно із законодавством України, **патент** є правовим документом, що надає виключне право на використання винаходу, корисної моделі чи промислового зразка. Це право, однак, не є абсолютним і може бути оскаржено, в тому числі в суді, якщо є підстави для припинення або обмеження цього права через порушення процедури отримання патенту чи через суперечливі питання щодо наданої охорони. Закони чітко регламентують умови для подання заявок, проведення експертиз, а також створення механізмів захисту прав, включаючи процедури оскарження рішення патентного органу чи самого патенту. В Україні питаннями захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності займаються суди та інші компетентні органи.

Одним із аспектів, який заслуговує на увагу, є порушення патентних прав. Це включає випадки, коли інші особи без дозволу патентовласника використовують його винахід, корисну модель або промисловий зразок. Порушення патентних прав може бути як умисним, так і необережним. У разі виявлення порушень патентовласники мають право подати позов до суду на порушників для відновлення своїх прав та відшкодування завданих збитків. Такі порушення можуть мати серйозні наслідки для підприємств, оскільки вони можуть спричинити значні фінансові втрати і погіршити репутацію компанії.

Патентна система України дозволяє охоплювати різноманітні об'єкти інтелектуальної власності, а сама патентна діяльність є важливою частиною розвитку інноваційного потенціалу країни. Це створює основу для конкурентоспроможності на міжнародних ринках і сприяє залученню інвестицій у науково-технічні розробки. Водночас важливість дотримання правових норм у цій сфері вимагає не лише правильного оформлення патентів, але й належного контролю за їх використанням.

У результаті аналізу патентного права України можна зробити

кілька основних висновків. Патентне право є важливим компонентом правової системи країни, що забезпечує захист інтелектуальної власності. Патент надає виключні права на використання винаходів, корисних моделей і промислових зразків, що сприяє розвитку інноваційної діяльності та технологічного прогресу в Україні.

Законодавство України у сфері патентування не тільки відповідає сучасним вимогам, але й активно інтегрується в європейські та міжнародні правові норми. Гармонізація українського патентного законодавства з європейськими стандартами є важливим кроком на шляху до забезпечення конкурентоспроможності на міжнародному ринку і створення сприятливих умов для залучення інвестицій у сферу інновацій. Проте наявні проблеми, пов'язані з недосконалістю механізмів захисту патентів і забезпеченням належного контролю за їх використанням, потребують подальшої уваги та вдосконалення.

Одним із ключових аспектів є розвиток системи ліцензування патентів, що дозволяє ефективно використовувати права на інтелектуальну власність без передачі власності на сам патент. Це створює можливості для економічної співпраці між патентовласниками, державними органами та іншими суб'єктами. Зокрема, ліцензійні угоди є потужним інструментом для розвитку інновацій та оптимізації використання патентованих технологій.

Порушення патентних прав є значним викликом для правової системи, що потребує ефективних механізмів судового та адміністративного захисту інтелектуальної власності. Державні органи відіграють важливу роль у забезпеченні правового регулювання патентування, а також у реалізації міжнародного співробітництва для захисту патентних прав на глобальному рівні.

У перспективі важливо продовжувати удосконалення патентної системи, враховуючи зміни в технологічному середовищі та потреби інноваційного розвитку, а також покращувати механізми контролю за дотриманням патентного законодавства та боротьбою з порушеннями патентних прав.

Цей розділ підкреслює важливість чіткої правової регламентації, ефективного захисту інтелектуальної власності та міжнародного співробітництва в області патентування для забезпечення сталого розвитку України в умовах євроінтеграції.

3.3. Об'єкти патентного права

Патентне право є однією з основних галузей інтелектуальної власності, яка забезпечує правову охорону результатів творчої діяльності у вигляді винаходів, корисних моделей, промислових зразків, а також інших об'єктів, що підлягають патентуванню. Визначення об'єктів патентного права є важливим елементом правового регулювання інтелектуальної власності, оскільки саме ці об'єкти є основою для надання прав на їх використання.

Основним завданням патентного права є захист інтелектуальної власності та стимулювання науково-технічного прогресу шляхом забезпечення правової охорони на інноваційні досягнення. Охорона прав на об'єкти патентування дозволяє створити систему стимулів для розробки нових технологій, виробів і процесів. Визначення об'єктів патентного права забезпечує чітке розмежування між тим, що може бути об'єктом патентної охорони, і тим, що не підлягає патентуванню.

Патентне право в Україні охоплює кілька основних **об'єктів**, зокрема *винаходи, корисні моделі, промислові зразки*, а також інші об'єкти інтелектуальної власності, такі як *селекційні досягнення та топографії інтегральних мікросхем*. Всі ці об'єкти повинні відповідати певним вимогам для того, щоб отримати патентну охорону. Згідно з українським законодавством надання патенту можливе лише в тому випадку, коли об'єкт є новим, має практичну застосовність і є результатом інтелектуальної діяльності.

Винахід є технічним рішенням, яке має новизну, є результатом винахідницької діяльності та може бути використане в промисловості. Для того, щоб патент на винахід був виданий, останній повинен відповідати трьом основним вимогам, серед яких: новизна, винахідницький рівень і промислова придатність. Винахід може стосуватися будь-якої галузі техніки – від хімії і біотехнологій до машинобудування та інформаційних технологій. Патент на винахід надає виключне право на його використання на території країни протягом визначеного періоду, зазвичай до 20 років.

Корисні моделі, як і винаходи, є об'єктами патентного права, проте для них встановлюються менш суворі вимоги щодо новизни. Патентування корисних моделей є більш спрощеним процесом, і вони часто стосуються технічних рішень, які не є настільки значними або складними, щоб бути визнаними винаходами. Вони здебільшого стосуються конструктивних удосконалень, які мають промислову придатність, але не

досягли того рівня, щоб вважатися винаходом. В Україні термін охорони корисної моделі становить до 10 років.

Промисловий зразок є об'єктом патентного права, що охоплює зовнішній вигляд виробу, який має новизну і придатний для серійного виробництва. Він стосується не тільки естетичних характеристик, але й інженерних рішень, які впливають на функціональність і виробничу здатність продукту. Промислові зразки можуть стосуватися як споживчих товарів, так і промислового обладнання. Охорона промислового зразка надається на термін до 15 років в Україні, що забезпечує захист інновацій у сфері дизайну та виготовлення товарів.

Таким чином, основними об'єктами патентного права є винаходи, корисні моделі та промислові зразки, кожен з яких має свої особливості та вимоги щодо охорони. Визначення і захист таких об'єктів є важливою складовою розвитку інноваційної діяльності та стимулювання науково-технічного прогресу в Україні. У зв'язку з інтеграцією України в міжнародне співтовариство важливо продовжувати вдосконалення патентного законодавства та адаптацію його до міжнародних стандартів, що дозволить підвищити конкурентоспроможність на глобальному ринку інтелектуальної власності.

Для правильного функціонування системи патентування в Україні важливо також враховувати положення міжнародних договорів, таких як Паризька конвенція про охорону промислової власності та Угода про ТРІПС, які встановлюють єдині стандарти для патентування на міжнародному рівні. Україна, як частина світової спільноти, повинна гармонізувати своє законодавство з міжнародними вимогами, щоб забезпечити належний рівень охорони прав на винаходи, корисні моделі та промислові зразки.

Крім того, важливим аспектом патентного права є механізм врегулювання суперечок, пов'язаних з об'єктами патентного права. Порушення прав на патент може стати підставою для судового розгляду, у ході якого визначаються умови застосування патенту та можливість його оскарження. В Україні для таких справ існує спеціалізований суд, що розглядає спори в сфері інтелектуальної власності. Це дозволяє забезпечити ефективний захист прав власників патентів.

На прикладі практики інших країн можна побачити, що чітке визначення об'єктів патентного права та належна правова охорона сприяють розвитку інноваційної діяльності. Зокрема, країни Європейського Союзу та Сполучені Штати Америки мають свої специфічні моделі патентування, що враховують особливості національних економік і

культурних традицій. Вони, як правило, також орієнтуються на міжнародні стандарти, що дозволяє забезпечити ефективний захист об'єктів патентного права в глобальному масштабі.

Зокрема, в умовах глобалізації та постійного розвитку технологій важливо забезпечити охорону прав на новітні інновації. В Україні з кожним роком зростає кількість патентів на винаходи, що пов'язано з активним розвитком високих технологій у таких сферах, як ІТ, біотехнології, енергетика, а також екологічні інновації. Справедлива й ефективна система патентування сприяє більш активному впровадженню інновацій у виробничу діяльність і посилює конкурентоспроможність національної економіки.

Також необхідно зазначити, що патентне право є важливою складовою системи захисту інтелектуальної власності в Україні, яка підтримує інноваційну активність на рівні окремих підприємств та держави загалом. Протягом останніх років спостерігається зростання рівня інтересу до патентування, особливо в технічних сферах, що є важливим для забезпечення економічного розвитку країни.

Важливо також розглядати можливість вдосконалення національного патентного законодавства в контексті гармонізації з європейським правом. Оскільки Україна є частиною європейської правової системи, це сприятиме інтеграції українських інновацій на міжнародному ринку інтелектуальної власності, що відкриває нові можливості для розвитку національних компаній.

Тому необхідність модернізації національного патентного законодавства є нагальною для України, що повинно враховувати новітні міжнародні тенденції і адаптувати внутрішнє законодавство до сучасних вимог.

Загалом, об'єкти патентного права є основою для правового захисту інновацій та технологій, які забезпечують прогрес в економіці та соціальному розвитку. Патентне право своєю чергою виступає важливим інструментом регулювання правових відносин, що виникають у зв'язку з використанням інтелектуальної власності. У цьому контексті важливими є не лише юридичні норми, що визначають, що є патентованим, але й процедура патентування, а також роль міжнародних угод, які надають патентному праву глобального виміру.

Як показує дослідження, об'єкти патентного права в Україні включають винаходи, корисні моделі, промислові зразки, а також нові сорти рослин і породи тварин. Важливою складовою є охорона прав на ці об'єкти, яка реалізується через процедуру патентування та надання прав власникам на об'єкти інтелектуальної власності. Правовий захист

забезпечується на основі національного законодавства та міжнародних стандартів, що забезпечують співвідношення внутрішнього законодавства України з вимогами міжнародних договорів.

Особливістю об'єктів патентного права є їх здатність бути об'єктами комерційної діяльності. Патент дає право власнику контролювати використання винаходу, що у свою чергу сприяє розвитку інноваційної діяльності та підвищенню конкурентоспроможності національної економіки. Водночас через можливість охорони технологічних досягнень патентне право сприяє не лише економічному зростанню, а й підтримці соціальних інтересів, таких як захист навколишнього середовища чи розвиток нових медичних технологій.

Система патентування в Україні продовжує розвиватися, зокрема через гармонізацію національних стандартів з європейськими. Завдяки цьому країна може покращувати умови для впровадження інноваційних розробок на міжнародному ринку. У цьому контексті важливим є удосконалення законодавства, яке повинно відповідати не лише національним, а й міжнародним вимогам. Актуальними також є питання забезпечення більшої доступності патентування для малих та середніх підприємств, що може сприяти активізації їхньої інноваційної діяльності.

Крім того, процес патентування вимагає розвитку механізмів, які дозволяють швидко і ефективно реагувати на порушення патентних прав. Важливою умовою для цього є не лише правовий захист, а й підтримка на рівні судових та адміністративних органів, що сприяє збільшенню довіри до системи патентування. З урахуванням цього державні органи повинні забезпечити створення інфраструктури для ефективної реєстрації прав на інтелектуальну власність, а також для боротьби з порушеннями патентних прав.

Таким чином, охорона об'єктів патентного права в Україні є важливою складовою розвитку інтелектуальної власності та інноваційної діяльності. Адаптація національного законодавства до міжнародних стандартів, розвиток механізмів захисту прав власників патентів та впровадження інновацій в економіку є запорукою успішної інтеграції України до світової економічної спільноти. Підвищення ефективності системи патентування має стати важливим етапом на шляху до модернізації правової системи України в умовах глобалізації та технологічних змін.

3.4. Оформлення патентних прав в Україні та євроінтеграційні процеси

Процес оформлення патентних прав є складною та важливою складовою правової охорони інтелектуальної власності, особливо в контексті євроінтеграції України. Це забезпечує можливість для громадян та підприємств отримувати виключні права на використання своїх винаходів, корисних моделей чи промислових зразків. Та щоб це відбулося, необхідно враховувати як національні, так і міжнародні стандарти у сфері патентування.

Згідно з українським законодавством, основними нормативними актами, які регламентують патентування в Україні, є Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», а також Цивільний кодекс України. Ці акти визначають правила подачі заявок, критерії новизни, винахідницького рівня та промислової придатності, які є основою для отримання патентів.

Водночас важливим аспектом є гармонізація національного законодавства з європейськими стандартами. Оскільки Україна рухається до інтеграції з Європейським Союзом, важливо адаптувати національні патентні норми до європейських вимог. Л. М. Костенко вказує на проблеми, які виникають при гармонізації патентного законодавства, зокрема на необхідність модернізації процедури патентування та удосконалення роботи патентних відомств. Це, на думку автора, допоможе Україні стати більш конкурентоспроможною на міжнародному ринку інтелектуальної власності.

Крім того, важливу роль у патентуванні відіграє правовий захист інтелектуальної власності після отримання патенту. Згідно з дослідженнями С. І. Ткаченка, важливо мати ефективну систему захисту прав, оскільки порушення патентних прав може значно вплинути на конкурентоспроможність та економічний розвиток країни. У цьому контексті діяльність судових органів та правозахисних інститутів є необхідною умовою для забезпечення прав інтелектуальної власності на належному рівні.

Патентне законодавство України також зазнає впливу міжнародних договорів, таких як Паризька конвенція з охорони промислової власності, що дозволяє українським підприємствам подавати заявки на патенти в інших країнах з мінімальними витратами. Р. А. Геворкян відзначає, що міжнародні угоди сприяють підвищенню правової захищеності інтелектуальної власності, що позитивно впливає на національний ринок.

Це важливо для забезпечення міжнародної конкурентоспроможності українських інноваційних продуктів.

Однією з основних проблем є також високі витрати на патентування, що значно обмежує можливості для малих та середніх підприємств. В. С. Чорна зауважує, що для покращення ситуації важливо знижувати витрати на патентування та створювати умови для доступу до патентної системи для підприємців малого та середнього бізнесу. Це дозволить створити сприятливі умови для розвитку інновацій в Україні.

Важливою складовою є й вплив євроінтеграційних процесів на патентну систему України. М. Ю. Луценко стверджує, що гармонізація патентного законодавства України з європейськими стандартами є важливим етапом інтеграції країни в єдиний європейський економічний простір. Проте, як зазначає Т. Г. Мельник, процес інтеграції має свої виклики, зокрема у вигляді необхідності вдосконалення національного законодавства та зміцнення інституційної спроможності патентних органів.

Незважаючи на існуючі проблеми, впровадження змін у патентному праві України з урахуванням європейського досвіду є перспективним напрямом. Це дозволить забезпечити надійний захист прав інтелектуальної власності та сприятиме розвитку інноваційної діяльності в Україні.

У результаті проведеного дослідження щодо оформлення патентних прав в Україні та їх зв'язку з євроінтеграційними процесами можна зробити кілька важливих висновків.

Національне патентне законодавство України є важливим інструментом для захисту інтелектуальної власності та підтримки інноваційної діяльності. Однак існуючі прогалини у правовому регулюванні України потрібно гармонізувати своє патентне законодавство з європейськими стандартами, щоб забезпечити високий рівень правової захищеності інтелектуальної власності. Це також дозволить підвищити конкурентоспроможність українських підприємств на міжнародному рівні, що є важливим аспектом євроінтеграційних процесів.

Гармонізація законодавства потребує значних змін у патентних процедурах та вдосконалення організаційної роботи патентних відомств. Це є необхідним для забезпечення прозорості, ефективності та доступності патентування для широкого кола осіб та підприємств. Разом з тим необхідно розв'язувати проблеми, що виникають через високі витрати на патентування, що ускладнює доступ до патентної системи для малих та середніх підприємств.

Міжнародні угоди та договори, такі як Паризька конвенція, суттєво впливають на розвиток патентного законодавства України. Вони

сприяють інтеграції національного законодавства в міжнародну правову систему та дозволяють забезпечити захист інтелектуальної власності українських підприємств за кордоном.

Таким чином, процес гармонізації патентного законодавства з європейським правом є ключовим для розвитку національної інноваційної сфери. Україна має значні перспективи для вдосконалення своєї патентної системи, проте для досягнення цих цілей необхідно вирішити ряд правових та організаційних проблем, а також знижувати фінансові бар'єри для доступу до патентування.

Ці зміни сприятимуть не лише інтеграції України в європейський економічний простір, але й забезпеченню правової та економічної стабільності в сфері інтелектуальної власності, що своєю чергою позитивно вплине на розвиток інноваційної діяльності в країні.

3.5. Договори у сфері патентного права

Договори у сфері патентного права є основою правової регламентації відносин між патентовласниками та іншими сторонами, що використовують патентовані об'єкти. Вони мають велике значення для розвитку інноваційної діяльності, адже дозволяють передавати права на використання патентів, укладати ліцензійні угоди, а також захищати інтереси сторін у разі порушення прав. В Україні, з огляду на процес євроінтеграції, питання патентних договорів набувають особливої актуальності, оскільки необхідно адаптувати національне законодавство до європейських стандартів.

Одним з найбільш поширених типів договорів у сфері патентного права є **ліцензійний договір**. За умовами такого договору патентовласник надає ліцензіату право на використання свого патенту на певних умовах. Ліцензії можуть бути ексклюзивними або неексклюзивними. Ексклюзивна ліцензія надає ліцензіату право бути єдиним користувачем патенту в межах певної території, а також на певний термін, що дозволяє ліцензіату здійснювати комерційну діяльність. У випадку неексклюзивної ліцензії патентовласник може надати право на використання патенту кільком ліцензіатам, що дає йому можливість отримувати доходи від декількох джерел, при цьому зберігаючи право самостійно використовувати свій патент. Такий підхід забезпечує більше гнучкості для патентовласника та дозволяє більш ефективно монетизувати інтелектуальну власність.

Згідно з українським законодавством **ліцензійний договір** має

укладатися письмово і підлягає реєстрації у відповідних органах, що здійснюють державний патентний облік. У разі укладення ліцензійного договору важливим є визначення умов використання патенту, терміну ліцензії, території, на якій можна використовувати патент, а також фінансових умов, таких як розмір роялті або іншої компенсації, яку ліцензіат зобов'язаний сплачувати патентовласнику.

Окрім ліцензійних договорів, важливим видом угод є договори про передачу прав на патент. Ці договори передбачають передачу всіх прав на патент від одного суб'єкта до іншого. Власник патенту може повністю або частково передати свої права на використання винаходу, що є важливою умовою для розвитку нових технологій, оскільки передача прав дозволяє їх новим власникам розвивати технології та комерціалізувати їх на ринку. За умовами таких договорів передача прав може бути безкоштовною або на умовах виплати компенсації. Цей тип договору є дуже важливим у сфері інновацій, оскільки дозволяє патентовласникам передавати свої права компаніям, які мають ресурси для розвитку й застосування нових технологій.

В умовах глобалізації патентне законодавство України також взаємодіє з міжнародними стандартами. Україна є учасником кількох важливих міжнародних угод, що регулюють патентні відносини. Ці угоди забезпечують узгодження національних патентних законів з міжнародними стандартами, сприяючи розвитку міжнародної торгівлі та інвестицій у сфері інтелектуальної власності. Зокрема, ТРІПС передбачає низку зобов'язань для держав щодо забезпечення належного правового захисту патентів, що сприяє збільшенню правового захисту національних і міжнародних інвесторів у сфері інтелектуальної власності.

Гармонізація українського патентного законодавства з європейським правом є важливим кроком для адаптації національної правової системи до європейських стандартів. Проблеми, пов'язані з гармонізацією, зокрема, стосуються змін до національних актів, таких як Цивільний кодекс України, Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» та інших нормативно-правових актів. Ці зміни спрямовані на створення сприятливого правового середовища для розвитку інноваційної діяльності та бізнесу в Україні. Однак на шляху до повної гармонізації з європейським законодавством виникають певні труднощі, зокрема, внаслідок необхідності реформування судової системи та вдосконалення механізмів правового захисту інтелектуальної власності.

Таким чином, договори у сфері патентного права відіграють важливу роль у забезпеченні належного правового захисту прав

інтелектуальної власності та сприяють розвитку інновацій в Україні. Ліцензійні договори та договори про передачу прав на патенти є основними механізмами, що забезпечують комерціалізацію патентованих об'єктів, дозволяючи патентовласникам отримувати дохід від використання своїх технологій. Водночас міжнародні угоди і гармонізація національного законодавства з європейськими стандартами є важливими чинниками для розвитку національної системи патентування і забезпечення прав інтелектуальної власності.

Договори у сфері патентного права є основним інструментом забезпечення прав інтелектуальної власності, їх розвиток і удосконалення мають важливе значення для стимулювання інноваційної діяльності та комерціалізації патентованих технологій. Ліцензійні договори та договори про передачу прав на патенти створюють можливості для ефективного використання інтелектуальної власності, дозволяючи патентовласникам отримувати дохід від своїх винаходів. Водночас такі договори забезпечують права на використання патентів різними суб'єктами, що сприяє розвитку технологій, економічній конкуренції та залученню інвестицій.

Процес гармонізації патентного законодавства України з європейськими стандартами є важливим кроком на шляху інтеграції України в європейське правове поле. Це дозволяє не лише забезпечити більшу правову захищеність для інтелектуальної власності, але й підвищити конкурентоспроможність українських винаходів на міжнародному ринку. Проте цей процес вимагає значних зусиль і часу для вирішення низки проблем, пов'язаних з реформуванням національного законодавства, вдосконаленням судової системи та механізмів правового захисту.

Загалом ефективне регулювання патентних відносин через договори є важливим фактором для розвитку інноваційної економіки України, що особливо актуально в умовах глобалізації та інтеграції країни до європейської спільноти.

У ході дослідження договорів у сфері патентного права та їх значення для розвитку інтелектуальної власності в Україні можна зробити кілька важливих висновків:

- по-перше, патентне право є невід'ємною частиною системи інтелектуальної власності та основою для розвитку інновацій. В умовах глобалізації та євроінтеграції ефективне використання патентних прав через відповідні договори стало критично важливим для залучення інвестицій та стимулювання технологічного розвитку. Одним із найбільш розповсюджених типів договорів є ліцензійні договори, що дають змогу користуватися патентами без передачі прав власності. Це дозволяє не

лише забезпечити монетизацію інтелектуальної власності, але й розвивати технології через співпрацю різних суб'єктів;

– по-друге, значна увага повинна приділятися гармонізації українського патентного законодавства з нормами ЄС, що є необхідною умовою для інтеграції України до європейської правової спільноти. Незважаючи на певний прогрес, існують проблеми, що потребують вирішення, зокрема в аспектах адаптації національних стандартів та забезпечення відповідних механізмів правового захисту на рівні міжнародних договорів. Це включає вдосконалення процедур патентування та зміцнення правової захищеності для іноземних і вітчизняних винахідників. Договори у сфері патентного права мають ключове значення для захисту прав інтелектуальної власності, а також для стимулювання економічної конкуренції та розвитку нових технологій. Вони сприяють ефективному використанню патентів, дозволяючи патентовласникам отримувати вигоду від своїх винаходів, а користувачам – доступ до новітніх технологій. У цьому контексті важливою є роль держави у регулюванні цих відносин через адекватну правову основу та судову практику.

Особливу увагу варто звернути на міжнародні договори, які впливають на національне законодавство, адже їх ефективне виконання дозволяє забезпечити правовий захист інтелектуальної власності не тільки на національному рівні, а й на міжнародній арені. Важливим аспектом є інтеграція України у світову патентну систему, що дає змогу національним винахідникам отримати ширший доступ до міжнародних ринків. Крім того, застосування ліцензійних договорів і договорів про передачу прав на патенти має не лише юридичне, а й економічне значення, оскільки ці угоди дозволяють забезпечити активне залучення інвестицій у інноваційні розробки та розвиток нових технологій. Водночас важливо враховувати економічні, юридичні та практичні аспекти таких договорів, що впливають на їх ефективність і результативність.

У підсумку можна стверджувати, що розвиток договорів у сфері патентного права є важливим фактором, що сприяє не лише інноваційному розвитку країни, а й інтеграції України в міжнародну економічну спільноту. Для цього необхідно продовжувати реформи патентного законодавства, вдосконалювати механізми захисту інтелектуальної власності та створювати сприятливі умови для ефективного використання патентних прав через різні типи договорів.

Питання для самоконтролю

1. Що розуміється під поняттям «інтелектуальна власність» у законодавстві України?
2. Які основні види об'єктів інтелектуальної власності визначено в Цивільному кодексі України?
3. Які права має автор у контексті особистих немайнових та майнових прав інтелектуальної власності?
4. З якого моменту виникає авторське право на твір згідно із законодавством України?
5. Які органи здійснюють реєстрацію прав на об'єкти інтелектуальної власності в Україні?
6. У чому полягає відмінність між патентом на винахід і корисну модель?
7. Які умови визнання об'єкта охороноздатним як об'єкт авторського права?
9. Яке значення має термін «ліцензія» в інтелектуальній власності та які її види існують?
10. Чим відрізняється знак для товарів і послуг від комерційного найменування?
11. Яка відповідальність передбачена за порушення прав інтелектуальної власності?

Тестові завдання для самоперевірки та контролю засвоєння знань розділу 3

1. *Що з наведеного охороняється шляхом видачі патенту?*
 - а) літературний твір;
 - б) торговельна марка;
 - в) винахід;
 - г) фірмове найменування.
2. *Який документ засвідчує права на винахід?*
 - а) свідоцтво про авторство;
 - б) ліцензійний договір;
 - в) державна реєстрація в Мін'юсті;
 - г) патент.

3. У яких випадках патент на винахід в Україні може бути визнано недійсним?

- а) якщо об'єкт був оприлюднений після подання заявки;
- б) якщо винахід не відповідає умовам патентоздатності;
- в) якщо заявник не є справжнім автором;
- г) якщо патент видано на корисну модель;
- д) якщо порушено процедуру експертизи;
- е) якщо винахід зареєстровано за кордоном;
- ж) якщо винахід є комерційно невігідним.

4. Які вимоги ставляться до об'єкта винаходу для отримання патенту в Україні?

- а) новизна;
- б) винахідницький рівень;
- в) наявність ліцензії на використання;
- г) промислова придатність;
- д) використання в медичній практиці;
- е) позитивна експертна думка від споживачів;
- ж) реєстрація авторських прав.

5. Установіть відповідність між поняттями:

а) авторське право	1. захист прав на позначення товарів/ послуг
б) патентне право	2. право на результат літературної чи художньої творчості
в) право на комерційне найменування	3. захист технічних рішень, винаходів
г) право на знак для товарів і послуг	4. право на фірмову назву суб'єкта господарювання

6. Установіть правильну послідовність дій для отримання патенту на винахід в Україні:

- а) проведення формальної експертизи;
- б) подання заявки до Укрпатенту;
- в) проведення кваліфікаційної експертизи;
- г) публікація відомостей про заявку;
- д) отримання патенту;
- е) сплата збору за подання заявки;
- ж) внесення до Державного реєстру.

7. Громадянин Мельник розробив мобільний додаток для обліку витрат пального. Він виклав додаток у вільний доступ на сайті розробників, не зареєструвавши авторське право. Через два місяці інший розробник завантажив вихідний код цього додатку, змінив назву та почав поширювати свій «продукт» як власний. Яким чином законодавство України визначає право Мельника на авторство в цьому випадку?

- а) право на авторство виникає лише після державної реєстрації;
- б) авторське право не захищається без спеціального договору;
- в) авторське право виникає автоматично з моменту створення твору;
- г) авторське право діє лише протягом одного року після публікації.

8. Компанія «БіоТех» створила інноваційний біоматеріал і подала заявку на патент в Україні. Проте через 4 місяці інший суб'єкт господарювання почав виготовляти і продавати аналогічний продукт, аргументуючи це тим, що патент ще не отримано, а отже – об'єкт не охороняється. Яке положення законодавства України щодо правової охорони застосовується до цієї ситуації?

- а) об'єкт охороняється тільки після видачі патенту;
- б) права набуваються з моменту подання заявки до Укрпатенту;
- в) охорона не надається, якщо продукт не зареєстровано в країнах ЄС;
- г) патент охороняється з моменту публікації в офіційному бюлетені.

Рекомендовані джерела до розділу 3

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.

2. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі : Закон України від 15.12.1993 № 3687-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 7. Ст. 32.

3. Геворкян Р. А. Вплив міжнародних договорів на національне патентне законодавство. *Інтелектуальна власність та її захист у глобалізованому світі*. 2021. С. 27-29.

4. Горбатюк Ю. М. Патентне право та економічна конкуренція: точки дотику. *Актуальні проблеми правознавства*. 2021. № 3(27). С. 55-59.

5. Гузенко О. В. Сутність і структура патентного права в умовах євроінтеграції. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ* 2022. № 3. С. 17-21. URL : <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/5872>.

6. Дзюба Л. С. Інтелектуальна власність: теорія і практика. Київ : Юрид.

думка, 2021. 160 с.

7. Коваленко Н. М. Правовий захист інтелектуальної власності: проблеми та перспективи. *Науковий вісник ХНУ*. 2020. № 3. С. 18-20.

8. Костенко Л. М. Гармонізація патентного законодавства України з нормами ЄС: проблеми та перспективи. *Право і суспільство*. 2023. № 4. С. 24-29.

9. Луценко М. Ю. Патентне право України в контексті євроінтеграційних процесів. *Права людини та права власності в умовах євроінтеграції*. 2021. С. 42-45.

10. Мельник Т. Г. Проблеми інтеграції України у міжнародну патентну систему. *Юридичний вісник*. 2022. № 5. С. 33-36.

11. Савченко П. В. Гармонізація українського патентного законодавства з європейським правом. *Актуальні питання інтелектуальної власності*. 2022. С. 21-25.

12. Ткаченко С. І. Сучасні тенденції розвитку патентного законодавства України. *Інтелектуальна власність в Україні*. 2023. № 2. С. 52-57.

13. Чернігова Т. В. Порушення прав інтелектуальної власності: міжнародний досвід та практика України. *Проблеми правознавства та практики*. 2022. С. 32-35.

14. Чорна В. С. Проблеми гармонізації законодавства України з європейськими стандартами у сфері охорони прав на об'єкти промислової власності. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 8. С. 31-35.

15. Яремчук І. Л. Патентна система України та її вплив на розвиток інноваційної діяльності. *Наука та інновації*. 2023. № 1. С. 47.

Розділ 4

ЗАХИСТ ПРАВА

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

4.1. Характеристика форм захисту прав та законних інтересів суб'єктів права інтелектуальної власності

Ефективність правової системи захисту інтелектуальної власності залежить від забезпечення належного захисту прав інтелектуальної власності. У сучасну епоху цей фактор набув особливого значення через швидкий розвиток інформаційних технологій, що сприяло масовому порушенню прав інтелектуальної власності. За відсутності сучасного законодавства, ефективних механізмів забезпечення дотримання правових норм та розвитку відповідної інфраструктури правова система захисту інтелектуальної власності не може бути ефективною в жодній країні.

Використання прав інтелектуальної власності сприяє підвищенню конкурентоспроможності продукції підприємств, що у свою чергу дозволяє їм досягти стратегічних переваг на ринку. Проте створення таких об'єктів, їх реклама, дослідження ринку та пов'язані з цим заходи вимагають значних інвестицій.

Було помічено, що одержання значних доходів від використання інтелектуальної власності приваблює певну категорію недобросовісних торговців. Ці особи, прагнучи отримати вигоду без дозволу правовласника, займаються незаконним використанням літературних і художніх творів, торговельних марок, винаходів, промислових зразків та іншої інтелектуальної власності.

Це явище має далекосяжні наслідки не тільки для власників інтелектуальної власності, винахідників і авторів, але й для держави, оскільки таке використання часто є порушенням закону і не призводить до сплати податків. Правовласники повинні мати можливість порушувати судові справи проти осіб, які порушують їхні права інтелектуальної власності.

Це є необхідним для запобігання подальшим порушенням та усунення шкоди, заподіяної такими порушеннями. За відсутності належного

захисту прав інтелектуальної власності міжнародне співробітництво в цій сфері стає неможливим. Міжнародні зобов'язання України щодо належного захисту прав інтелектуальної власності впливають з її участі в міжнародних договорах, до яких вона вже приєдналася або має намір приєднатися.

Крім загальних викликів правопорядку у сфері інтелектуальної власності, коли окремі об'єкти цього правового інституту знайшли нові форми використання в умовах цифрової економіки, коли авторські твори швидко поширюються через інтернет, зокрема через стрімінгові сервіси, соціальні медіа та онлайн-платформи, значно зросла загроза піратства, як трансграничного явища-чинника порушення права інтелектуальної власності. *Камкординг*, що полягає в незаконному записі фільмів у кінотеатрах з подальшим розповсюдженням цих записів, та *кардшейрінг*, який забезпечує нелегальний доступ до платного телемовлення через спільне використання одного підписного акаунту, є новими формами цього явища.

Ці методи цифрового піратства не лише порушують права авторів та правовласників, але й ускладнюють процес захисту авторських прав, оскільки вони постійно вдосконалюються разом із технологіями. Сьогодні міжнародне законодавство зіштовхується з низкою викликів у сфері регулювання цих порушень, особливо з огляду на транскордонний характер інтернету та швидкість, з якою незаконний контент може бути поширений по всьому світу. Необхідність удосконалення правової бази полягає також у тому, що існуючі механізми захисту, наприклад, судові процедури, часто є занадто тривалими, складними та дорогими для ефективної боротьби з піратством. Це потребує розробки механізмів альтернативних способів вирішення спорів, таких як медіація, яка може забезпечити більш оперативне та доступне розв'язання спорів між правовласниками та порушниками. Окрім того, важливим аспектом є необхідність адаптації законодавства до постійно змінюваного цифрового середовища, щоб вчасно реагувати на нові загрози. У зв'язку з цим актуальність дослідження полягає не лише у вивченні конкретних форм порушень авторських прав, як-от камкординг та кардшейрінг, але й у розробці пропозицій щодо вдосконалення правової бази, яка повинна враховувати інтереси всіх учасників приватноправових відносин і сприяти захисту прав людини, включаючи право на доступ до культурного надбання, але з урахуванням легальних механізмів доступу та використання творів.

Отже, визначення форм захисту права інтелектуальної власності у цьому підручнику має на меті не лише суто теоретичні завдання виявити та проаналізувати проблеми реалізації суб'єктами правовідносин інтелектуальної власності засобів захисту у певній послідовності, а й проявити особливості такої реалізації, зокрема у кейсах правового врегулювання випадків цифрового піратства та спрямоване на вироблення рекомендацій для подальшого розвитку національної та міжнародної правової системи у контексті сучасних викликів цифрової економіки.

Захист прав інтелектуальної власності визначається як правова гарантія недоторканності цих прав. У разі порушення застосовуються примусові заходи з метою відновлення цих прав. Право на захист власника прав інтелектуальної власності виникає лише в момент порушення або оскарження його прав та інтересів, що захищаються законом, і здійснюється в рамках цивільних, кримінальних та адміністративних правовідносин, що виникають у цьому контексті.

Відповідно до міжнародних стандартів, поняття «**захист прав інтелектуальної власності**» охоплює діяльність, яка передбачена законом і санкціонована відповідними органами влади відповідної країни. Цим органам покладено відповідальність за визнання та відновлення.

В Україні створено цілісну систему захисту прав інтелектуальної власності, яка включає в себе правові норми, механізми їх застосування та відповідну інфраструктуру для їх практичної реалізації. Ця система в цілому відповідає міжнародним стандартам, що діють у сфері інтелектуальної власності.

Водночас чинне законодавство, що встановлює особливості матеріально-правового статусу об'єктів правової охорони інтелектуальної власності одночасно включає в себе правила процесуально-правового характеру, що не відповідає повною мірою класичним поглядам на розмежування всієї множини норм права за ознакою сфери застосування. Отже, крім суто термінологічних ускладнень, таке поєднання матеріальних та процесуальних начал на рівні спеціального законодавства може створювати проблеми суто практичного характеру, зокрема з приводу обрання не того саме напрямку діяльності, що забезпечить суб'єкту права інтелектуальної власності найбільш ефективний та найменш витратний спосіб задоволення свого інтересу – усунення перешкод у вільному володінні, користуванні та розпорядженні об'єктами права інтелектуальної власності з боку будь-якої іншої особи – не власника таких об'єктів.

Саме з викладення таких особливостей, що притаманні правовій регламентації інституту захисту права інтелектуальної власності, вбачається правильним розпочати цій розділ.

Розділ V Закону України «Про авторське право і суміжні права» – Захист авторського права і суміжних прав є яскравим підтвердженням тези про поєднання несумісних матеріальних та процесуальних норм у одному законодавчому акті, а саме – серед 6-ти статей вказаного Розділу V Закону України «Про авторське право і суміжні права» безпосередньо про захист права як порядок діяльності, зазначає стаття 54. Причому законодавець сформулював норму таким чином, що не дозволяє одностайно та безвідсильно витлумачити для зацікавлених у отриманні захисту права інтелектуальної власності особі спосіб діяльності, у який буде реалізоване право на захист, а також різновиди правопорушень, що передбачають обрання конкретного способу реалізації права на захист, а саме форми захисту порушеного права, як сукупності зовнішніх та внутрішньо-організаційних проявів діяльності уповноваженого в кожному конкретному випадку правозахисної діяльності суб'єкта владних повноважень.

Законодавець лише зазначає, що захист прав інтелектуальної власності зацікавлених у тому суб'єктів відбувається в порядку, встановленому адміністративним, цивільним і кримінальним законодавством.

Якщо застосовувати формально-логічний підхід до тлумачення визначеного законодавцем для авторського та суміжних прав порядку захисту, можна дійти висновку, що кримінальне законодавство не встановлює взагалі будь-якого захисту права, тому що згідно зі ст.1 Кримінального кодексу України (далі – КК України) завданням правового забезпечення *охорони* прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від кримінально-протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням. Для здійснення цього завдання КК України визначає, які суспільно небезпечні діяння є кримінальними правопорушеннями та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили.

Щодо можливості обраного нами вище способу тлумачення можливості захисту авторського та суміжних прав у порядку, встановленому адміністративним законодавством, виникають обґрунтовані сумніви, найперше – за відсутності єдиного нормативного акту, який би

визначав завдання такого законодавства, або хоча б легальну наявність такого розділу правового матеріалу.

Можна, звичайно, врахувати період появи Закону України «Про авторське право і суміжні права» у єдиному корпусі національного законодавства України, яка всього декілька років, як здобула незалежність та ще не мала головного нормативного документа держави, що визначає засадничі начала форм захисту прав та законних інтересів суб'єктів суспільства, – Конституції України, як і не виправдовує той факт, що з плином майже 30-ти років після запровадження не були переглянуті нормативні положення, що не відображають сутність форм захисту права, визначених Основним Законом держави.

Тому з урахуванням юридико-технічного та доктринального тлумачення, дослідження якого запропоновано, можна стверджувати також і про відсутність єдиного порядку захисту не тільки права інтелектуальної власності, що передбачений адміністративним законодавством, а й іншого порушеного права.

З певними застереженнями, що обумовлені змінами у чинному законодавстві з прийняттям Закону України «Про адміністративну процедуру», можна пропонувати до визначення серед форм захисту прав інтелектуальної власності діяльність органів та посадових осіб у порядку, що визначений цим Законом, водночас зважаючи на обмеження застосування самої адміністративної процедури, що передбачено у статті ч. 2 ст. 1 «Предмет регулювання та сфера дії Закону» у частині виключення правовідносин із захисту економічної конкуренції з переліку випадків застосування цього Закону.

4.2. Позасудова імперативна форма захисту суб'єктів права інтелектуальної власності

На думку окремих науковців, особливо гостро проблема забезпечення захисту інтелектуальної власності від недобросовісної конкуренції постала в сучасних умовах конкуренції, зокрема у умовах розвитку технологій, комп'ютерних програм, мережі Інтернет. Якісні зміни, які відбуваються в економіці, політичній та соціальній сферах суспільства, сприяють появі нових відносин, зокрема у сфері реалізації права інтелектуальної власності, які потребують відповідного правового регулювання нормами різних галузей права. Належна реалізація

права інтелектуальної власності розглядається як фактор підвищення конкурентоспроможності продукції та послуг, засіб захисту від недобросовісної конкуренції.

Існує декілька варіантів захисту вказаного порушеного права. Наприклад: відправити конкуренту письмову претензію, подати позов до суду, звернутися до органів Антимонопольного комітету України (далі – АМКУ).

Як свідчить практика, окреслені механізми захисту можуть бути цілком дієвими і часто доповнюють один одного. Ці варіанти механізму захисту прав істотно відрізняються їх способами здійснення (вимогами, які заявник або позивач може пред'явити порушнику), межами розгляду справи (суд, на відміну від АМКУ, не має права виходити за межі позовних вимог), рівнем формалізації процесу розгляду справи (у суді процедура більш формальна), суб'єктним складом (АМКУ розглядає справи лише за участю суб'єктів господарювання, які є конкурентами), юридичною силою рішення (рішення АМКУ можна оскаржити в суді) тощо.

Враховуючи ці особливості, суб'єкт господарювання обирає найбільш прийнятний для себе спосіб захисту порушених прав інтелектуальної власності. Варто розуміти, що результат від кожної з дій буде різним. Наприклад, АМКУ може застосувати такі заходи відповідальності за недобросовісну конкуренцію: штраф у розмірі до 5 % виручки за звітний рік; спростування неправдивої або неточної інформації; припинення недобросовісної конкуренції.

А ось щоб отримати матеріальну компенсацію або вилучити підроблені товари з ринку, доведеться починати судову тяганину. Розглянемо детальніше такий метод захисту інтелектуальної власності від недобросовісної конкуренції як звернення до органів АМКУ. Припинення недобросовісної конкуренції – їх пряме завдання. Суб'єкти господарювання можуть подати заяву до органів АМКУ протягом 6 місяців від дня, коли дізналися про порушення своїх прав.

Строк притягнення суб'єкта господарювання до відповідальності – 3 роки від дня вчинення порушення, а у разі порушення, що тривало в часі, – три роки від дня закінчення вчинення порушення. Розслідування таких справ триває від чотирьох місяців до 6,5 року, в середньому – 2,5 року, залежно від складності справи та поведінки її фігурантів.

Перед розглядом справи варто надати повну та достовірну інформацію на запити АМКУ, пояснення, докази та висновки експертів,

що допоможуть підтвердити вчинення порушення або його відсутність.

Справи у межах компетенції розглядають такі органи АМКУ: АМКУ як колегіальний орган, адміністративна колегія територіального відділення АМКУ; державний уповноважений АМКУ; адміністративна колегія АМКУ.

Нормативна база, що регулює питання недобросовісної конкуренції, є досить широкою та включає в себе, зокрема, такі нормативно правові акти, як Конституція України, Господарський кодекс України, Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції», Закон України «Про Антимонопольний комітет України», а також Паризьку конвенцію про охорону промислової власності, яка у свою чергу стала частиною національного законодавства України, а у наступному – складовою частиною угоди про торговельні аспекти захисту права інтелектуальної власності, більш відомою як Угода ТРІПС.

Під захистом від недобросовісної конкуренції вважається врегульована законом діяльність держави, її компетентних органів і посадових осіб, які наділені відповідними повноваженнями. В реальному сучасному світі поняття недобросовісної конкуренції стало частиною боротьби за ринок.

Тільки в 2020 році АМКУ припинив 147 порушень недобросовісної конкуренції та виписав штрафи на загальну суму 218,8 млн гривень. По суті недобросовісна конкуренція – це все, що виходить за рамки здорового суперництва. Тобто будь-які конкурентні дії, що суперечать торговим та іншим чесним звичаям.

Положення статті 4 Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» передбачають можливість здійснювати захист широкого кола об'єктів інтелектуальної власності від неправомірного використання (тобто без дозволу правовласника), зокрема таких, як: комерційне найменування, рекламні матеріали, торговельні марки та інші позначення, у тому разі, якщо таке неправомірне використання призвело чи може призвести до змішування з діяльністю правовласника (який раніше почав використовувати свої позначення).

Отже, на підставі викладеного можна впевнено стверджувати про відсутність на теперішній час в Україні такої форми захисту права інтелектуальної власності, що була визначена у ст. 54 Закону України «Про авторське право і суміжні права», оскільки на легальному рівні відсутнє саме поняття – «адміністративне законодавство», а діяльність з розгляду звернень фізичних та юридичних осіб органами та посадовими

особами державної влади, місцевого самоврядування та іншими уповноваженими на такий розгляд особами відбувається у порядку, що встановлений Законом України «Про адміністративну процедуру».

Якщо раніше у структурі форм захисту прав та інтересів фізичних та юридичних осіб, зокрема, у справах про порушення прав інтелектуальної власності, було прийнято розрізняти юрисдикційні та неюрисдикційні форми захисту прав та законних інтересів, з наголосом на те, що юрисдикційною формою захисту є діяльність уповноважених органів судової системи з урахуванням правил підвідомчості спорів, як загальний юрисдикційний порядок та спеціальний юрисдикційний порядок – адміністративний порядок їх захисту, що застосовується як виняток із загального правила, тобто тільки в прямо передбачених законодавством випадках. Авторами цієї концепції форм захисту прав та законних інтересів суб'єктів права інтелектуальної власності зазначалося, що згідно із законодавством потерпілий може звернутися за захистом своїх порушених прав до уповноваженого на це державного органу, зокрема, до Антимонопольного комітету України, Міністерства внутрішніх справ України, Державної митної служби України, Державного департаменту інтелектуальної власності Міністерства освіти і науки України, або до вищого органу відповідача, який в разі необхідності може надати такий захист.

Від себе зазначимо, що вказана спеціально-юрисдикційна форма захисту на теперішній час існує вже у кількох самостійних проявах: провадженні у справах Антимонопольного комітету України та розгляду заяв громадян у порядку, що визначений Законом України «Про звернення громадян».

Адміністративно-процесуальна діяльність суб'єктів владних повноважень може призводити до звуження обсягу прав та свобод фізичних і юридичних осіб. Поділяючи ідеї «широкої» концепції адміністративного процесу, у його структурі виокремлюють адміністративно-захисний процес – врегульована адміністративно-процесуальними нормами діяльність компетентних адміністративних органів із вирішення скарг фізичних та юридичних осіб на дії (бездіяльність) і рішення нижчестоящих у порядку підпорядкованості чи піднаглядності їм адміністративних органів (посадових осіб), осіб, які виконують функції управління в комерційних та некомерційних організаціях, а також із вирішення підвідомчих їм спорів (конфліктів) між адміністративними органами, фізичними і (або) юридичними

особами, яка здійснюється з метою забезпечення правового захисту та відновлення порушених прав і свобод учасників цих справ за відсутності.

Антимонопольний комітет України, розглянувши матеріали справи №127-26.4/266-16 про порушення публічним акціонерним товариством «КИЇВХЛІБ» (далі – ПАТ «КИЇВХЛІБ», Відповідач) (м. Київ, ідентифікаційний код юридичної особи 00381574) законодавства про захист від недобросовісної конкуренції та подання з попередніми висновками № 127-26.4/266-16/290 – справа від 10.08.2017 р.

4.3. Диспозитивна позасудова форма захисту прав та законних інтересів суб'єктів права інтелектуальної власності

Міжнародно-правове регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності здійснюється на підставі ряду відповідних договорів. При цьому серед міжнародних стандартів, що визначають правову охорону інтелектуальної власності, особливе місце займає Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності, адміністративні функції щодо якої покладено на Світову організацію торгівлі (СОТ).

Угодою ТРІПС встановлено мінімальні вимоги до правової охорони інтелектуальної власності, які є обов'язковими для виконання державами-членами СОТ, а також країнами, що мають намір набути членства в цій організації.

Слід зазначити, що положення Угоди ТРІПС значною мірою кореспондуються з положеннями чинних міжнародних договорів у сфері правової охорони інтелектуальної власності. Так, положення Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів інкорпоровані до Угоди ТРІПС та застосовуються до правової охорони об'єктів авторського права. Аналогічним чином Угода ТРІПС включає положення Паризької конвенції про охорону промислової власності, що стосуються правової охорони винаходів та торговельних марок.

Захист прав інтелектуальної власності стає життєво важливим у сучасній світовій економіці, оскільки він сприяє економічному зростанню, надихаючи на інновації, забезпечуючи інвесторам адекватну віддачу від їхніх інвестицій у науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи (НДДКР) та сприяючи глобалізації ринків інноваційної продукції.

Крім того, ефективні режими інтелектуальної власності заохочують прямі іноземні інвестиції, підвищують конкурентоспроможність та сприяють економічному розвитку. Транскордонний характер торгівлі вимагає чітких та ефективних правових рамок для підтримки глобальних ділових операцій, визначених справедливими та стабільними режимами та політикою у сфері інтелектуальної власності.

Відповідно обговорення форм захисту прав суб'єктів інтелектуальної власності цілком виправдано починати саме з тих, що передбачає угода ТРІПС, а саме – **врегулювання спорів у рамках СОТ**.

Створення СОТ у січні 1995 року в результаті успішного завершення Уругвайського раунду переговорів (1986-1993 рр.) вважається «найдраматичнішим досягненням у сфері багатосторонніх відносин з часів натхненного періоду інституційного будівництва наприкінці 1940-х років». Разом із створенням СОТ були прийняті нові та посилені чинні на той час багатосторонні правила торгівлі товарами і послугами та захисту інтелектуальної власності.

Однак найбільш важливим досягненням Уругвайського раунду переговорів стало створення нової двоступеневої системи обов'язкового врегулювання спорів, передбаченої *Домовленістю про правила та процедури врегулювання спорів*, яку зазвичай називають *Домовленістю про врегулювання спорів (ДВС)*, що міститься в Додатку 2 до *Угоди про заснування СОТ*.

Домовленість про врегулювання суперечок покликана забезпечити дотримання і, за необхідності, примусове виконання членами СОТ їхніх зобов'язань за законодавством СОТ, зокрема зобов'язань за *Угодою ТРІПС*.

Фактично можливість забезпечення дотримання *Угоди ТРІПС* шляхом врегулювання спорів у рамках СОТ вважалася значним кроком вперед у міжнародно-правовому захисті інтелектуальної власності та важливою причиною включення *Угоди ТРІПС* до права СОТ.

Сучасна практика врегулювання спорів СОТ базується на системі врегулювання спорів *Генеральної угоди з тарифів і торгівлі 1947 року* («ГАТТ 1947»). Ця форма захисту еволюціонувала з кінця 1940-х до початку 1990-х років на шляху від системи, яка була переважно силовим засобом врегулювання спорів шляхом дипломатичних переговорів у вкрай поляризованому світі, до системи врегулювання спорів, що базується на правилах, схожих на судовий розгляд.

Система врегулювання спорів СОТ є наступною формою захисту

прав інтелектуальної власності у специфічній сфері – розв’язанні міжнародних торговельних спорів.

Як зазначено нижче, з січня 1995 року система врегулювання конфліктів СОТ широко використовується і результати її використання з точки зору кількості звітів про врегулювання суперечок є досить красномовними самі собою. А саме: як розвинені країни-члени, так і країни, що розвиваються, часто використовували систему врегулювання торговельних спорів для вирішення власних торговельних конфліктів, в тому числі спори, що виникали з доволі гострих аспектів внутрішньо-державного застосування окремих положень ТРПІС, зокрема у частині регламентації виробництва лікарських засобів та положень права інтелектуальної власності щодо нього.

Предметна компетенція системи врегулювання спорів СОТ також за своєю наддержавною та над урядовою природою має свої, не властиві іншим формам захисту прав інтелектуальної власності особливості. Так, зазначена система врегулювання спорів має доволі широкий перелік спорів, щодо яких можлива ця форма захисту, охоплює спори, що виникають за всіма угодами СОТ, окрім двох, що не включають положень про захист права інтелектуальної власності.

Основними цілями системи врегулювання конфліктів СОТ є забезпечення безпеки та передбачуваності багатосторонньої торговельної системи та оперативне врегулювання суперечок між членами СОТ. Вирішення спорів у СОТ має шість ключових особливостей, які на додаток до обов’язкової та виключної юрисдикції системи врегулювання спорів СОТ і процесу врегулювання спорів у СОТ, сприяють і пояснюють важливість та успішність врегулювання спорів у СОТ на сьогодні, про які йтиметься нижче.

Деякі з цих особливостей відрізняють систему врегулювання суперечок СОТ від інших міжнародних механізмів врегулювання суперечок. Ці особливості також можуть пояснити використання системи врегулювання спорів СОТ для вирішення спорів щодо ТРПІС.

По-перше, система врегулювання спорів СОТ є єдиною, всеосяжною та інтегрованою системою врегулювання спорів. Правила врегулювання конфліктів СОТ застосовуються до всіх спорів, що виникають в рамках охоплених угод. Стаття 64.1 *Угоди ТРПІС* прямо підтверджує, що ці Правила застосовуються до будь-якого спору із ТРПІС.

У принципі будь-яка дія або бездіяльність, що приписується члену СОТ, може бути заходом, що підлягає врегулюванню суперечок в рамках

СОТ. Зауважте, що заходи, які можуть бути предметом врегулювання суперечок у рамках СОТ, включають дії або поведінку приватних осіб, що приписуються члену СОТ; заходи, термін дії яких закінчився або які були скасовані під час розгляду і, таким чином, більше не діють; законодавство як таке (на відміну від фактичного застосування цього законодавства в конкретних випадках); неписані норми або правила членів СОТ, включаючи практику або політику, які не викладені в законі; а також заходи регіональних та місцевих органів влади.

Неурядові організації, галузеві асоціації, компанії або фізичні особи не мають права подавати скарги про прямий доступ до системи врегулювання спорів СОТ. Однак суперечки, в тому числі суперечки щодо ТРІПС, зазвичай передаються на розгляд СОТ за ініціативою компаній та галузевих асоціацій. Вони лобіюють інтереси своїх урядів для ініціювання процедури врегулювання суперечок у СОТ і, таким чином, мають «опосередкований доступ» до системи.

Однак деякі з цих охоплених угод, включаючи *Угоду ТРІПС*, передбачають окремі спеціальні та додаткові правила і процедури, «призначені для вирішення особливостей врегулювання спорів, пов'язаних із зобов'язаннями, що виникають за конкретною охопленою угодою».

Прикладом такого спеціального та диференційованого правила є виключення, як уже зазначалося вище, скарг про непорушення у спорах за ТРІПС (статті 64.2 та 3 *Угоди ТРІПС*).

По-друге, порядок врегулювання суперечок між членами-учасниками СОТ передбачає кілька методів врегулювання спорів між членами СОТ: консультації або переговори; рішення груп експертів та Апеляційного органу; арбітраж; добрі послуги, примирення та посередництво. З цих методів арбітраж та добрі послуги, примирення і посередництво відіграють лише незначну роль. У всіх суперечках в рамках СОТ, включаючи суперечки щодо ТРІПС, країни-члени можуть вдаватися до консультацій, а якщо вони були безуспішними, – то до судового розгляду.

По-третє, відповідно до статті 23 Правил врегулювання конфліктів СОТ, члени СОТ повинні вирішувати суперечки з іншими членами щодо дотримання зобов'язань в рамках СОТ за допомогою багатосторонніх процедур, а не шляхом односторонніх дій.

Так, занепокоєння щодо односторонніх дій, вжитих Сполученими Штатами наприкінці 1980-х та на початку 1990-х років, також у спорах щодо захисту прав інтелектуальної власності, було рушійною силою

переговорів Уругвайського раунду щодо врегулювання спорів, які врешті-решт призвели до укладення Правил врегулювання конфліктів СОТ.

По-четверте, система врегулювання суперечок СОТ надає перевагу членам СОТ вирішувати суперечки шляхом консультацій, що призводить до взаємоприйняттого рішення, а не шляхом винесення судового рішення. Іншими словами, Порядок врегулювання суперечок між членами-учасниками СОТ надає перевагу сторонам *не* звертатися до суду, а врегулювати спір мирним шляхом у позасудовому порядку. Так, велика кількість спорів за *ТРИПС* вирішується шляхом консультацій і не переходить до стадії судового розгляду в системі врегулювання спорів СОТ.

По-п'яте, система врегулювання суперечок СОТ слугує не лише для «збереження прав та обов'язків членів за відповідними угодами», але й для «роз'яснення існуючих положень цих угод». Обсяг і характер цього мандату на роз'яснення, однак, чітко обмежений. Групи експертів та Апеляційний орган не мають права розширювати або зменшувати права та обов'язки учасників за Правилами врегулювання конфліктів СОТ.

Для того, щоб групи експертів та Апеляційний орган за Правилами врегулювання конфліктів СОТ залишалися у межах своїх повноважень з роз'яснення існуючих положень і не вдавалися до так званого «судового активізму», важливо, аби вони правильно тлумачили та застосовували відповідні положення, тобто відповідно до звичаєвих правил тлумачення міжнародного права, кодифікованих у статтях 31 та 32 *Віденської конвенції про право міжнародних договорів*.

Таким чином, захист права інтелектуальної власності за Правилами врегулювання конфліктів СОТ, що викладені вище, не позбавлені недоліків, які притаманні всім інструментам наддержавного чи позасуверенного способу розв'язання конфліктів – відсутність механізму примусового виконання рішень, що постановлені за результатами розгляду та вирішення спорів.

Хоча порядок врегулювання спорів суб'єктів права інтелектуальної власності за Правилами врегулювання конфліктів СОТ отримав високу оцінку міжнародної спільноти за внесення більшої ясності та стабільності в міжнародний режим врегулювання спорів у сфері інтелектуальної власності, ефективність цього підходу ще викликає певні заперечення.

Критики відзначають процедурні затримки, слабкі механізми

правозастосування та політизацію рішень як вади, що послаблюють його ефективність. Аналогічно використання торговельних санкцій як заходу примусу вважається контрпродуктивним, оскільки це винагороджує сильніші економіки, а не компенсує втрати меншим державам. Тож стає зрозумілим, що порядок врегулювання спорів суб'єктів права інтелектуальної власності згідно з Правилами врегулювання конфліктів СОТ все ще потребує постійного подальшого розвитку та реформування, щоб усунути ці недоліки та адаптуватися до нових тенденцій міжнародної торгівлі та технологічного прогресу.

Відповідно з урахуванням зазначеного доцільно звернути увагу на такий підвід диспозитивної міжнародно-правової форми подолання суперечок у сфері права інтелектуальної власності, як процедури подолання конфліктів суб'єктів права інтелектуальної власності, що розроблені та застосовуються ВОІВ.

Центр ВОІВ з Арбітражу та посередництва є нейтральним міжнародним некомерційним міжнародним органом із врегулювання спорів, що пропонує ефективні з погляду витрат часу та коштів різноманітні варіанти альтернативного врегулювання спорів. Послуги ВОІВ у сфері **посередництва, арбітражу, прискореного арбітражу та винесення експертного висновку** дають змогу приватним особам ефективно розв'язувати свої внутрішні або транскордонні спори, що стосуються інтелектуальної власності і технології, у позасудовому порядку. ВОІВ також є світовим лідером у наданні послуг з вирішення спорів щодо доменних імен за розробленою ВОІВ Єдиною політикою з розгляду спорів у сфері доменних імен.

Процедура альтернативного врегулювання спорів ВОІВ є спеціалізованою, гнучкою та конфіденційною. В її основі лежить принцип консенсусу, тому вона часто є менш змагальною і дає змогу сторонам розпочинати, продовжувати або покращувати вигідні ділові відносини одна з одною. При правильному веденні процедура альтернативного врегулювання спорів може заощадити час і гроші.

До механізмів альтернативного врегулювання спорів ВОІВ вдавалися великі компанії, малі та середні підприємства і стартапи в різних галузях і секторах, діячі культури та винахідники, науково-дослідні центри, університети, виробники та товариства зі збору авторських відрахувань.

Процедура альтернативного врегулювання спорів ВОІВ у порядку медіації мають ряд переваг для вирішення спорів у сфері інтелектуальної власності. Зокрема, медіація є привабливим варіантом для сторін, які

надають перевагу збереженню або зміцненню своїх відносин, прагнуть зберегти контроль над процесом врегулювання спору, цінують конфіденційність або бажають досягти швидкого врегулювання без шкоди для своєї репутації.

Сторони договорів або відносин, пов'язаних з використанням інтелектуальної власності, часто поділяють ці цілі, коли виникає спір. Поширеними прикладами таких договорів є патенти, ліцензії на ноу-хау та торгові марки, франшизи, комп'ютерні контракти, мультимедійні контракти, дистриб'юторські контракти, спільні підприємства, контракти на проведення досліджень і розробок, трудові контракти, пов'язані з технологіями, злиття та поглинання, в яких важливого значення набувають активи інтелектуальної власності, спортивні маркетингові угоди, а також видавничі, музичні та кіно-контракти.

Медіація – це неформальний і гнучкий процес, який знаходиться в руках сторін і медіатора. Стаття 10 Медіаційного регламенту ВОІВ передбачає: «Медіація проводиться у спосіб, узгоджений сторонами. Якщо сторони не досягли такої домовленості, медіатор, відповідно до цього Регламенту, визначає спосіб проведення медіації у тій мірі, в якій сторони не досягли такої домовленості».

В умовах зростаючої складності, спеціалізації та швидкої еволюції технологічних, ділових і правових умов Центр ВОІВ з арбітражу та посередництва надає послуги з альтернативного врегулювання спорів ВОІВ, спрямовані на сприяння на некомерційній основі ефективному з точки зору витрат часу та коштів врегулюванню спорів, що відповідає конкретним потребам та інтересам сторін.

Правила ВОІВ з медіації, прискореного арбітражу та винесення експертних рішень підходять для всіх комерційних спорів і додатково містять положення, що стосуються специфічних потреб у спорах з питань інтелектуальної власності, а саме положення про конфіденційність, докази, експерименти, відвідування об'єктів, узгоджені зразки та моделі, а також комерційну таємницю. Крім того, Прискорений арбітраж ВОІВ передбачає скорочені строки та структуру зборів у справах, які є менш складними та невеликими за вартістю спору.

Медіація ВОІВ розпочинається шляхом подання стороною письмового Запиту на медіацію до Центру ВОІВ. Необхідно зазначити, що приведений у Додатку бланк Запиту є універсальним процедурним документом, за допомогою якого порушується діяльність з врегулювання суперечок у ВОІВ. Особливість саме цього порядку захисту права інтелектуальної

власності полягає у можливості отримати засоби захисту в умовах спору у двох основних випадках: якщо між сторонами **існує** угода про медіацію (стаття 3 Правил медіації VOiB); якщо між сторонами **немає** угоди про медіацію (стаття 4 Правил медіації VOiB).

Центр VOiB рекомендує, за потреби, подавати Запит про медіацію електронною поштою. Запит про медіацію також слід надіслати іншій стороні (Правила VOiB щодо медіації, статті 3 або 4).

Крім того, Запит про медіацію можна подати онлайн, використовуючи форми Порталу інтелектуальної власності VOiB. Після подання копія Запиту про медіацію буде надіслана іншій стороні.

Після отримання Запиту про медіацію Центр VOiB письмово інформує сторони про отримання ним такого Запиту та про дату початку медіації (Правила VOiB щодо медіації, стаття 6).

Центр VOiB з арбітражу та посередництва надає послуги з посередництва, арбітражу та експертних рішень відповідно до Правил VOiB щодо посередництва, арбітражу, прискореного арбітражу та експертних рішень («Правила VOiB»), а також пов'язані з ними послуги з альтернативного вирішення спорів (АРС) на некомерційній основі.

Центр VOiB збирає, обробляє, передає та зберігає персональні дані посередників, арбітрів, експертів, сторін, їхніх уповноважених представників, свідків фактів та експертів, а також інших осіб, яких можна ідентифікувати або яких можна ідентифікувати в будь-якій інформації, поданій до Центру VOiB у контексті процедур АВС VOiB («учасники процедур АВС VOiB»), виключно з метою адміністрування проваджень згідно з Правилами VOiB – як під час їх розгляду, так і після їх завершення, відповідно до його мандату. Персональні дані, оброблені Центром VOiB, не будуть використовуватися для будь-яких цілей поза межами мандату Центру VOiB без вашої згоди.

Ведення процедур альтернативного вирішення спорів VOiB вимагає обробки персональних даних, що стосуються учасників процедур альтернативного вирішення спорів VOiB. Центр VOiB може отримувати такі персональні дані про учасників процедур альтернативного вирішення спорів VOiB: імена та контактні дані, фінансова інформація (включаючи банківські реквізити), інші персональні дані, надані до Центру VOiB у зв'язку з процедурами альтернативного вирішення спорів VOiB учасниками процедур альтернативного вирішення спорів VOiB або доступні із загальнодоступних ресурсів.

Персональні дані, що обробляються Центром VOiB, опрацьовуються

відповідно до найкращих міжнародних практик, включаючи Принципи захисту персональних даних та конфіденційності, прийняті Комітетом високого рівня Організації Об'єднаних Націй з питань управління на його 36-му засіданні в жовтні 2018 року.

Обробка персональних даних, зібраних Центром ВОІВ, обмежується тим, що необхідно для проведення процедур альтернативного вирішення спорів ВОІВ згідно з Правилами ВОІВ, з урахуванням відповідних прав та інтересів. Персональні дані обробляються відповідно до вимог конфіденційності, викладених у Правилах ВОІВ.

Центр ВОІВ вживає відповідних фізичних та технічних заходів як для електронних, так і для паперових даних для захисту безпеки персональних даних, зокрема від несанкціонованого або випадкового доступу, пошкодження або втрати. ВОІВ гарантує, що її постачальники ІТ-послуг забезпечують належний захист персональних даних, що їм передаються.

Центр ВОІВ забезпечує політику прозорості щодо обробки персональних даних (за потреби). Учасники процедур альтернативного вирішення спорів ВОІВ можуть мати доступ до персональних даних, що обробляються Центром ВОІВ, і їм може бути надана можливість виправити їх, заперечити проти їх обробки або вимагати їх видалення, якщо це не перешкоджає досягненню мети, для якої обробляються персональні дані.

Конкретні сфери операцій з інтелектуальною власністю можуть отримати вигоду від цілеспрямованої адаптації до стандартної системи альтернативного врегулювання спорів ВОІВ, наприклад, щодо правил, зборів та застережень. Такі адаптації сприяють підвищенню ефективності процесів альтернативного врегулювання спорів ВОІВ, які відображають правові та ділові стандарти і потреби у відповідній сфері. Центр ВОІВ, спираючись на свій досвід роботи за Правилами ВОІВ, а також на ініційовану ВОІВ Єдину політику вирішення спорів щодо доменних імен Uniform Domain Name Dispute Resolution Policy (UDRP) та пов'язані з нею політики, зосереджує значні ресурси на розробці та впровадженні таких адаптованих процедур альтернативного врегулювання спорів ВОІВ.

Задля ілюстрації вирішення спорів щодо доменних імен, що зазначена вище, доцільно навести приклад оформлення звернення до альтернативного врегулювання спорів ВОІВ у випадку виникнення спору про доменне ім'я у домені .UA:

Як вбачається з викладеного, Центр альтернативного врегулювання спорів БОІВ співпрацює з власниками та користувачами інтелектуальної власності, їхніми представниками, організаціями, що представляють їх інтереси, а також з міжнародними організаціями, що займаються окремими аспектами захисту прав інтелектуальної власності.

Внаслідок динаміки розвитку правовідносин інтелектуальної власності, як окреслено вище на прикладі позасудових диспозитивних форм розв'язання спорів суб'єктів прав інтелектуальної власності, постає необхідність у прискореному процесі вирішення спорів, які можуть виникати щодо об'єктів права інтелектуальної власності. У такому разі доцільно використовувати альтернативні способи вирішення спорів. Найбільш слушним і доступним способом захисту є **медіація**. Ця відносно нова процесуальна інституція стала предметом наукового дослідження різних галузей права.

Притика Ю. Д. вказує на загальність змісту медіації як переговорної процедури між двома конфліктуючими сторонами за участю посередника. Кройтор В. А. визначає, що варто виокремлювати медіацію у сфері права інтелектуальної власності. Стефанишин Н. М. також доходить висновку, що застосування медіації для вирішення спорів у сфері інтелектуальної власності є не лише можливим, але й необхідним позасудовим способом.

Враховуючи практичну проблематику та наукові розвідки у сфері медіації права інтелектуальної власності, доцільним є продовження наукового пошуку щодо виявлення особливостей медіаційної процедури у сфері права інтелектуальної власності.

В Україні найбільш популярними альтернативними способами вирішення спорів є переговори, медіація (посередництво) та третейський суд, що є ефективними альтернативами офіційному правосуддю. Серед них медіація займає особливе місце як позасудова, добровільна, конфіденційна та структурована процедура. Вона дозволяє сторонам конфлікту за допомогою медіатора (медіаторів) вирішити або запобігти виникненню спору шляхом переговорів, як зазначено в п. 4 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про медіацію». Це законодавче визначення підкреслює складність медіації як правового феномена. **Медіація** є неюрисдикційною формою врегулювання конфліктів, оскільки медіатор не має повноважень приймати обов'язкові для сторін рішення. Основна мета медіації – створити умови для продуктивних переговорів, у яких сторони самотійно досягають прийнятних для них рішень. Такий підхід дозволяє гнучко і конфіденційно вирішувати конфлікти, що особливо

важливо у випадках, пов'язаних з комерційними таємницями чи іншими конфіденційними аспектами.

Медіація також сприяє збереженню добрих відносин між сторонами, що може бути ключовим фактором у бізнес-спорах або конфліктах між партнерами, які мають тривалі комерційні взаємини. Крім того, медіація дозволяє уникнути затяжних судових процесів і зменшити фінансові витрати, пов'язані з ними. У сфері інтелектуальної власності медіація набуває все більшої актуальності, оскільки тут важлива оперативність у вирішенні конфліктів для збереження конкурентних переваг. Конфіденційність, що забезпечується під час медіації, також є значним плюсом, оскільки дозволяє зберегти комерційну таємницю і уникнути публічного розголосу конфлікту. Отже, медіація є важливим інструментом у сучасному правозастосуванні, бо забезпечує ефективний та гуманний підхід до вирішення конфліктів. Вона доповнює судову систему, надаючи сторонам альтернативу, яка сприяє збереженню відносин, зменшенню витрат і забезпеченню конфіденційності.

Медіація є важливим механізмом вирішення конфліктів, що ґрунтується на принципах переговорів і співпраці. Процес передбачає залучення незалежного, нейтрального медіатора, який допомагає сторонам вирішити складні конфліктні ситуації. Основною метою медіації є допомога сторонам у знаходженні взаємовигідного рішення, яке задовольняє обидві сторони без необхідності судового втручання. Цей підхід дозволяє сторонам контролювати як процес, так і результат врегулювання спору, що є особливо важливим у ситуаціях, коли необхідно підтримувати довгострокові ділові стосунки. Медіатор забезпечує комунікацію між сторонами, дозволяючи кожній висловити свої інтереси та зрозуміти позицію іншої сторони. Це допомагає досягти більш креативних і стійких рішень, які враховують інтереси обох сторін.

Медіація є важливим інструментом для врегулювання спорів у різних сферах, включаючи випадки, пов'язані з порушенням авторських прав через камкординг та кардшейрінг. Ці форми цифрового піратства нерідко призводять до складних правових спорів, зокрема через незаконне використання аудіовізуальних творів та доступ до платного контенту в обхід технічних засобів захисту. Медіація у таких випадках дозволяє сторонам не лише швидко вирішити конфлікт без залучення судових органів, але й зберегти конфіденційність та бізнес-відносини, що особливо важливо у цифровій сфері, де будь-який публічний розголос

може негативно позначитися на репутації компаній або фізичних осіб.

Ефективність медіації у сфері інтелектуальної власності підтверджена практикою ВОІВ. Наприклад, у випадку, коли американський виробник автокомпонентів і його європейський конкурент скористалися медіаційними послугами ВОІВ для врегулювання патентного спору, медіація допомогла досягти згоди щодо умов роялті. Це своєю чергою сприяло успішному продовженню діяльності обох компаній. Цей приклад є наочним доказом того, як медіація може ефективно вирішувати складні питання у сфері патентних прав, сприяючи збереженню бізнес-відносин і конкурентоспроможності сторін. Подібні приклади демонструють, що медіація є дієвим інструментом у вирішенні конфліктів у сфері інтелектуальної власності, надаючи можливість сторонам досягти взаємовигідних рішень без необхідності звертатися до суду.

Іншим прикладом успішної медіації у сфері інтелектуальної власності є спір у авіаційній промисловості. Європейська авіакомпанія уклала угоду з американським розробником програмного забезпечення для створення міжнародної системи управління продажами квитків. Угода про надання професійних послуг, що передбачала можливість медіації та прискореного арбітражу через ВОІВ, детально описувала проєкт. Після виплати мільйонів доларів авіакомпанія розірвала угоду, однак розробник програмного забезпечення вимагав повернення продукту, стверджуючи, що права авіакомпанії більше не є чинними. У свою чергу авіакомпанія вважала, що має право на використання продукту. Завдяки медіації сторони уклали нову ліцензійну угоду, яка регулювала їхні взаємини, зокрема фінансові аспекти, включаючи умови оплати та роялті. Цей випадок демонструє, як медіація може бути ефективним інструментом для вирішення складних інтелектуально-власницьких суперечок у високотехнологічних галузях, таких як авіаційна промисловість. Він підкреслює важливість медіації у вирішенні спорів, пов'язаних з використанням програмного забезпечення та порушенням прав інтелектуальної власності.

У цьому випадку медіація дозволила сторонам досягти компромісу, враховуючи їх технічні та комерційні інтереси. Замість тривалих і дорогих судових процесів сторони обрали медіацію для швидкого та ефективного вирішення спору. Таким чином, цей приклад підкреслює потенціал медіації як засобу вирішення спорів у сфері інтелектуальної власності, що сприяє ефективному врегулюванню конфліктів і забезпечує стабільність у бізнес-відносинах.

Розгляд конфлікту між компанією, що спеціалізується на органічних продуктах харчування, та дистриб'ютором здорових харчових товарів є чудовим прикладом того, як медіація в галузі інтелектуальної власності може допомогти досягти взаємовигідних рішень у суперечках щодо торговельних марок. Конфлікт виник через претензії на права інтелектуальної власності, зокрема на торговельну марку, яку обидві сторони вважали важливою для своєї діяльності та корпоративної ідентичності. Обидві компанії звернулися до медіації для врегулювання конфлікту. І цей процес виявився успішним. Медіація дозволила сторонам зустрітися віртуально через платформу Zoom, що дозволило подолати географічні обмеження, які виникають у транскордонних спорах. Приватні сесії з медіатором сприяли відвертим розмовам та переосмисленню позицій сторін, що дозволило знайти взаємовигідне рішення. Цей випадок демонструє переваги медіації у спорах щодо інтелектуальної власності, забезпечуючи не тільки конфіденційність і неупередженість, а й сприяючи збереженню ділових відносин між сторонами та уникненню репутаційних втрат, що є критично важливим у бізнес-середовищі.

Отже, можна зробити висновок, що законодавець повинен приділяти більше уваги охороні прав інтелектуальної власності. Це включає впровадження кращих практик інших країн і вдосконалення національного законодавства для створення ефективних механізмів захисту прав. Крім того, слід зосередити увагу на підвищенні правової свідомості суспільства, щоб сприяти кращому розумінню важливості інтелектуальної власності для розвитку інновацій та економіки в цілому. Важливо також розвивати міжнародне співробітництво для забезпечення глобального захисту прав інтелектуальної власності, що включає обмін досвідом, розробку спільних стандартів і механізмів, а також спільне реагування на виклики та загрози в цій сфері. Лише через комплексний підхід і міжнародну співпрацю можна забезпечити ефективний захист прав інтелектуальної власності, що сприятиме інноваційному розвитку та стабільності національної економіки.

Доцільним виглядає також порівняння медіації, як одного з найбільш ефективних інструментів альтернативного вирішення конфліктів, особливо у сфері інтелектуальної власності з іншими інструментами позасудової диспозитивної форми вирішення спорів суб'єктів права інтелектуальної власності.

Її ефективність у порівнянні з іншими способами вирішення спорів,

такими як судовий розгляд, арбітраж і переговори, ґрунтується на її здатності швидко, гнучко та конфіденційно забезпечувати досягнення взаємовигідних рішень.

Судовий розгляд, незважаючи на свою традиційність та загальновизнаність, має ряд недоліків. Він часто пов'язаний зі значними фінансовими витратами, повільним процесом і жорсткими процедурними рамками. Тривалість судових процесів може тривати роками, що особливо небажано в динамічній сфері цифрової економіки та інтелектуальної власності, де швидке вирішення конфлікту є ключовим для збереження конкурентних переваг. Крім того, рішення суду є публічними, що може негативно вплинути на репутацію сторін, особливо у випадках комерційних спорів або порушень авторських прав. На противагу цьому медіація забезпечує конфіденційність процесу, дозволяючи сторонам вирішувати спір без ризику розголосу комерційних або бізнес-таємниць.

Арбітраж, як ще один інструмент альтернативного вирішення конфліктів, має переваги над судовими розглядами в плані швидкості та певної гнучкості, але також поступається медіації в ряді аспектів. Хоча арбітраж часто є менш витратним та швидшим за судові процеси, він все ще зберігає більш формальний характер, тоді як медіація є менш обтяжливою і пропонує більшу свободу у виборі підходів до вирішення спору. У арбітражі рішення приймає арбітр, і воно є обов'язковим для виконання сторонами, тоді як у медіації сторони самі контролюють результат, а медіатор лише допомагає досягти взаємопогодженого рішення. Це робить медіацію більш гнучким і ефективним засобом, оскільки вона дає можливість сторонам враховувати інтереси одна одної і зосередитися на довгостроковій співпраці. Що стосується переговорів, вони можуть бути ефективними у простих конфліктах, однак у складних або конфліктних ситуаціях переговори часто зазнають невдач через емоційний тиск або асиметрію між сторонами. Медіація у таких випадках виступає більш структурованим і справедливим процесом, оскільки передбачає участь нейтрального медіатора, який допомагає сторонам підтримувати баланс інтересів і створює умови для конструктивного діалогу. Медіація сприяє пошуку творчих та стійких рішень, які задовольняють інтереси обох сторін, тоді як переговори часто обмежуються протистоянням позицій.

Особливе значення медіація набуває у сфері інтелектуальної власності, де оперативність та конфіденційність мають вирішальне значення. Багато конфліктів у цій сфері пов'язані з комерційними

секретами, патентами або авторськими правами, і їх розголошення під час судових або арбітражних процесів може призвести до втрати конкурентних переваг. Медіація забезпечує збереження конфіденційності, дозволяючи сторонам уникнути публічного розголосу, що є важливим для захисту інновацій та бізнес-інтересів. Крім того, однією з ключових переваг медіації є можливість збереження та навіть покращення ділових відносин між сторонами. У традиційних судових процесах або арбітражі конфлікт часто веде до повного руйнування взаємин, оскільки сторони опиняються в позиції суперників. У медіації ж учасники конфлікту можуть співпрацювати у пошуках спільного рішення, що сприяє підтримці або відновленню ділової співпраці після врегулювання спору. Це особливо важливо у випадках, коли сторони мають тривалі бізнес-відносини або планують продовжувати співпрацю в майбутньому.

Отже, з урахуванням цих факторів медіація на рівні суверенного законодавства демонструє значну перевагу над іншими способами вирішення конфліктів, особливо у сфері інтелектуальної власності та бізнесу. Вона поєднує в собі гнучкість, оперативність, конфіденційність та орієнтацію на взаємопогоджене вирішення, що дозволяє уникнути тривалих і витратних судових процесів, одночасно зберігаючи ділові відносини між сторонами.

4.4. Судова форма захисту прав та законних інтересів суб'єктів права інтелектуальної власності

Захист права інтелектуальної власності, як згадувалося раніше, здійснюється у кількох формах, більшість з яких розглянута вище. Тепер наша увага буде спрямована на найбільш традиційну форму захисту, хоча не позбавлену низки недоліків, як вже зазначених, так й таких, що будуть розглянуті нижче – судовий порядок захисту прав та законних інтересів суб'єктів прав інтелектуальної власності.

Згідно зі ст. 124 Конституції України правосуддя в Україні здійснюється виключно судами, юрисдикція яких поширюється на всі правовідносини у країні. Що означає ця бланкетна норма у розумінні захисту суб'єктів права інтелектуальної власності у сучасних умовах? Ми залишаємо за межами цієї роботи етапи формування судової системи, позитивні надбання та недопрацювання у русі зазначеної реформи. Нашим завданням на цьому етапі є розкриття чинного стану судової

форми захисту прав та законних інтересів суб'єктів прав інтелектуальної власності.

Судовий захист надається судами загальної юрисдикції у рамках цивільного, кримінального, адміністративного або господарського провадження. Згідно зі статтею 16 Цивільного кодексу України кожен громадянин має право на захист своїх прав та інтересів у суді. Цивільно-правовими засобами захисту прав інтелектуальної власності є визнання порушеного права і його відновлення, відшкодування моральної та матеріальної шкоди, стягнення доходів і виплата компенсацій. Розмір компенсації визначається, відповідно до законодавства, з урахуванням вини особи та обставин, що мають значення. У разі вирішення подібних конфліктів важливо мати на увазі, що компенсація має бути виплачена у випадку підтвердження порушення майнових прав суб'єкта інтелектуальної власності, а не на основі визначення розміру завданих збитків. Отже, для задоволення вимоги про виплату компенсації достатньо наявності доказів вчинення особою дій, які визнаються порушенням права інтелектуальної власності. Такого висновку дійшов Верховний Суд у постанові від 04.03.2020 у справі № 520/15449/16.

Запорізький апеляційний суд у постанові від 28.02.2023 у справі № 333/6769/20 зазначив: «Для встановлення адекватної компенсації за порушення майнових прав суд повинен провести дослідження таких факторів: наявність порушення прав та його характеристики; об'єктивні критерії, що вказують на приблизний розмір завданої шкоди через кожне неправомірне використання об'єкта авторського права або суміжного права; кількість та тривалість порушень (одноразові або повторювані випадки використання об'єкта); прибуток, отриманий від порушення; кількість осіб, чиї права були порушені; наміри підзахисного; можливість відновлення попереднього стану та необхідні зусилля для цього тощо».

Одним із найважливіших питань у захисті прав інтелектуальної власності є те, що збір доказів для підтвердження факту порушення може бути надто складним. Необхідно мати достатньо переконливу доказову базу, щоб переконати суд у факті порушення права на інтелектуальну власність. Наприклад, у справі № 333/6769/20, яка була розглянута Комунарським районним судом м. Запоріжжя 14 листопада 2022 року, позивачу було відмовлено у задоволенні його позову. Позивач заявив про те, що відповідач незаконно використовував його авторські твори, які були частиною збірки творів «Концептуальна колекція декоративних нагрудних металевих значків та прикрас з елементами української

символіки «Сучасний український значок», публікуючи їх на інтернет-ресурсах як товари для продажу. Однак суд відмовив у задоволенні позову, оскільки позивач не надав достатніх доказів, які б підтверджували ідентичність використаних відповідачем зображень із збірки позивача, що містили прапор України, прапор УПА та українське серце, з тими, що містяться у збірці позивача. Тому суд вважає твердження позивача про порушення його авторських прав непідтвердженими та необґрунтованими.

Розгляд і вирішення спорів, що виникають у галузі інтелектуальної власності, часто потребують спеціалізованих знань і навичок, які не завжди є у суддів, через це значна кількість прийнятих рішень переглядається вищими інстанціями. У випадках, коли виникають суперечки з приводу прав інтелектуальної власності, суддям доводиться проводити не тільки правовий аналіз (наприклад, визначати наявність порушення права, розмір заподіяної шкоди тощо), а й вивчати технічні деталі, що належать до предмета спору (такі як, наприклад, порівняння схожих позначень, перевірка використання всіх елементів патентованого винаходу або промислового зразка та ін.). У таких випадках важливу роль відіграє судова експертиза об'єктів інтелектуальної власності, яка допомагає вирішити технічні питання, пов'язані зі спором.

Судова експертиза інтелектуальної власності – це певна діяльність, що має на меті отримання об'єктивних і обґрунтованих висновків про захист прав на об'єкти інтелектуальної власності у судовому процесі. Судові експерти, маючи спеціальні знання в галузі авторського права, права на знаки для товарів і послуг, права промислової власності й економіки інтелектуальної власності, досліджують фактичні дані й обставини справи, що стосуються створення, використання, вартості та збитків, пов'язаних з об'єктами інтелектуальної власності. Вони надають судові об'єктивні висновки, що допомагають у досудовому розслідуванні та судовому провадженні.

Судова експертиза відіграє важливу роль у кінцевому рішенні суду й ухилення однієї із сторін судового процесу від цієї перевірки може нести для неї негативні наслідки. Наприклад, у постанові Львівського апеляційного суду від 11.10.2021 у справі № 464/2495/19 суд зазначив: «Якщо учасник справи ухиляється від надання необхідних матеріалів або від участі в експертизі, яка є необхідною для з'ясування питання, що становить предмет справи, суд може визнати цей факт або відмовити у визнанні, залежно від того, хто з учасників справи ухиляється та

наскільки важлива для них експертиза».

Водночас із викладеною особливістю застосування спеціальних експертних знань, як складової частини судової форми захисту у національній традиції судочинства у справах захисту прав суб'єктів правовідносин інтелектуальної власності судами Європейського співтовариства, існують значні відмінності.

Так, у 2013 році нідерландське телешоу Undercover транслювало епізод, який описує таємне розслідування торгівлі контрафактною продукцією. Телевізійний епізод показує двох людей, які продають підроблені товари таємним співробітникам шоу в двох різних ситуаціях.

За результатами шоу було відкрито кримінальне провадження за фактом збуту контрафактної продукції. Слідчі провели обшуки в будинках двох підозрюваних, а також на складі, де зберігалася контрафактна продукція. Під час обшуків виявлено та вилучено значні обсяги підробленого дизайнерського одягу, сигарет, обмежених у цивільному обігу речовин.

Двоє обвинувачених були притягнуті до кримінальної відповідальності та засуджені за порушення торговельної марки відповідно до статті 337(3) Кримінального кодексу Нідерландів за зберігання наркотичних речовин згідно із Законом про опіум Нідерландів та відмивання грошей згідно зі статтею 420b Кримінального кодексу Нідерландів.

Судом першої інстанції засуджено двох осіб з Аалтена до 15 місяців позбавлення волі, з яких 5 місяців умовно, та штрафу в розмірі 10 000 євро (головний злочинець) та громадських робіт на 240 годин і штрафу в розмірі 5 000 євро (співучасник) за комерційну торгівлю підробленим дизайнерським одягом.

Засуджені оскаржили рішення першої інстанції, посилаючись на те, що суд не встановив, що товар є контрафактним. Суд не вимагав незалежного експертного висновку щодо продукції. Потерпілі відібрали декілька зразків вилученого товару та надали суду оцінку, яку обвинувачений вважає недостатньою. Суд також не встановив, що існувала значна кількість продуктів, маючи на увазі, що операція була здійснена у значних комерційних масштабах.

Суд апеляційної інстанції встановив, що було достатньо кадрів з телешоу «Під прикриттям», щоб встановити, що двоє обвинувачених займалися незаконним бізнесом із продажу контрафактних товарів. Ці відеозаписи, а також обшуки будинків і складських приміщень

фігурантів і вилучення великої кількості речей свідчать про ознаки злочину, передбаченого статтею 337 Кримінального кодексу.

Крім того, комерційний аспект продажів продемонстрував той факт, що одну площу складу було переобладнано під магазин. Крім того, відповідачі розмістили рекламу на www.Martkplaats.nl, голландська платформа для продажу речей, що пропонує на продаж дизайнерський одяг та взуття.

Суд також не погодився з твердженням обвинуваченого про необхідність проведення експертизи, яка б з'ясувала, що товар, вилучений зі складу, є контрафактним. Товар оцінювали троє потерпілих.

Постраждалі сторони стверджували, що продукція продавалась і зберігалася без їхнього дозволу. Суд ухвалив за оцінкою цього твердження потерпілих, що немає підстав вважати, що потерпілі сторони не мали знань для оцінки автентичності товарів, а отже, **немає необхідності залучати додаткового експерта для їх оцінки.**

Давайте порівняємо таке твердження Нідерландського суду, який залишає на совісті позивачів експертизу контрафактного походження речей, що були вилучені у торговців, та екстраполюємо на наші традиції судового захисту права інтелектуальної власності.

Крім того, суд зазначив, що обвинувачений у телешоу «Undercover» зізнався у продажу контрафакту з Китаю. Це було достатнім, щоб встановити, що пропонуваний до продажу товар є контрафактним.

Водночас іншим чином судами Нідерландів вирішувалися аспекти позовних вимог про відшкодування збитків. Під час судового розгляду одна потерпіла сторона подала позов про відшкодування збитків на суму 11 915 євро, плюс встановлені законом відсотки. Однак суд визнав позов потерпілої сторони неприйнятним і направив його до цивільного суду.

Суд зазначив, що вимога про відшкодування збитків у цій справі є дуже складною, і суд повинен буде додатково оцінити окремі елементи контрафактного правопорушення, однак вже у приватно-правовій сфері.

Одними з таких питань були: як оцінити контрафактні товари, які не були випущені на ринок? чи буде також цільовий споживач, який купує контрафактний одяг – за відсутності його – купувати дорогий оригінальний дизайнерський одяг?

Суд вирішив, що відповіді на ці запитання створять надмірне навантаження на кримінальну справу; тому цивільний позов має розглядатися в порядку іншого провадження цивільним судом.

Можемо констатувати, що у цій кримінальній справі суд розглянув

два принципових питання. По-перше, суд відхилив позов про те, що експертиза потерпілих сторін була недостатньою. Суд констатував, що знання потерпілих щодо виявлення контрафактних товарів є достатніми, а залучення незалежного експерта є непотрібним. По-друге, суд зазначив, що для того, щоб оцінити збитки у справах інтелектуальної власності, необхідно оцінити, чи дійсно товари були розміщені на ринку та чи споживачі, які купують підроблені товари, також придбають оригінальні товари. І така оцінка, на думку нідерландських суддів, виходить за межі кримінальної справи.

Між тим судова форма захисту прав та законних інтересів суб'єктів права інтелектуальної власності у кримінальному процесі України також наділена низкою особливостей, що ставали предметом наукових досліджень ряду вчених в Україні.

Так, Коротюк О. В. у своїй монографії здійснила комплексне дослідження кримінально-правової охорони об'єктів права інтелектуальної власності та проаналізувала статистичні дані за 2001-2019 роки щодо зареєстрованих кримінальних проваджень за фактами вчинення кримінальних правопорушень, що посягають на об'єкти права інтелектуальної власності.

Також авторкою було узагальнено судову практику, а саме 56 вироків, що стосуються притягнення до кримінальної відповідальності за посягання на об'єкти права інтелектуальної власності за період від 2010 до 2017 року. Аналіз судової практики було проведено з огляду на фактичні обставини справи, обвинувачення та кваліфікацію.

Проаналізувавши матеріали судової статистики, науковець дійшла висновку, що офіційна судова статистика щодо кримінальних правопорушень проти інтелектуальної власності є заниженою і показує надзвичайно низьку кількість осіб, що були притягнуті до кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти інтелектуальної власності. Проте низькі показники, на думку авторки, не свідчать про відсутність розповсюдженості цих кримінальних правопорушень, а про високий рівень латентності до цих суспільно небезпечних посягань.

Фактично за даними судової статистики у порядку кримінально-процесуальної форми здійснення правосуддя було постановлено 300 вироків за статтями Кримінального кодексу України про кримінальні правопорушення проти інтелектуальної власності: 106 – за статтею 176; 2 – за статтею 177; 178 – за статтею 229; 14 – за статтею 231, за якими було засуджено: за ст. 176 – 97 осіб, за ст. 177 – 2 особи, за ст. 229 –

42 особи, за ст. 231– 6 осіб.

З певною обережністю можемо стверджувати, що найбільш значною особливістю, що характеризує відмінності у підходах чи, скоріше, началах кримінально-правового захисту права інтелектуальної власності у судовому порядку на прикладах Нідерландів та України, є той факт, що при здійсненні правосуддя в Україні по справах про притягнення до відповідальності осіб, що вчинили злочини проти інтелектуальної власності, є обов'язкове визначення та встановлення шкоди, що вже понесли правовласники.

Прикладом є вирок Києво-Святошинського районного суду Київської області у справі № 369/14787/20, де суд встановив, що обвинувачений, використовуючи своє службове становище, досвід та навички у телекомунікаційній сфері, маючи необхідне обладнання та телекомунікаційні системи, та не маючи відповідного дозволу правовласників, вчинив кримінальне правопорушення, передбачене ч. 3 ст.176 КК України, а саме: незаконне розповсюдження програм мовлення, вчинене службовою особою з використанням службового становища, що завдало матеріальної шкоди у великому розмірі, – 186 180,00 гривень, а в цілому на загальну суму 296 580 гривень. Будучи особою, що наділена адміністративно-господарськими та організаційно-розпорядчими функціями, працюючи на посаді генерального директора ДП «ТРК «Регіон» ТОВ «ІМА», на початку 2019 року (точної дати та часу під час досудового розслідування не встановлено) Особа_5, діючи умисно, вчинив дії, спрямовані на порушення суміжних прав ТОВ «СТАРЛАЙТ ДІДЖИТАЛ» шляхом незаконного розповсюдження програм мовлення «СТБ», «Новий канал», «ICTV», «ОЦЕ», «М1», «М2», та ТОВ «1+1 Інтернет», шляхом незаконного розповсюдження програм мовлення «1+1», «2+2», «ТЕТ» «ПлюсПлюс», «УНІАН» та «Бігуді», за допомогою телекомунікаційної мережі, з використанням свого досвіду та навичок у телекомунікаційній сфері.

У 6 проаналізованих вироків за ч. 3 ст. 176 КК України дії кваліфіковано як незаконне розповсюдження програм мовлення, що завдало матеріальної шкоди в особливо великому розмірі. У примітці до ст. 176 КК України зазначено, що матеріальна шкода вважається завданою в особливо великому розмірі – якщо її розмір у тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Зокрема, у вирокі Верховинського районного суду Івано-Франківської області у справі № 344/13644/21 судом встановлено, що внаслідок вчинення кримінального

правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 176 Кримінального кодексу України потерпілому було завдано матеріальної шкоди на загальну суму 11 819 914, 5 гривень, яка у тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, що є особливо великим розміром.

З наведених прикладів, стверджують вчені-криміналісти, спостерігається єдність судів у підходах до кваліфікації сум заподіяної матеріальної шкоди та тлумачення сутності диспозиції ст. 176 КК України. Наведена кваліфікація з огляду на встановлені судом обставини справи у кожній конкретній проаналізованій справі є правильною.

Не заперечуючи, по суті, завдання кримінального судочинства в цілому, звернемося до питання: чи будуть захищені належним чином майнові інтереси суб'єкта прав інтелектуальної власності, коли суд визначив суму матеріальної шкоди та не застосував інших заходів для відновлення порушеного права? Наскільки можливим і доступним стане стягнення завданої шкоди із засудженого після втрати останнім роботи та подібні міркування складають напрям для продовження наукової дискусії з питання ефективності захисту права інтелектуальної власності засобами кримінального-процесуального судового захисту?

Наступним кроком у розкритті сутності судової форми захисту прав та законних інтересів суб'єктів права інтелектуальної власності, на нашу думку, є важливий розгляд також принципу *res judicata* у сфері судового захисту прав інтелектуальної власності.

Так, одним із фундаментальних аспектів верховенства права є принцип правової визначеності, який передбачає повагу до *res judicata* – принципу остаточності рішень суду.

Судова практика захисту інтелектуальної власності налічує безліч рішень суду, які були подані на апеляцію та, зрештою, після перегляду справи залишились без змін. Найчастіше проблеми з дотриманням принципу *res judicata* виникають тоді, коли після винесення рішення апеляційним або касаційним судом у справі з'являється особа, яка раніше не брала участі в розгляді цієї справи, але вважає, що її права, свободи, інтереси чи обов'язки були порушені цим рішенням.

Зазвичай така особа не просто стверджує, що рішення суду порушує її права, свободи, інтереси чи обов'язки, а вимагає скасувати чи змінити це рішення у власних інтересах. Для цього вона подає апеляційну або касаційну скаргу, яка зазвичай містить вимогу прийняти рішення, що суперечить рішенню апеляційного або касаційного суду.

Верховний Суд у постанові від 18 січня 2022 р. у справі

№ 910/919/20 зазначає: «Принцип *res judicata* є частиною принципу юридичної визначеності, який передбачає повагу до остаточного рішення суду. Цей принцип забороняє повторний розгляд справи з метою отримання нового рішення та передбачає, що суди вищого рівня мають право перегляду (зокрема, касаційного) лише з метою виправлення судових помилок і недоліків. Відхилення від цього принципу можливе лише у випадку наявності вагомих непереборних обставин, які не зазначені та не обґрунтовані скаргником у цій справі».

У зв'язку з окремими аспектами судової форми захисту права інтелектуальної власності, що зазначені у цієї роботі, а також з тими, що залишилися за її межами, необхідно зазначити важливу зміну у підході до правосуддя в цілому та, зокрема, у справах про захист права інтелектуальної власності, а саме: залучення до створення фахового середовища галузевих всесвітніх організацій.

Так, під егідою Всесвітньої організації інтелектуальної власності відбувся форум «Від моніторингу до захисту: інструменти права інтелектуальної власності». Цей захід, організований Міністерством економіки України та Українським національним офісом інтелектуальної власності та інновацій, був пов'язаний із темою цьогорічної кампанії ВОІВ – «Інтелектуальна власність та Цілі сталого розвитку: побудова нашого спільного майбутнього за допомогою інновацій та креативності».

У форумі взяла участь суддя судової палати для розгляду справ щодо захисту прав інтелектуальної власності, а також пов'язаних з антимонопольним та конкурентним законодавством Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду Ірина Колос.

Під час обговорення питань другої сесії «Захисна ІР-тріада: суди, адміністративний та позасудові способи захисту» Ірина Колос висвітлила тему щодо тенденцій розгляду ІР-справ та практики ВС.

Суддя зазначила, що в умовах воєнного стану в Україні стався потужний творчий сплеск. «Наше спільне завдання як правників, експертів у галузі інтелектуальної власності – знайти ефективні механізми перетворення інтелектуальних ресурсів держави на матеріальні й духовні блага, забезпечити комерційний обіг, конкурентне середовище та належний захист інтелектуальної власності», – акцентувала спікерка.

Ілюструючи останні тенденції розгляду ІР-справ, суддя навела деякі статистичні дані. Так, переважна частина справ щодо захисту прав інтелектуальної власності розглядається саме господарськими судами

(порівняно із судами цивільної юрисдикції у 2021 році господарські суди розглянули в п'ять разів більше ІР-спорів, а у 2022 і 2023 роках – у три рази більше). При цьому у 2023-му приблизно 45 % ІР-спорів надійшли на розгляд Господарського суду міста Києва. На погляд Ірини Колос, це свідчить про досить високий рівень комерціалізації інтелектуальної власності й реальне використання об'єктів у господарському обігу відповідно до їхнього призначення.

Безумовно, як зауважила доповідачка, спостерігається негативний вплив повномасштабної війни і на тенденції надходження ІР-справ до судів. Проте останнім часом показник надходження до господарських судів спорів із питань інтелектуальної власності помітно підвищується: минулого року було відкрито майже на 53 % більше судових проваджень, ніж у 2022 році.

Як і в попередні роки, серед розглянутих справ щодо прав інтелектуальної власності переважають справи у спорах про авторські і суміжні права – 56 % у 2023 році (у 2022 році – 70 %, у 2021 році – 72 %). Справи, пов'язані з охороною прав на торговельні марки, у 2023 році становили 18 %, з охороною прав на винаходи, корисні моделі та промислові зразки – 14 % від загальної кількості ІР-спорів, що розглядалися господарськими судами. «На жаль, зберігається досить високий показник скасування судових рішень за результатами касаційного перегляду. Так, у 2023 році КГС ВС скасував 37 % переглянутих судових рішень (у 2022-му цей показник становив 32,5 %). Щодо зазначеного показника варто зауважити, що неабияку роль в умовах диспозитивності господарського судочинства та процесуальних змін щодо стандарту доказування відіграє належна кваліфікація адвокатів у сфері інтелектуальної власності», – наголосила суддя.

У контексті необхідності нагального вирішення питання спеціалізації та підвищення кваліфікації суддів в ІР-сфері в умовах тривалої затримки початку роботи Вищого суду з питань інтелектуальної власності Верховний Суд, співпрацюючи з Міністерством економіки України та ВОІВ, підписав з ВОІВ два меморандуми.

Вони спрямовані на те, щоб підвищувати кваліфікацію суддів та імплементувати світовий судовий досвід і підходи в практику розгляду спорів в Україні. Документи передбачають взаємодію у сфері розроблення та впровадження програми безперервної освіти суддів з питань інтелектуальної власності для суддівського корпусу України та наповнення Базу судових рішень WIPO Lex-Judgments, запровадженої

ВОІВ. У межах цієї співпраці цього тижня понад 50 суддів розпочали навчання за програмою ВОІВ.

Окремим досягненням на шляху до підвищення ефективності захисту права інтелектуальної власності та запозичення світових стандартів у цій галузі можна розглядати внесення судових рішень Верховного Суду у сфері інтелектуальної власності, які відповідно до Меморандуму вже внесені до Бази судових рішень WIPO Lex-Judgments.

Зазначена База забезпечує доступ до найважливіших судових рішень судів різних країн світу (понад 200 юрисдикцій) з автоматичним перекладом, а віднині там представлені й рішення українських судів.

Відповідно, оскільки завершується викладення навчального матеріалу у цьому виданні, а процес пізнання об'єктивної реальності у сфері інтелектуальної власності практично нескінченний, запрошуємо усіх зацікавлених осіб відвідати WIPO Lex-Judgments за адресою: <https://www.wipo.int/wipolex/en/main/judgments>.

Питання для самоконтролю

1. Яку інформацію про товари чи послуги може витребувати суд у справах про порушення прав інтелектуальної власності згідно зі статтею 84-1 Цивільного процесуального кодексу України та статтею 81-1 Господарського процесуального кодексу України?

2. Чому немає сенсу витребувати через суд інформацію про виробника товару, якщо вона розміщена на упаковці? У чому полягає інший підхід до інформації про розповсюджувача?

3. Які основні цілі поправки до Закону Республіки Корея про запобігання недобросовісній конкуренції та захист комерційної таємниці (УСРА) щодо запобігання кіберсквотингу доменних імен?

4. У чому полягає сутність судової доктрини *de minimis non curat lex*, що застосовується у США у сфері авторського права? Наведіть приклад її можливого застосування.

5. Яку позицію зайняв Суд Європейського Союзу у справі C-367/15 щодо можливості національного законодавства передбачати виплату кратної компенсації за винне порушення прав інтелектуальної власності?

6. Які існують основні способи використання товарного знаку згідно з частиною 4 статті 16 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг»?

7. Якої думки дотримується Верховний Суд України щодо поняття «реального використання» товарного знаку в контексті дострокового припинення дії свідоцтва?

8. У чому полягає основна ідея змін щодо статті 55 Закону України «Про авторське право і суміжні права» за аналогією із законодавством Німеччини?

9. Які основні аргументи наводяться «проти» широкого використання застережень про неконкуренцію в трудових відносинах з погляду розвитку економіки України?

10. У чому полягає основний принцип охорони логотипу як товарного знаку як в Україні, так і в державах-членах ЄС?

Тестові завдання для самоперевірки та контролю засвоєння знань розділу 4

1. Що захищає інтелектуальну власність, яку створюють митці?

- а) авторське право;
- б) географічні зазначення;
- в) зареєстровані промислові зразки;
- г) торгові марки.

2. Що захищає інтелектуальну власність, створену дизайнерами?

- а) авторське право;
- б) географічні зазначення;
- в) патенти;
- г) зареєстровані промислові зразки.

3. До спеціальних вимог до суддів Вищого суду з питань інтелектуальної власності належать:

- а) має стаж роботи на посаді судді не менше ніж 3 роки;
- б) має досвід професійної діяльності представника у справах інтелектуальної власності (патентного повіреного) щонайменше 8 років;
- в) має досвід професійної діяльності патентного повіреного щонайменше 4 роки;
- г) має досвід професійної діяльності адвоката щодо здійснення представництва в суді у справах щодо захисту прав інтелектуальної власності щонайменше 5 років;

д) має сукупний стаж професійної діяльності соліситора відповідно до вимог, визначених п.п. 1-3, щонайменше 2 роки (ст. 33 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

4. В адміністративному порядку захист прав інтелектуальної власності може здійснюватися органами державної влади. До таких органів належать:

- а) Антимонопольний комітет України;
- б) податкові органи України;
- в) митні органи України;
- г) бюро інтелектуальної власності;
- д) вищий суд з питань інтелектуальної власності.

5. Незалежна оцінка майнових прав ІВ проводиться у такій послідовності:

- а) ознайомлення з об'єктом оцінки, збирання та оброблення вихідних даних;
- б) отримання необхідних копій документів від замовника та іншої інформації, необхідної для проведення оцінки;
- в) ідентифікація об'єкта оцінки та пов'язаних з ним прав, аналіз можливих обмежень та застережень, що можуть супроводжувати процедуру проведення оцінки та використання її результатів;
- г) вибір необхідних методичних підходів, методів та оціночних процедур, які найбільш повно відповідають меті оцінки та вибраній базі, що визначені у Договорі про проведення оцінки, та їх застосування;
- д) узгодження результатів оцінки, отриманих із застосуванням різних методичних підходів;
- е) складання звіту про оцінку об'єкта оцінки та висновку про вартість об'єкта оцінки на дату оцінки відповідно до вимог чинного законодавства.

6. Установіть відповідність між формами захисту прав інтелектуальної власності та їх характеристиками:

а) адміністративний захист	1. здійснюється через пред'явлення позову до суду з метою відшкодування шкоди чи припинення порушення
б) цивільно-правовий захист	2. передбачає відповідальність за умисне порушення прав, наприклад, виготовлення й розповсюдження контрафакту
в) кримінально-правовий захист	3. реалізується шляхом подання скарг до контролюючих органів (наприклад, Антимонопольного комітету чи Уповноваженого ВР з прав людини)
г) митно-правовий захист	4. забезпечується шляхом зупинення переміщення товарів, що порушують права ІВ, через кордон

7. Авторка автореферату дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук на тему «Особливості праці логістичних менеджерів» звернулася з позовом до Державного вищого навчального закладу «Авбларський національний університет» про порушення особистих та майнових авторських прав та стягнення компенсації. Позов мотивований тим, що Позивачка є автором автореферату дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук. Автореферат опублікований у 2024 році кафедрою міжнародного менеджменту Державного вищого навчального закладу «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» Міністерства освіти і науки України, м. Київ, де відбувся публічний захист дисертації Позивачки. Наприкінці 2024 року Позивачці стало відомо, що на сайті ДВНЗ «АвНУ» було розміщено навчально-методичний комплекс для студентів II курсу денної та заочної форми навчання факультету міжнародної політики, логістики та менеджменту напряму підготовки: 6.030206 «Міжнародний бізнес», який знаходиться у вільному доступі. Автором згаданого навчально-методичного комплексу зазначено кандидата економічних наук, доцента, доцента кафедри міжнародного бізнесу, логістики та менеджменту університету. При порівнянні автореферату Позивачки з розміщеним університетом текстом навчально-методичного комплексу вбачається, що Співдоповідачем використано частину автореферату Позивачки. Як згідно з чинним законодавством повинен вчинити суд для вирішення справи по суті?

- а) задовольнити позов у повному обсязі, оскільки наявні ознаки плагіату;
- б) відмовити у задоволенні позову повністю, оскільки науковий твір Позивачки використано у навчальних цілях;
- в) постановити рішення про повернення позовної заяви та роз'яснити Позивачці про обов'язковий досудовий порядок розгляду спору у НОІВ;
- г) постановити ухвалу про зупинення провадження у справі та застосувати медіацію.

8. Підприємець Іваненко займається онлайн-продажем товарів через соціальні мережі. У своїх публікаціях він систематично використовує позначення, ідентичне зареєстрованій торговельній марці, яка належить іншому суб'єкту господарювання. Дозволу на використання цього позначення Іваненко не отримував. Він стверджує, що позначення застосовується ним лише для характеристики товару, а не як засіб індивідуалізації. Яке з наведених тверджень найбільш відповідає законодавству України про охорону прав на торговельні марки?

- а) використання позначення в соцмережах не є порушенням, якщо воно не зареєстроване в доменному імені;
- б) комерційне використання чужої торговельної марки без дозволу вважається порушенням прав інтелектуальної власності;
- в) якщо позначення використовується в описі товару, його можна застосовувати без обмежень;
- г) власник торговельної марки зобов'язаний довести завдані збитки, інакше порушення не вважається встановленим.

Рекомендовані джерела до розділу 4

1. Борсук Н. Захист інтелектуальної власності від недобросовісної конкуренції органами Антимонопольного комітету України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2022. № 68. С. 86-90. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.68.14>.

2. Вирок Верховинського районного суду Івано-Франківської області у справі № 344/13644/21 від 06.05.2022 / Єдиний державний реєстр судових рішень : вебсайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104209761>.

3. Вирок Києво-Святошинського районного суду Київської області у справі № 369/14787/20 від 06.05.2021 / Єдиний державний реєстр судових рішень : вебсайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96736937>.

4. Від моніторингу до захисту: інструменти права інтелектуальної власності / Верховний Суд : офіційний вебсайт. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1596771/>.

5. Віденська конвенція про право міжнародних договорів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text.
6. Генеральна угода з тарифів і торгівлі (ГАТТ 1947). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_264#Text.
7. Головка К. До питання визначення поняття «адміністративне законодавство України». *Юридичний вісник*. 2021. № 3. С. 49–54. URL: <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i3.2185>.
8. Демчук М. В., Дяченко С. В. Аналіз судової практики захисту прав інтелектуальної власності в цивільному праві. *Ірпінський юридичний часопис*. 2023. Т. 3, № 12. С. 93-103. URL : [https://doi.org/10.33244/2617-4154-3\(12\)-2023-93-103](https://doi.org/10.33244/2617-4154-3(12)-2023-93-103).
9. Доріс Лонг, Патриція Рей, Жаров В. О. та ін. Захист прав інтелектуальної власності: норми міжнародного і національного законодавства та їх правозастосування : практичний посібник. Київ: «К.І.С.», 2007. 448 с. / *Національна школа суддів України*. URL: <https://www.nsj.gov.ua/files/1378882678IPR%20Manual%20UKR.pdf>.
10. Заєць А. Ю., Дяченко С. В. Принцип res judicata як основа захисту суб'єктивних цивільних прав в цивільному судочинстві. *Сучасні тенденції розвитку науки (частина II) : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 30–31 травня 2021 р.)*. Київ : МЦНіД, 2021. С. 56–58.
11. Залізняка А. В. Медіація у вирішенні господарських спорів. *Правове регулювання економіки*. 2017. № 16. С. 171–179.
12. Звіт Антимонопольного комітету України за 2020 рік : розпорядження Антимонопольного комітету України від 11.03.2021 № 7-рп. *Офіційний сайт Антимонопольного комітету України*. URL: <https://amcu.gov.ua/storage/app/uploads/private/605/4a0/e26/6054a0e268fc0702551413.pdf>.
13. Зразок скарги ВОІВ. *WIPO – World Intellectual Property Organization*. URL: <https://www.wipo.int/amc/uk/docs/complaint-ua.docx>.
14. Ковальова М. В. Роль деяких міжнародних договорів у сфері охорони промислової власності. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 1. С. 110—115. URL: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.1.2023.23>.
15. Коротюк О. В. Кримінально-правова охорона об'єктів права інтелектуальної власності : монограф. Київ : ОВК, 2019. 1008 с.
16. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2001, № 25-26, ст. 131.
17. Кройтор В. А. Медіація як альтернативний спосіб вирішення спорів у сфері захисту прав на нетипові об'єкти авторського права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 8. С. 124–127. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-8/26>
18. Муза О. Юрисдикційні способи захисту прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб у сфері адміністративно-процесуальних

правовідносин. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 4. С. 140-148.

19. Мукомела К. О. Аналіз судової практики щодо кримінально-правової кваліфікації правопорушень проти інтелектуальної власності. *Право і суспільство*. 2024. Т. 2, № 1. С. 175-181. URL: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.1.2.26/>.

20. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду у справі № 910/919/20 від 18.01.2022 / *Єдиний державний реєстр судових рішень : вебсайт*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102736101>.

21. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 04.03.2020 № 520/15449/16 / *Єдиний державний реєстр судових рішень : вебсайт*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88265123>.

22. Постанова Запорізького апеляційного суду у справі № 333/6769/20 від 28.02.2023 / *Єдиний державний реєстр судових рішень : вебсайт*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109399369>.

23. Постанова Львівського апеляційного суду у справі № 464/2495/19 від 11.10.2021 / *Єдиний державний реєстр судових рішень : вебсайт*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100344268>.

24. Притика Ю. Д. Теоретичні проблеми захисту прав учасників цивільних правовідносин в третейському суді : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 / Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2006. 33 с.

25. Про авторське право та суміжні права : Закон України від 01.12.2022. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_051#Text.

26. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20/sp:dark#Text>.

27. Про Антимонопольний комітет України : Закон України від 26.11.1993. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3659-12#Text>.

28. Про захист від недобросовісної конкуренції : Закон України від 07.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236/96-вр#Text>.

29. Про медіацію : Закон України від 16.11.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>.

30. Резворович К. Р., Терехова Г. Я. Камкординг та кардшейрінг як види порушень авторського права і суміжних прав. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Юридичні науки». 2024. № 5 (75). С. 220-226.

31. Рішення АМКУ від 10.08.2017 у справі 127-26.4/266-16. URL: https://amcu.gov.ua/storage/app/sites/1/imported_content/5d690c20617e2.pdf

32. Стефанишин Н. М. Інституціоналізація медіації для врегулювання спорів в сфері права інтелектуальної власності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2023. Вип. 78. Ч. 1. С. 227–232. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.1.37>.

33. Судова статистика (річні звіти про здійснення правосуддя місцевими та апеляційними судами) / *Державна судова адміністрація України : офіційний веб-сайт*. URL: <https://dsa.court.gov.ua/dsa/inshe/oddata/805/>.

34. Теремецький В. Медіаційна процедура у сфері права інтелектуальної власності. *Приватне право і підприємництво*. 2024. № 24. С. 154-160. URL: <https://doi.org/10.32849/2409-9201.2024.24.21>.

35. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.

36. Швидка Т. Удосконалення законодавчого регулювання неправомірного використання ділової репутації суб'єкта господарювання. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2021. № 1. С. 60–64. URL: <https://doi.org/10.15421/392113> (дата звернення: 08.05.2025)

37. Шрамко М. О. Особливості судової експертизи у сфері інтелектуальної власності. *Криміналістичний вісник*. 2020. № 1 (33). С. 63-70.

38. Abbott F. M. The TRIPs agreement, access to medicines, and the WTO Doha ministerial conference. *The journal of world intellectual property*. 2002. Т. 5. №. 1. С. 15-52.

39. Dispute Settlement Understanding – legal text. *World Trade Organization – Home page – Global trade*. URL: https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/ai17_e/dsu_app1_jur.pdf.

40. Domain name disputes. *WIPO – World Intellectual Property Organization*. URL: <https://www.wipo.int/amc/en/domains/>.

41. Enhancing the Role of SMEs in Global Value Chains. OECD, 2008. URL: <https://doi.org/10.1787/9789264051034-en>.

42. Feng S., Peng S. C. From unilateralism to multilateralism: WTO mediation of legal and financial challenges in international intellectual property disputes. *China and WTO review*. 2024. Vol. 10, no. 1. P. 101–115. URL: <https://doi.org/10.52152/cwr.2024.10.1.08>.

43. Guide to WIPO Mediation. *WIPO – World Intellectual Property Organization*. URL: <https://www.wipo.int/publications/en/details.jsp?id=4383>.

44. Intellectual Property Crime Case-Law of National Courts 2025 / *Eurojust*. URL: <https://www.eurojust.europa.eu/publication/intellectual-property-crime-case-law-national-courts-2025>.

45. Intellectual Property Office of Singapore Hearings. Mediation Department Mediation at IPOS. URL: <https://www.wipo.int/amc/en/center/specific-sectors/ipos/mediation/>.

46. Li K. The wto's national security exception and its implication to the china-eu dispute: with special references to lithuania's taiwan representative office. *China and WTO review*. 2023. Vol. 9, no. 2. P. 255-282. URL: <https://doi.org/10.14330/cwr.2023.9.2.03>.

47. Officer L. H. Keith E. Maskus. Intellectual property rights in the global economy. Washington, D.C.: institute for international economics, 2000. pp. 266.

\$18.95 (paper). *Economic development and cultural change*. 2002. Vol. 51, no. 1. P. 257–262. URL: <https://doi.org/10.1086/344039>.

48. The Future of the WTO: Report by the Consultative Board | ASIL. *ASIL | ASIL*. URL: <https://www.asil.org/insights/volume/9/issue/4/future-wto-report-consultative-board>.

49. The TRIPS Agreement and WTO Dispute Settlement: Past, Present and Future. *World Trade Institute*. URL: <https://www.wti.org/research/publications/1298/the-trips-agreement-and-wto-dispute-settlement-past-present-and-future/>.

50. Wetten.nl – regeling – opiumwet – BWBR0001941. *Eenvoudig zoeken – Overheid.nl | Wetten.nl*. URL: <https://wetten.overheid.nl/BWBR0001941/2024-04-16>.

51. Wetten.nl – regeling – wetboek van strafrecht – BWBR0001854. *Eenvoudig zoeken – Overheid.nl | Wetten.nl*. URL: <https://wetten.overheid.nl/BWBR0001854/2024-07-01>.

52. WIPO Mediation Case Examples. URL: <https://www.wipo.int/amc/en/mediation/caseexample.html>. WIPO mediation rules. *WIPO – World Intellectual Property Organization*. URL: <https://www.wipo.int/amc/en/mediation/rules/#10a>.

-

Для нотаток

Навчальне видання

**Юнін Олександр Сергійович
Резворович Кристина Русланівна
Юніна Марина Петрівна
Фролов Михайло Михайлович
Логінова Марина Вікторівна
Ділігул Аліна Сергіївна**

ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Підручник

Редактор, оригінал-макет – *А. В. Самотуга*
Коректор *М. С. Касян*
Дизайн – *К. А. Бут*

Підп. до друку 07.08.2025. Формат 60x84/16. Друк – цифровий. Гарнітура – Times.
Ум.-друк. арк. 8,60. Обл.-вид. арк. 9,25. Наклад – 25 прим. Зам. № 02/25-п

Надруковано у Дніпровському державному університеті внутрішніх справ
49005, м. Дніпро, просп. Науки, 26, sed@dduvs.edu.ua
Свідоцтво про внесення до державного реєстру видавців ДК № 8112 від 13.06.2024